

Kiállítási feljegyzésekből — — — — —	48
BECK ZOLTÁN: Természetfeletti lények Körösnagyharsány és Zsadány népi hitvilágában — — — — —	49—52
A Múzeumi Kurír Medgyessy-emlékszáma — — — — —	52
UJVÁRY ZOLTÁN: Adalékok a kígyókultuszhoz — — — — —	53—57
Az 1980. évi Múzeumi Hónap — — — — —	57
DANKÓ IMRE: Hajdúnánási művelődéstörténeti adalékok — — — — —	58—59
A Medgyessy centenárium előkészületeiből — — — — —	59
FLASCH DEZSŐ: Atalanta operett — Atalanta repülőgép — — — — —	60
Az Oláh Gábor centenárium elé — — — — —	60

MÚZEUMI KURÍR

MÚZEUMI KURÍR

Medgyessy emlékszám

Címlapképünk Borsos Miklós Medgyessy érmének előoldalát ábrázolja.
1951.

35.

(IV. kötet, 5. szám)

MÚZEUMI KURÍR

ISSN 0133-9257

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele

Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos
Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar- és angolnyelvű tartalom-
jegyzék, valamint mutatók járulnak

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, Pf.: 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Curier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation in Hajdú-
Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering
is continuous

A table of contents and indexes in English and Hungarian are attached to
each volume (i. e., every tenth number)

Editorial office: 4001 Debrecen, P. O. B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

Debrecen, 1981

MEDGYESSY-EMLÉKEIMBŐL

KOCZOGH ÁKOS

A szobrászokról igazságtalan általánosítással azt mondják, hogy műveletlenek, faragatlanok. Van ebben valami, de éppen ennyit hozhatnánk fel cáfolatára Leonardo da Vincitől Borsos Miklósig. Nem műveletlenségéről, nem darabosságról van szó, hanem a kifejezés formájáról. A szobrász nem epikus, nem elbeszél, ám lehet, hogy kifesti szobrát, mégsem a színei, a festői elemek, hanem a térbeli megfogalmazásai szólnak hozzánk: tömören szűkszavúan, a tér és idő végsőkéig leegyszerűsített formáiban, alakjaiban. Így aztán a művész hozzá is nő munkájához, mert nem lehet másféle logikával gondolkodni művészetében, mint magánéletében.

Debrecen és Budapest számunkra közelebb volt, mint most Budapest Budapesthez. Szomorú ez, de így igaz. Míg Debrecenben laktunk, többet együtt voltunk barátainkkal. Ha csak egy napra jöttünk is fel, el nem mulasztottuk, hogy a Százados úti Művésztelepre kimenjünk. Gyakori „vendégek” voltunk Medgyessyéknél és sokszor napokon át hallgattuk Feri bácsi történeteit. Atyai jó barátunk volt, élete örömeit, gondjait, különösen utolsó éveiben, megosztotta velünk, bosszankodásaival együtt, amit pedig jó debreceniesen adott ki magából. Ezek a debreceni ízek, szólások lettek Mária asszony első magyar nyelvőrái és mint mondta: „Azonnal belém is ragadtak”, — s élete végéig improvizálta őket. Még akkor is, ha feleségemmel oroszul beszéltek. „En ne felejtsem, te meg csak gyakorold” elven, és ha valamit szíve szerint véleményezni kívánt, jöttek ám önkénytelenül magyarul az aláfestő, tömör kifejezések. Bármikor felkerestük őket, mindig kaptunk valamit, jó szót, biztatást, vigasztalást, vagy éppen különleges taskenti ételeket, salátákat, amiket ugyan Feri bácsi nem szeretett, mondván: „Ettől a kutya felfordulna, de az ember sokat kibír”. Egyik ilyen alkalommal, 1956-ban, huncutkásan adta kezünkbe kicsi önportréját. „Nézétek meg jól!” — néztük, majd visszavette. „Add csak ide, ráfrom, hogy neked adtam, nehogy azt higgyék, hogy csak úgy a szemétdombról szedted fel!” — mármint a Százados-útról.

Medgyessy Ferenc nem sokat írt, de néhány megjelent írása, levelei, anekdotáknak mondott, sokszor már közzsájon forgó történetei élnek, mint a szobrai. A sok együtt eltöltött óra számtalan élménnyel gazdagított bennünket. Ilyenkor hangzottak el az emlékek életéről, barátokról, művésztársakról. Megragadó mesélő volt. Már régebben arra gondoltam, hogy nem szabad ezeknek a történeteknek elveszniük s úgy kell megmaradjanak, ahogy Medgyessy Ferenc elmondja, a saját szavaival. 56 után nagyon magára hagyták Feri bácsit, mint sokat másokat, Szabó Lőrincet, Németh Lászlót, Füst Milánt. Akkortájtban is gyakran velük voltunk. Barátságunk elmélyült, s amit kevesekkel tett meg, még kicsit erotikus szobrait is megmutatta. Egy ilyen alkalommal vette elő porosan Kőrösi

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban. — Engedélyszám: III/KUL/97/HA/1977.
81.3564.66-22 Alföldi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Benkő István

100 ÉVE SZÜLETETT

MEDGYESSY FERENC

Papp Iván linómetszete, 1980.

Csomáról készült reliefjét, amit alig ismertek. Az első bronzöntvényt készítettem róla, s családottan mondta, hogy hiába tervezte nagy emlékműnek, nem lett belőle semmi. Agyvérzése után sűrűn meglátogattuk a Százados úton, de soha ott senkivel nem találkoztunk, a később jelentkezett barátokkal. Többször is felmerült, mentsük meg történeteit, mert mindegyikben benne van Feri bácsi, most itt volt az alkalom. „Nem tudok én már írni” — szölt a vonakodó, de nem visszautasító válasz. Megegyztünk hát Máriaival, majd ő írja, s ha együtt vagyunk, mi is jegezzük. Így született az a kis kék füzet, amit 57-ben magukkal hoztak Debrecenbe.

1957 őszen szép napos hetet töltöttek Debrecenben Medgyessyék. A Város hívta meg, művészettisztelő polgármestere, Ménes János. Mindent megtett a város, hogy ismét otthon lehessen. Az Arany Bika Szállóban tágas lakosztály várta, Bógel Józsefnek, volt tanítványomnak, a népművelési osztály vezetőjének készséges segítsége, autó, ha kellett, s nyugalm, amikre két agyvérzése után vágyott. Be akarta még egyszer „járni” ifjúsága emlékeinek utcáit, tereit, s meglátogatta öreg barátját, Holló

Lászlót, de kívánsága az volt, hogy legyünk velük a Bikában minden nap, meg nálunk a Svetits-bérházban. Medgyessyék nagyon sokat tettek értem, nehéz időkben. Sok minden összekötött, első, még háború előtti találkozásunk óta, de most különösen. Lehet, hogy a Petőfi-szobor születte körül izgalmak, az Arany János portréja, a Sántha-relief és a meg nem valósult Pantheon. De ennél több is. „Nem jöttünk őrös kézzel — hoztam nektek valamit” — s reszkető, simogató kezeivel átölelve adta át a Debreceni Vénuszt. „Nektek szántam, tudom nektek mindent elmond”. Ez volt a saját terrakottája, ami otthon állt az ágya mellett, még nem a felszínesen sokszorosított darabokból való. És előkerült a kis kék füzet is. Folytattuk a feljegyzéseket. Ne legyen senki bántására, de mikor Debrecenbe érkeztek, egyedül bernünket kívántak látni. Nem erényünk ez, hanem tény. Dolgoztunk együtt. Ezek az emlékek, amiket közösen feljegyeztünk, tanulságosak, gazdagok, tanulhat belőle az utókor: tisztességet, az elhivatás vállalását, szerénységet, bölcsességet, tiszta szemléletet, a munka, az érték megbecsülését s világos, tömör fogalmazást.

Feri bácsi ekkor már hamar elfáradt, bár jó kedvét, szellemességét megőrizte betegségében is. Szeme gyakran lecsukódott, s ekkor Mária mesélt tovább. Betéve tudta a sok történetet, taskenti akcentussal bár, de Feri bácsi megfogalmazásában. Mert Feri bácsi figyelt, néha csak ennyit mondott: „No-no!” — s ekkor megálltunk, egy-egy szót helyére tett. Ir-tuk hát őket szinte tollbamondva. Így gyűlt össze az a kötet amit: „Elettemről, művészetemről” a Magvető 1960-ban, igen szép formában kiadott. Közöltük benne a megjelent írásait, s még a jó barát Móríciz Zsigmondét is. Megjelent 3160 példányban, méltatlanul kevésben. Tizenhárom lektorálták, meg nem tudnám mondani: miért olyan gyanakodón. Béli Miklós volt a mozzatója, ő is egykori tanítványom a debreceni egyetemen, s Kristó Nagy István a szerkesztője, édesanyja Németh László Egető Eszterének, a regény egyik főszereplője. Azóta mindnyájan megbecsült emberek. A könyv elfogyott a pult alól. Sok művészt ismerek, úgy őrzik, mint a bibliájukat. Aki ma Medgyessyről ír, nem nélkülözheti. Le kell írnom Murányi István nevét is, a könyv műszaki szerkesztője nevét, aki feladatát az akkori nehéz körülmények között nagyszerűen oldotta meg.

Medgyessy Ferencet, ezt a „nagy embert”, aki oly „kicsivé” zsgorodott agyvérzése után, Bógel Józseffel vittük „golya vízi a fiát” módjára liftől a kocsijá, s mindenütt, ahol mennie kellett volna, de már nem tudott. Az emlékezete még eleven volt, ennek köszönhető, hogy szavait feljegyezhetük. Soha senkiről rosszat nem mondott. Csak Rodint nem szerette. „Izgatóan rejtelmesnek láttam. Egy darabig. Csak addig, amíg rájöttem: nini, ez a fiú is szeretné tudni azt, amit én nem tudok. A különbség csak az, hogy ő nagymester a szemfényvesztésben, amihez én soha, míg élek el nem jutok.” Egyetlen sört hoztak ki könyvünkől, amikor Rodinról azt mondta Medgyessy, hogy a magyar kormányának ajándéku adott szobra, az „Ébredő fiú”, „papírmáséból volt”. Rodin adta, ingyen, jó kedvéből, amikor Lázár Bélát bízták meg, hogy vegyen egy Rodin-szobrot. Ajándék lónak ne nézd a fogát. Azóta sem néztem meg, nem fontos. A szobrokot ekkor így sokszorosították, s ügyesen álcázták bronznak, Medgyessy másra is gondolt. Vagyis, hogy a festői megoldásokon a szobrászat túljutott, s Medgyessy lényege éppen az, hogy került minden festői hatást, mert plasztikában, térben, testben gondolkodott és valóban gondolkodott: „Az első figurámmal valami olyat éreztem, ami hasonlított a megelegedéshez. Nagy tömegekre és világos formákra ébredtem”. Aztán a Petőfi-szoborról: „Teltebb idomokat is kapott a szobor, gondolva, arra

Szilágyi Imre linómetszete, 1981.

a körülményre, hogy a szobrásznak ez az egyetlen eszköze a szellemi kiválóság kifejezésére. Kissé el kellett térnem tehát a fotografikus igazságtól a szobrászi igazságok érdekében. Azután meg a sovány formákat megeszi a levegő. Ez meg régi szobrászi tapasztalat." Rodint a festőisége miatt nem kedvelte.

Itt valamit zárójelben kell mondanom. Medgyessy haragudott a „fényképezekre”, hogy „csupa gibbonarányú” kezét láttak Petőfi-szobrán. Ő úgy magyarázta, hogy „alulról felvéve nagy s megrövidülése az alaknak. Ellenben, ha a karját szembe kapja a lencse, így rendes hosszúságában jelenik meg. Távolról kell tehát fényképezni, hogy eltűnjenek ezek az elrajzolóadások.” Sokat beszélünk erről. Eppen fordítva van. A szobor alulról nézve iszonyú hosszú karú. Felmentem a szemben levő lakásba, onnan hibáltam. Medgyessy elmondta, mikor erről beszámoltam, hogy hi-

deg volt a műterme, szemmagasságból mintázta s nem vette észre, hogy bár a kar reális és méreteire pontos, de látva, láttatva, hosszabbnak tűnik. Természetes, hogy a szemben levő ház emeletéről jó arányú. Ajánlotta azután, hogy megmintázza újból, de a bronzbaöntés költségei miatt tiltakozott a Tanács. Azt is javasoltam, hogy vegyék le, az egyébként hibás vöröskő alapról, s tegyék a földre, a pázsitra, erre azt felelték, nem azért adtuk ki a drága pénzt a köért. Megismétlődött Izsó Csokonai-szobrának példája. Ezzel egyetértett Medgyessy s kiegyeztünk már egyetlen kőben. Henri Moore akkor már a földre helyezte szobrait, emberközölsbe. Így oldotta meg Ferenczy Béni is Petőfi-jét. De legyünk igazságosak, a nem kedvelt Rodin Calaisi Polgárok-ja, ez az egyébként méreteiben is nagy szobor 1895-ben már ugyancsak a földön állt, talapzat nélkül. Ahogy Medgyessy mintázta, jó lett volna, eszméileg is betölthette volna szerepét. Mint a Déri Múzeum előtti szobrai, melyekért a párizsi Grand Prixet kapta, talán korunk magyar szobrászatának éppen ezért is legszebbjei, mert emberközölsben vannak, a gyermekek felmászhatnak rájuk, kitapint-hatják, érzik a formát, az embert, a humánumot, ami messzire sugárzik belőlük. A test közelében egygyé lesz szobor, anyag, ember.

Sok rendre-monda kering akörül, hogy a debreceni Arany-szobrot, a Sántha-reliefet nem Medgyessy mintázta. Nem is. Miután mindkettőnek értelmi szerzője voltam, hogy vele készítették el (akkor még nem tudta Debrecen magának Medgyessyt úgy mint ma), erről is néhány szót. Arany János modellje Tóth Gábor vincellér volt. „Lerajzoltam — mondotta —, mert arra gondoltam, ilyen lehetett Arany János. Már akkor tudtam, hogy megmintázom egyszer.” A korán elhunyt Megyeri Barna fogalmazta meg szoborban, de Medgyessy utasításai szerint, Medgyessy műtermében. Sántha Kálmán képmását Pándi Kiss János. Ott van bennük Medgyessy látása, ha már a keze erőltlen volt. Ritkán adódik ez így, de Medgyessy vállalta és ez lényeges. Mint az a szerénység, hogy mindkét művész lemondott saját dicsőségéről.

Utém gyakran a közelében, amikor a kőfaragónak utasításokat adott, hogy hogyan vezesse a vésőt, hiszen ő már nem tudta kezében fogni. „Nem mindegy, hogy a véső milyen nyomot hagy” — mondta. Van Szolnokon, az SZITK-ban egy szobra, a Szoptató anya, ennek megmunkálását már nem ő irányította. Olyan is. „A kőszobrász műtermekből mostanság nagy kőfogás-kalapálás hallik. A kő másolás közben elvesztette kőkarakterét: súlyát, anyagszerűségét, komoly méltóságát: monumentalitását. Mindazon sajtáságokkal, amikkel nyugalmat és erőt tudhatna kifejezni; óriási játékszerré porcelán figurákká váltak.” Ez lett ezzel a szoborral is.

A kőfaragó a méreteket teszi át, de a lényegét nem tudhatja, ez nem is feladata. Arany János szobra bronzból van. Ebben az esetben, természetesen, más a művész feladata. Mégha nem is önmaga formázta agyagból, elég, hogy ellenőrizte s ott volt a cizellálásnál, ami a végző formát adhatja a bronznak. Juhász Pál egyetemi professzornak, Sántha Kálmán volt tanítványának köszönhető, hogy a Sántha-relief is Medgyessy nevével őzi. Szobrászt kerestem, Medgyessyt javasoltam, tudva, hogy már csak segítséggel vállalhatja.

A Mörz-csoporthé első példányát nekem ajándékozta. Megdöbbenem, mikor bekente piros padlópasztával és kifényesítette. „Látod, szürkére égetik, de így nem szép. Adok egy kis színt neki.” Folytatja a szót, amit már 1944-ben leírt: „Így jöttek sorra az egyiptomi asszír, szumir bálványok. Eleinte furcsáknak, bizzaroknak, érthetetlennek láttam őket. De csudalatosan vonzóknak. Nagy, súlyos kőtömbök. És mégis élőlények. Nem üres formák, mint először hittem. Hanem rejtett finomságoktól gazdagok.

Döbbenetes világ! Nyerek és finomak egyszerre a régiék!" Ez Medgyessy minden munkájának pontos meghatározója egyben. Aki azóta Möríczt mintázta, Medgyessyt követi. Pedig Möricz nem is ilyen volt a valóságban, de olyanná lett a művészi lényeglátás egyetemes jelképi világában, amilyenek ő látta.

Ilyen hitvallást bőven összegyűjthetünk beszélgetéseinkből, írásából: „Nem is lú az, ha szobor” — mondta debreceni rokonának, aki azt kifogásolta, hogy a „Kis lovas” bronzlova nyaka vastag, dereka rövid, szügye magas. S ebben a rövid mondatban minden esztétikai értékelés benne van. Folytassuk-e? „A modern szobrászatnak nem célja a természet másolása, a művészen benne él a természet mozdulata, a modell csak emlékezteti a valóságra. „Lovat a csodőr is tud csinálni, szobrot nem”. „Csak jó vagy rossz művészetről tudok.” „Nagyon kényes virág a művészet, elpusztul, ha nem odaadóan ápolják.” „A művészet hitvallás.” „Szobrot kell csinálni, mert az marad meg, nem a modell.” „Gábor olyan szép fejed van, hogy kár a sírba” — mondta, amikor Oláh Gábort akarta megmintázni. Unszolta, de Oláh Gábor nem engedett: „Szégyellte vagy mi, nem akarta, hogy róla szobor legyen.”

Az egyetemesestől visszaérkezünk a személyezhez. „Nincs egyetlen szomorú szobrom se, az én műtermemben senki sem sír, senki nincs valóságban, egyetlen modellem sem ütköztet össze a fennálló világgal.” „Sokszor úgy érzem: ki akarnak nyújtóztatni munkáimat. Sok is a jóból. De ennek dacára most is bosszankodom, hogy nem csináltattak meg velem a Csokonai síremléke női alakját. „Tudtam volna belehozni ismeretlen, új szépségeket.” „A nevetés és a munka megóvja az ifjúságot.” Es amikor felesége azt kérdezte a harmincas évekből, hogy mi lesz velük, mert a szobrászat nem kecsegtet nagy jövedelemmel, sokat nélkülöztek — napi ételmük néhány zöld alma volt —, azt válaszolta: „Egy fokkal jobb, mint a Duna fenekén.” Küszködtek együtt, egymással, de a nőket úgy tekintette, „mint a gyönyörű élet csodálatos ajándékát”. „A nők csodálatosak — mondta —, olyan hurokat szólaltatnak meg az emberben, amelyről ezelőtt nem is tudott.” Szép, egészséges, telt modelljei voltak. „Az újjamban kell éreznem őket” — mondta, mikor kitalintotta testüket. Igaza volt, szobrász volt, ember volt. De szemérmes. Ha nem így van, kérkedett volna kicsi, zárt szekrényben tartott szobraival. De számára az erotika is szobrászi probléma volt, testek, formák kérdése. Soha kétértelmű dologról nem beszélt. Mária aztán annál serényebben, nagy nevetések kíséretében.

Debrecen is „újjában érezte” mindhalálg. Ezért ment el utolsó útja előtt is a meghívásra, ezért álmódott a Pantheonról, a Csokonai-síremlékről utolsó lélegzetéig. Möricz Zsigmond kérdezte tőle Leányfalun, míg Medgyessy mintázta a nagy diófa alatt: „Meddig emlékszel vissza gyermekkorodra?” — mert Möricz úgy tartotta, hogy az író azt írja meg élete végéig, amit gyermekkorában átélt. „Amit akkor éreztem, amikor hazajöttek a tehének a Bethlen utcai udvarunkba!” — felelte Medgyessy. „Zsiga este szerepelt a rádióban. Meghallgatom, mondom, s hallom ám, hogy az én Zsigám gyermekkori visszaemlékezései között elmondja az én históriám, mintha az övele lett volna.” Hát ez a művészet. A szobrász egyetlen mondatba sűrítette össze élete múltját, s aki tudja, milyen élményünk volt az, amikor a tehén hazajött, annak nem kell magyarázni, hogy ebben az egyetlen mondatban egy regény benne van. Egyszer égv nem fiatal és nem is túl csinos festő akarta megszerezni magának és felajánlotta, hogy elviszi Capri-szigetére. „Csak talán nem képzeled, hogy

Borsos Miklós Medgyessy érmének hátoldala, 1951.
Előoldalt lásd a címlapon.

egy lyukas hajóra bízom az életemet” — felelte Medgyessy. Szellemes volt, remekül rögtönzött.

„Debrecenből kerültem elő szobrásznak.” Ebből a mondatból egy nyelvész megérezhet, a „kerültem elő”-ból. „Hogy, hogy nem, ezt magam sem értem. Hiszen Debrecen sosem volt nagyon termőföldje a művészeknek. De befogadója sem. Inkább bizalmatlan, gyankóvó, mint lelkesedő fajta. Csokonai állapította meg róla — (M. F. így tudta, ám sem Csokonai, sem Juhász Géza nem mondta, de Petőfi, Oláh Gábor, Gulyás Pál irt le hasonlót. Szerző.) — hogy a kővér disznók és a sovány poéták városa. Még ha így is áll a dolog, én szeretem szülővárosomat. Utóvégre mégis csak vagyok. Tudom azt, hogy hoztam onnét hazulról valamit, aminek örülök, hogy hozhattam. Sőt meggyőződésem szerint: csakis onnét hozhattam.” En pedig boldog vagyok, hogy szavait lejegyezhettem, hogy utolsó kézfogással elbúcsúzhatta tőle mielőtt eszméletét elvesztette és bevitték a MÁV-kórházba, s jó hogy Debrecen az volt számunkra, ami Medgyessynek. Ott, a kórházban egy bicegő, lábát operált munkás feküdt mellette. Nem igen tudott arról, hogy ki Medgyessy Ferenc, de láttam, hogy milyen odaadó szeretettel törődött vele, igazgatta a takaróját, oltotta szomját. Megérezte, hogy ilyen emberekhez szolt ő életében.

MEDGYESSY MŰVÉSZETI TANULMÁNYAI (1905—1910)

SZ. KÜRTI KATALIN

Medgyessy Ferenc sorsa, pályakezdése rendhagyó. Biztosnak ígérkező orvosi pályát hagyott ott a képzőművészetért. Ez a század elején meglehetősen ritka dolog volt, s bizonytalan megélhetést jelentett. Medgyessy azonban nem hátrált meg, töretlenül ment a maga útján. Tanácsadói (Lyka Károly, Kallós Ede) és mecénásai a legfonosabb helyre: Párizsba kültették tanulni. E tanulmányút segítette ahhoz, hogy a XX. század egyik legeredetibb szobrásza legyen.

Érettségi után — jobb ötlet híján — orvostanhallgató lett. 1899 őszétől a budapesti Orvostudományi Egyetemet látogatta, többek között báró Eötvös Loránd, Högyes Endre tanítványa volt. Tanulását keresztszülei is támogatták anyagilag. 1904 novemberében kapott végbizonyítványt, 1905. március 17-én tette le orvosi szigoriatát.¹

Egyetemi évei alatt érlelődött meg benne, hogy sorsát a művészethez köti. Tárlatról tárlatra, múzeumból múzeumra járt, s a hatást így foglalta össze 1905-ben: „Úgy harmad-negyedéves koromban kezdtem ébredni rá, hogy az tulajdonképpen milyen véghetetlen nagy és szép, és hogy mennyire érdemes az embernek az életét arra szentelni, s ami pedig legtöbb ember előtt örökre bezárt könyv marad, én megszerettem úgy, hogy hirtelen eltört a szívem minden a világon, az orvosi pályával együtt.”² Az egyetemen, az órák közben a hullaházban rajzolt. Thanhoffer Lajos anatómus, amatőr festő fedezte fel először rajztudását, de látta rajzait Tellyesiczky Kálmán, a művészeti akadémia tanára is. A halottak tanították meg rá, hogy nem a gyógyítás a hivatásom. Fehér köpenyes, fiatal, jövődöbéli orvostársaimmal szorgalmasan jártunk a bonctani órákra. Ott álltunk a professzor körül, aki az emberi test titkait magyarázta nekünk. A fiúk jegyeztek. En azonban nem hallottam, mit mond a professzor, csak a boncasztalon fekvő békés, elpihent testet láttam. A formákat és a vonalakat. . . Rajzoltam a jegyzetkönyvembe. Ahogy gyűltek a halottak a fehér lapokon, úgy nőtt bennem a művész, úgy veszett ki belőlem az orvos.” — írta később „Hivatás” című visszaemlékezésében.³

„Első akt modelljeim a hullák voltak. Jó nyugodt modellek voltak. Nem izegték-mozogtak. Ajtai professzor azt hitte, hogy a boncolásért járok annyit hozzá, meghívott az intézetébe gyakornoknak. . .

Egyszer a sok hullarajzot, néhány tájkép, uccarészlet, vásári jelenet olajpázzlattal és egypár mintázott fejfellettel együtt Minnich K. professzor öszszepakolta és elvitte megmutatni a sógorának, Lyka Károlynak.

Igy lettem felfedezve — Lyka Károly, Rippl-Rónai-Kernstok és Kallóssal együtt kimondták rám, hogy művész is lehetek. Kallós meghívott műtermi levegőt szívni s közben míg leráztam az utolsó szigorlatot, már szerzett is egy mecénás bácsit, aki elküldött a párisi Julian iskolába rajzolni.”⁴

Művészi indulásának tehát Lyka Károly véleménye és segítsége adott

Medgyessy Ferenc: Öreg férfi fej
1904 körül

Medgyessy Ferenc: Táncosnő
1903 körül

Medgyessyi Ferenc: Párizsi fej. 1907 körül

döntő lökést, aki így emlékezett vissza a látogatásra: „egy öregember feje és egy ifjú táncosnő kis figurája, amelyeket előhúzott a kabátjából. Annyira meglepett engem a kétségtelen tehetség minden jegyével, hogy hamarosan Kallós Ede szobrász barátomnak is bemutatam és együtt törtük a fejünket, hogyan szerezhetnénk pártfogókat a fiatalember kiképzéséhez. Kallósnak egy nagykereskedő ismerősében végül akadt egy mecénás, aki kész volt Medgyessy párizsi tanulmányát két éven át lehetővé tenni.”⁹⁵ Kallós Ede (1866–1950) is Párizsban tanult (mestere H. Chapu volt), s mindenképpen a művészetek e fővárosát ajánlotta a fiatal orvosnak is.

E tárgyalások közepette otthon, Debrecenben is folyt a vita, s elérkezett az idő, amikor a fiatal Medgyessy már szigorú édesapja előtt sem titkolhatta az igazságot. Sok vita, veszekedés után — (amelyet apja így zárt le: „Én úri mesterségre tanítottalak és te agyagos lettél. Te válasz-

tád... Kódus lesz belőled!”⁹⁶ —) a fiatal orvos megírta híres, 1905. január 29-én kelt levelét, amelynek summája: „alig várom azt a napot, hogy elmondhassam: kezemben a diploma, e perctől kezdve nem vagyok doktor... Nekem pedig mit kellene most tennem? Ne tekintsem azt életcéllé, ami az életnek egyedüli örömét adja? Mondjak le róla, vagy legalább hagyjam azt leghátul, éppen azért, mert legbensőbb kívánságom... Próbáljam akarni azt, amit akarni nem tudok. En tegyek magam ellen, hogy én ne én legyek, ne olyan, amilyennek születtem, hanem valami más. Akarjam, hogy a diófa ne diót, hanem barackot teremjen... Mindezeket pedig miért tegyem? Mert tudatlan, tapasztalatlan voltam, lépést, utat tévesztettem, időt vesztettem, pénzt elköltöttem, s az egésznek nem sok hasznát láttam. Ha már így van, hadd legyen tovább is... Ha időt vesztettem... veszítsem utána a többit is... Nagyon sajnálom, hogy annyi pénzt kellett rám költeni, úgy apámnak, mint keresztapáéknak... egy közönséges doktor bármikor kitelik belőlem, de mikor többre, sokkal többre vágyom. Igaz, hogy ezzel a szüleimet, keresztzüleimet csapom be, akik költsétek értem, de én mindezek dacára se tudok mást tenni. Így nem lehet dokornak lenni; két urat nem szolgálhatok... Vannak emberek, akik megalkuszak a sorsukkal... Én nem vagyok rá képes. Apa azt mondja, hogy nem jövedelmező, és nem lehet úri módon megélni belőle. Hát mi az úri mód? Mi a pénz? Mi a gazdagság? Ugye arra való eszköz, hogy általa elérhessük életcélunkat, az élet boldogságát. Ez pedig annyiféle, ahány ember van a világon... Mit érek én azzal a pénzzel, ha nem feshetek, vagy nem szobrászkodhatok? Ha nem élhet az ember annak, aminek akar, akkor nem ér az élete egy hajtó fát sem... Én mindenre kész vagyok. Kész a legnagyobb nélkülözésre is. Nincs az a szép szó, vagy fenyegetés, kérés vagy ijesztgetés, ami eltérítene. Én bízom magamban.”

Medgyessy ekkor még azt sem döntötte el, hogy festő vagy szobrász lesz. 1903-ban készítette első szobrai, ezt követően Kallós műtermében dolgozott, de elsősorban a festészet érdekelt. Legelső festményei egyikét hűgáról, Ilonáról készítette 1904 táján.

Később is irt 1903–1906 közti gyöttrődéséről: „Mulatságos, amit mondok, de én, a modern szobrász a konzervatív festőkön kezdtem, mert festő akartam lenni. A múzeumban a múlt századbeli képeket nézegettem, és mindenáron utánózni akartam őket. De nem ment, akármilyen jól megcsináltam, öntudatlanul is éreztem, hogy ez nem eredmény. Medikus koromban a boncolásoknál lassanként ráébredtem az emberi test formáira és rajzoltam. Nagy reményeim voltak a festészetet illetően. Még Párizsban is azt erőszakoltam.”⁹⁷ Párizsban a Julian akadémián is a festőszakra kezdte meg tanulmányait, 1905 májusában, Jean Paul Laurens-nél (1838–1921), a reprezentatív történelmi festészet fontos képviselőjénél. Mint ön-életrajzában írta: „Azt tanácsolták új barátaim, hogy bekezdésül jól tenném, ha a falon lógó valamelyik gipszet rajzolnám, nehogy majd az öreg-úr küldjön oda, mert nem veszi ám jó néven, ha egy újonnan jött illetéktelenül foglalja el a helyet az élő modell köré telepedett régi tanítványok előtt. Kissé lehűtve bár, hozzáfogtam hát egy közismert, mosolygó leányfejhez. Ehhez kellett hát nekem Párizs? Örültem is, amikor az öreg mester az első rápillantás után odaengedett az elevenhez, ettől az önkínzó tortúrától. Igyekeztem is ám rajta.”

Itt kezdődött aztán a kálvária. Nem ismertem a szent, mint rajzeszközt. Nagy vajadások közt csupa kéményspró-aktot szültem. — Sőt, én magam is könyökig szurtos lettem azalatt, amíg a konstrukcióval vívód-

Medgyessy Ferenc: Arlette. 1907.

Medgyessy Ferenc: Arlette. 1907.

tam. Végtelenül bosszantott, hogy a többiek milyen könnyedén hozzák ki a finomnál finomabb árnyalatokat, ami nekem meg sehogyan sem akart sikerülni.

Egy alkalommal kiállította a mester a rajzomat középre, egy másikéval együtt. — Na, most ide figyeljenek! — úgymond. — Itt látnak két tanulságos véletletet. Ez itt — mutatott az enyémre — tudja, mit akar, de nem tudja megcsinálni. Az a másik nagy könnyedséggel rakja oda... a nem-tudom-mit. Bár negatív elismerés volt, meg kellett elégednem vele.

Pár hónap múlva annyit mondott:

— Il commence... Kezdi már!

Közben festéssel gyötörtem. Rosszul foghattam meg a dolgot, mert nem tetszett sem nekem, sem másnak. Hogy magamat vigasztaljam némileg, zsebemben hazalopkodott agyagból megmintáztam egy-egy keselyűmozdulatot az állatkertben rajzolt vázlatok után. Ezekre azt mondta egy beérkezett festő ismerősöm, hogy miért nem csinálók ilyesmit inkább, mikor ez könnyebben és jobban megy. Igaza lehet — gondoltam —, és nekifeküdtem a mintázásnak. Beiratkoztam a szobrászok közé. Ott maradtam, és szobrászá lettem... Az első figurámnál valami olyant éreztem, ami hasonlít a megelegedéshez. Nagy tömegekre és széles, világos formákra ébredtem. Öntudatlanul ezt csináltam, mint az egyetlen őszinte és korszerű lehetőséget. A jó konzervatívokon keresztül akaratlanul elérkeztem ahhoz a szobrászati főfogáshoz, amit modernnek hívnak. Senkielő nem tanultam, senkit nem utánoztam, törvényszerűen követtem ezt az utat.¹⁶

A dolog azért nem ment ilyen egyszerűen, zökkenő mentesen. 1905 májusától 1906 tavaszáig volt Párizsban, akkor ismét haza kellett utaznia katonai szolgálatra. Visszatérte után így számolt be szüleinek levelében: „Tegnap jöttem vissza Párizsba... és kaptam hallatlan dolgozó kedvet... nem sietek haza... a művészet hazája inkább csak itt van, mint Debrecenben, vagy akár Pesten is... nagyon szeretnék még ezen a télen itt maradni, ha lehet. Csak hogy most nincsen pénzem, a lakás adó tanárral kötött egyezségünk lejárt... fel akarom vétetni magam a nagy, nemzeti művésziskolába, most már tudok annyit, hogy felvesznek — és akkor tagja lehetek egészen 30 éves koromig ingyen amely ha nem olyan modern is, mint ezek a kisebb szabadiskolák ahova eddig jártam, még is igen sok előnye van.”¹⁷

Huszár Imre — aki maga is Párizsban tanult később — ezt írja a párizsi szabadiskolákról: „A Julien Akadémia egy szabad Akadémia. Volt egy másik szabad Akadémia is: az Académie Grand-Chaumiere, amelynek vezető tanára Antoine Bourdelle volt. Ugyanott tanított egy Landovszky nevezetű szobrászművész, aki időről időre a Julien Akadémián is korrigált. Elképzelhető, hogy ez a Landovszky Medgyessy Ferencet is tanította. A szabad akadémiákon nem volt kötelező felvételi vizsga. Az Akadémiára különböző képességű emberek iratkoztak be. Akiknek nem volt megfelelő képzettségük, azok próbaképpen, mint minden iskolában egy gipsz ornamentikát, majd később egy gipsz fejet kellett hogy rajzoljanak. Ha valakinek ez nem sikerült megfelelően, azt udvariasan eltanácsolták az akadémia látogatásától. Aikik megfelelő előképzettséggel rendelkeztek, rögtön élő modell után folytathatták tanulmányaikat. Akiknek a gipsz után való rajzolás és mintázás jól ment már, azok is élő modell után mintázhattak. Mint minden akadémián, az oktatás konzervatív síkon mozgott, de csak az oktatás, egyébként az Akadémia teljes szabadságot biztosított mindenkinek egyénisége kibontakoztatására.”¹⁸

1906 novemberében nyert felvételt az Ecole des Beaux-Arts-ba. Előbb Injalbert (1845—1930), majd Julien Clement Chaplain (1839—1909) tanítványa volt. Az akadémiai tanulmányok mellett sok időt szánt a múzeumok, terek, parkok és az élő képzőművészeti élet tanulmányozására. Ezt írja szüleinek 1906. szeptember 29-i levelében. „Valamelyik debreceni lap ha közölné művészeti tudósításokat az itteni szobrokról, nagyon tudnék szolgálni vele.”

Chymay hercegő ajánlatára megfordult Rodin-nél is: „Láttam az akkori kor legnagyobb zsenijének elismert Rodin színpadi hatásokat kereső, spirituális szobrai. Szomorúan megállapítottam, hogy én efféléket sohasem fogok tudni csinálni.”¹¹

Munkakedvét azonban nem vette el Rodin csillogása. „... Jelenleg, ami a dolgozást illeti, nem lehet semmi kifogásom. Tudniillik: ami a dolgozáshoz kell: egy láda agyagom gipszem, világos, dolgozó helyem. Azután 7 modellem. Most ez az egész világom. Este felé, amikor már nem látok tovább dolgozni, csak úgy támolygok, mint egy részeg. És ilyenkor meg vagyok elégedve, hogy nem loptam a napot. Úgy érzem, haladok előre pálamit, mert nagyon szeretem csinálni.” — írja 1906. május 9-én.¹²

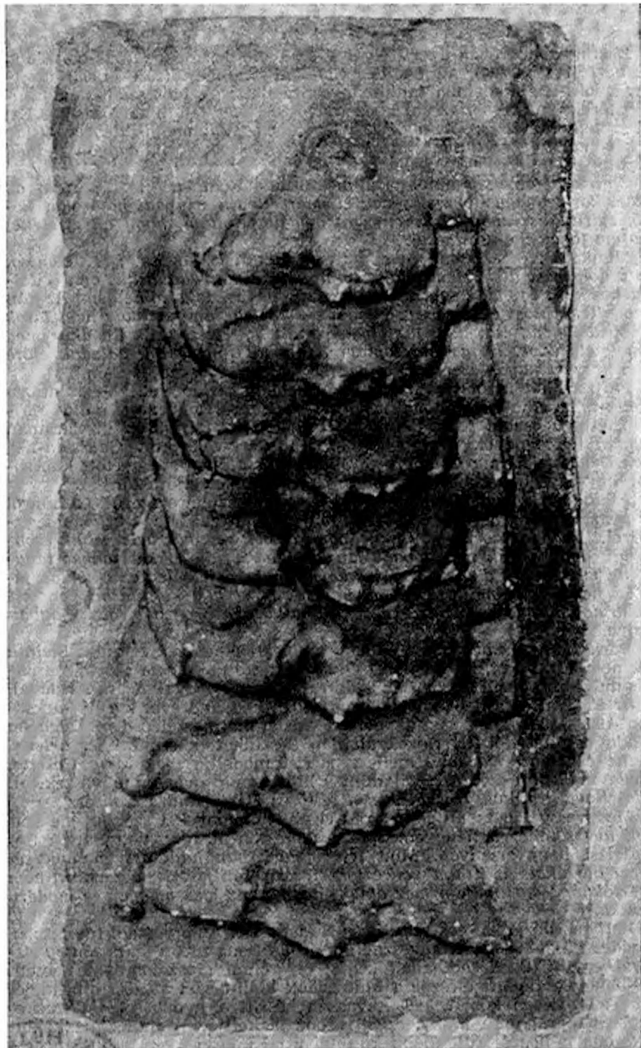
Párizsi „hét modellje” a Kedves Duchene család volt. Megmintázta Arlette-t, Marthe-t, Raimond-ot, Mme és Henri Duchene-t, majd 1907-ben „héttagú család fejek” című első plakettjét. Rajtuk kívül Caraman Chymay hercegnővel, Prof. és Mme Andrieux-vel, prof. Gaussein-nel, Alice Denaisse-l, Mme Lambert-el, Judith Lessale-val stb. tartott kapcsolatot, egy-egy gipszszoborral ajándékozta meg őket eljöttekor.¹³

Állandóan szegyenkezik, hogy 26 évesen is szüleire szorult. Otthonról kér pénzt gipszre, de maga is állás után néz házigazdája, Duchene segítségével. „Már sokszor gondoltam, hogy keressék munkáit valamelyik szobrásznál, hogy apák megszabaduljanak tőlem... de sokkal többet tanulok, ha magamnak dolgozom, mint ha másnak... jelenleg az iskolába járok, a nemzeti szépművészeti iskolába... Most egy kiállításon van két kisebb dolgom, de amint a rendezők mondják, ha bronzból volna, jobban elkelne.”

Párizsban igaz barátokra és nagy művészi élményekre talált. Eleinte csak németül tudott, Bornemissa Géza segítette ki francia szóval. A magyar művészek közül Boromisza Tiborral, Budai Ilonával, Sassy Attilával, Kádár Bélával és a debreceni származású Dávid Endrével került kapcsolatba 1905—1907 közt készült párizsi vázlatain megjeleníti a Duchene családot, szállásadóját. E rajzok alapján készülhettek szobrai is. Arlette, Marthe és Henri Duchene mellett párizsi modellje még Mme Cosette, Liipola Yrjö finn szobrász, valamint a kint tanuló magyar művészek, pl. Budai Ilona grafikus, Kornai József festő és Dávid Endre szobrász.

Medgyessy Párizsban életreszóló vizuális élményeket szerzett, de szakított időt színházra, hangversenyre is. 1907-ben pl. részt vett Bartók Béla párizsi hangversenyén. Mint írja: „Párizsban hallottam hangversenyeket Bartókot. Az itthoni zeneértők más lépcsőn jártak még akkor, nem a Bartóknak. Megmondtam már akkor, hogy ez az igaz magyar és modern muzsika.”¹⁴

1907 februárjában érkezik vissza Budapestre. Az orvostani intézetben, Beszédes László szobrászművésznél, majd az Ilona utcán lakik, Sassy Attilával együtt. Szállásadójának „Öreg fej” című gipszszobrával fizetett. 1908-ban jelentkezett először a Műcsarnok kiállításán. Megosztotta idejét Pest és Debrecen között. 1909 tavaszán készíti el a debreceni Kereskedelmi és Iparkamara arany, ezüst, bronz plakettjét. A munkáért 1909. június 60 korona is hozzájárult újabb külföldi útjai költségéhez. 1909. június 60

Medgyessy Ferenc: Héttagú család. 1907.

augusztusa között ismét Párizsban tanul a Julian Akadémián. 1909 őszén érkezik Firenzébe, régi vágya volt ugyanis a kőfaragással megismerkedni. Már 1906-ban, Párizsban szeretett volna vésőket venni márványfaragáshoz. Mint írta: „*En magam akarom kifaragni a munkáimat, nem mint szokták rendszeren, kőfaragóval csináltatni.*” Ez a vágy, ez a program a kor más fiatal művészeiben is élt, így Beck Ö. Fülöppben, Vedres Márkban. Kő- és márványfaragást igazán Firenzében lehetett tanulni. Itt hatottak elementáris erővel Vedresre 1902-ben a Palazzo del Bargello quattrocento szobrai, itt tanulmányozta Medgyessy 1909–10-ben Michelangelo műveit; márványszobraikat és torzóit. Mint írja: „*Párizs után (1905–07) sikerült még néhány hónapra Firenzébe is eljutnom, ahol Michelangelo nagy márványdíszletei világosan megmutatták az utat a kőfaragás felé, hihetetlen táplálékot adva a fantáziának. Közben az etruszk múzeum második otthonomná lett. Nyersegek és finomak egyszerre ezek a régiek.*”¹⁵

Hildebrand (1847–1921) „*A forma problémája a képzőművészetben*” c. könyve hívta fel először (1893-ban) a figyelmet az etruszk, az egyiptomi és az archaikus görög művészet tanulmányozására. Medgyessy hallgatott is Hildebrand tanításaira és Vedres Márkra, akivel itt kötött barátságot.¹⁶

1909 őszétől 1910 tavaszáig Firenzében, a Művészeti Akadémia akt szabadiskolájában folytatott stúdiumokat. Műtermet bérlet egy szobrásztársával a Piazza Donatellon, itt készítette reliefjeit, egykori jövevényének, Minich Károlynak. Firenzei életéről így számolt be szüleinek 1910. jan. 8-i levelében: „*négy hónapja vettünk ki egy szobrásztársammal egy szép nagy műtermet... májusig 100–100 lírát fizettünk... most csinálom Minichnek a siremlék reliefeket... magam akarom kifaragni... anyni múzeum és műkincs van ebben a kis városban, hogy szinte az egész város egy múzeum. Tehát a címem: Piazza Donatello 10. Firenze egyik legszebb tere. Közepén egy sírkert van.*” Szüleinek, keresztszüleinek beszámoló olasz nyelvtudása fejlődéséről. Gábornak — aki ekkor kezdte szobrászati tanulmányait — pedig örvendezve írja: „*egy pár antik dolgot harcoltam*”.

Kiktől tanult 1905–10 között a fiatal művésznövendék? Laurens-tól, Lucien Simontól, Injalbert-től, Chaplain-tól, a párizsi akadémia és szabadiskolák mestereitől, de legfőképpen a szobrász elődöktől, a magyar művészek között elsőként jött rá, hogy a XX. század csak a régi koroktól újulhat meg. A XIX. század művészete kifulladás, Rodin útja egyszerű, utánozhatatlan, folytathatatlan, egyszerű: zsákutca. Impresszionista hatásokat kereső, festői szobrászata nem volt járható út Medgyessy számára. Egyre mélyebbre nyúlt vissza tehát a művészetek történetébe, visszafelé haladt, s eljutott az ókori örökséghez: „*...gyönyörködtem a görögök utolérhetetlen szépségében. Ezek úgy megcsinálták a maguk dolgát, hogy itt csak nézni, leülni lehetett és hallgatni. De nem folytatni őket.*”

Gondoltam: ha én valaha is szobrot csinálnék, ez csak nagyon is egyszerű szobor lehetne. Kérdés, ilyet meg egyáltalán érdemes-e?

Hanem az egyiptomi, szumír meg asszír szobrok szíven találtak. Na lám! Ezek még annál is egyszerűbbek, mint amiket én magamnak elképzelttem. Mégis milyen csudálatosak. Mennél többet nézem, annál jobban vonzanak.

Ezek nemcsak hogy mondják, de messziről kiáltják a maguk széles, nagy erőből duzzadó formáit. Ezek a bálványok a szobrok ősei. A szobrok biblijája. Itt nem lehet tévedés. Négy-ötezer év után is örök igazságok. Én idejövők tanulni, ezek közé.”¹⁷

A Louvre, majd a firenzei etruszk művészeti múzeum kincsei és ismeretlen alkotói lettek legfőbb tanítómesterei. 1910-ben már úgy érke-

Medgyessy Ferenc: Menekülők. 1909.

zett haza s úgy kezdte el művész életét, hogy biztos programja volt, amittől semmi sem téríthette el. Tudta, mit kell tennie, követnie, ahhoz, hogy egyéni hangot alakítson ki. Az ókori keleti művészetek egyszerűségét és monumentalitását követte, tisztelte, tekintette esztétikai normának. Erre, tudta, hogy ez az egyetlen lehetséges útja. Igaz, később kezdte tanulmányait, s vargabetűt téve jutott el igazi hivatásához, de mire hazatért, már kész, érett művész volt. Szilárd elképzelése volt művészetének forrásait, vállalt programját illetően. Ertebb volt, s eleve jobb alapokon indult el, mint az itthon, vagy Bécsben tanuló szobrászok. Firenzei útjának még egy jelentősége volt: a kőfaragás megismerése. Ez a látszólag technikai kérdés tartalmi vonássá vált Medgyessy szobraiban: maga faragta műveit, s ezzel személyiségének jelenlétét biztosította mindvégig.

Orvostól szobrász lett tehát, tanulmányai azonban nem maradtak hatástalanok képzőművészeti tevékenységére. Lyka szerint bár Medgyessy „átesett az anatómiai tanulmányokon, de szerencséjére szobrász ösztöne csak azokat a fontos elemeket szívatta fel vele, amelyek valóban szobrásziasak is: a testnek organizáltságát, funkcióképességét, nagy és tömör épségét. Sikerült tehát itt is a tiszta plasztikai értékeket sértetlenül átmentenie új és végleges pályájába.” „A művésznek szabad, sőt gyakran kell is a normális szabályszerűségektől eltérnie, ha ezzel az eljárással valamely telivér plasztikai cél jobban valósulhat meg.”¹⁸

Ezt a mozzanatot Kassák Lajos hangsúlyozta később: „Feltételezhetjük, hogy Medgyessy, aki bonctannal is foglalkozó orvos volt, másképp értékeli és értelmezi a testiség lényegét, mint az olyan művészek, akik kerülő utakon jutnak el az objektív világ közelébe? Lehetséges, hogy Medgyessy ifjúkora beható embertani ismeretei alakító hatással voltak fejlődésére.”¹⁹

1910 tavaszán érkezik vissza Budapestre. Az Orvostani Intézetben, majd a Fehérvári úton lakik, ahol rövid ideig orvosi praxist is folytat. 1911-től a Százados úti Művésztelep lakója.

JEGYZETEK

Medgyessy pályakezdésével foglalkozik: László Gyula: Medgyessy Ferenc (1881–1958) c. könyve (Bp. 1968), Sz. Kürti Katalin: Medgyessy és Debrecen c. könyve (Debrecen, 1961).

Egyéb forrás: Medgyessy Ferenc: Életemről, művészetemről (Bp. 1960 – Kocogh Akos szerkesztésében, bevezetőjével) c. kötete és levelei. Ezek jórésze, a dokumentumokkal együtt az OSZK-ban, a 25-ös fondban található.

1. A bizonyítványok, oklevelek az OSZK-ban találhatóak.
2. Idézet édesapjának írt 1905. jan. 29-i leveléből – ld. „Életemről...” kötet 30–34. p.
3. Ld. „Életemről...” kötet 62. p.
4. Részlet önéletrajzából (Nemzeti Galéria adattára 1977. sz.)
5. Lyka Károly: Vándorlásaim a művészet körül (Bp. 1970) 307. p.
6. Medgyessy Ilonka visszaemlékezése alapján közli László Gyula (1968-as monográfia II. p.)
7. Festőből szobrász c. írása hozzáférhető az „Életemről...” kötet 74–75. p.
8. „Életemről...” kötet 18–20. p.
9. Idézet 1906. szept. 29-i leveléből – OSZK 25/67. sz.
10. Huszár Imre levele Sz. Kürti Katalinnak, 1980. febr. 6-án.
11. Műteremlátogatás c. írása hozzáférhető az „Életemről...” kötet 36–39. p. Idézet a 38. p.-ről.
12. A levél az OSZK birtokában van: 25/67. sz. alatt.
13. Közli életmű katalógusában: OSZK 25/18. sz. alatti füzetében. A katalógust először, kiegészítésekkel ellátva kiadta a Déli Múzeum 1972-ben: László Gyula: Medgyessy Ferenc életműve (Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleménye 16.)
14. Idézet az „Életemről...” kötet 84. p.
15. Párizs, firenzei levelei az OSZK birtokában vannak a látogatási igazolványokkal együtt. Idézet önéletrajzából (MNG. 1977. sz.)

16. Vedres Márkra utal 1910. január 13-i, Firenzéből írt levelében.
 17. Idézet „Műteremlátogatás” c. írásából.
 18. *Lyka Károly*: Medgyessy szobral — Új Idők, XXVIII. évf. 6. sz. 153—154. p.
 19. *Kassák Lajos*: Képzőművészetünk Nagybányától napjainkig (Bp. 1974) 24. p.

Medgyessy Ferenc: Káplár Miklós. 1936.

A DEBRECENI PETŐFI SZOBOR SAJTÓVISSZHANGJÁRÓL

BÍRÓ KATALIN

1947. február 21-én először tűnik fel a debreceni sajtóban a majdan Petőfi téren álló Petőfi-szobor terve,¹ s ettől kezdve másfél éven át alig telik el hét anélkül, hogy a debreceniek újabb híradást, riportot, vita cikket, ismertetést olvashatnának Medgyessy Ferenc készülő szobráról. Mindhárom nagy párt helyi lapja — a kisgazdapárti Debreczen, a kommunista Tiszántúli Néplap és a szociáldemokrata Tiszántúli Népszava — nyomon követi a szobor körül zajló eseményeket: tájékoztatnak a tanács és a polgármester lépéseiről, a felmerülő pénzügyi akadályokról, riportokat készítenek az alkotóval sőt, a Debreczen hasábjain hat cikk erejéig rövid vita is kibontakozik a bronzalak elhelyezéséről.² A legtöbb írás a Debreczen jelenik meg, összesen 47, a Népszavában 18, a Néplapban 10 és egy országos lap, a Szabad Szó is közöl a szoborral kapcsolatban két riportot.

Azonnal felvetődik az a nyilvánvaló kérdés, vajon mi lehet az oka, hogy a politikai küzdelmek éleződésének, az államosításoknak, a hároméves terv beindításának idején, akkor, amikor „...a nagyközönség körében a képzőművészetek kérdései a legelhanyagoltabb kérdések közé tartoznak”,³ a debreceni sajtó — ha többnyire rövid híradások formájában is — sem azelőtt, sem azután soha nem tapasztalható részletességgel foglalkozik a Petőfi-szobor készülésének minden mozzanatával?

Erre a következő magyarázatok adódnak.

Először is, a sajtó igyekezett a város vezetőinek a közösséget közvetlenül érintő minden döntéséről tájékoztatni olvasóit — ez a népi demokratikus koalíciós politikai rendszer sajátossága volt —, s a szobor felállítása ilyen ügynek számított.

Másodszor, a szobor megvalósítása többször is akadályokba ütközött, s így a tervtől a felállításáig mindig volt miről írni: előbb a pénzügyi zavarok,⁴ majd a „bronzmizéria”,⁵ s mind eközben — bár a szobor „létre-sikerülés”-ét ez nem befolyásolta, de a debreceni közvéleményt izgatta — a bronzalak elhelyezése.

Harmadszor, Medgyessy Ferenc Petőfi-szobrának felállítása Debreczen centenáriumi terveinek legnagyobb szabású beruházása volt, s a centenáriumi események ekkor — a politikai harcok élesedése és a gazdasági helyzet szorítása ellenére vagy éppen amiatt is — az érdeklődés előtérben állottak országszerte, aminek több oka lehetett.

1. A szabadságharc és kiemelkedő személyiségeinek spontán kultuszát a letűnt rezsimok — politikai érdekeik szerint formált — hivatalos 48-as kultuszba foglalták, s így a néptömegekben méginkább meggyökeresedett ennek az évfordulónak a jelentősége. Debreczen különösen tudatában volt a szabadságharcban betöltött szerepének.⁶

2. Az új, népi demokratikus koalíciós rendszernek — a létüket történelmi jogokra vagy azok megvédésére hivatkozva igazoló letűnt poli-

Medgyessy Ferenc: Petöfi. 1948.

tikai rendszereket követve — szüksége volt történelmi gyökereit felkutatni, létét történelmünk demokratikus, forradalmi és szabadságharcos hagyományaihoz kapcsolni. Az ország újjáépítéséhez és gazdasági helyreállításához, a politikai rendszer konszolidálásához elengedhetetlen volt az újfajta, népi demokratikus nemzeti egység megteremtése, s ennek legkövetlenebb elődjét éppen a reformkor és 48 „érdekegyesítés”-ében találhatták meg, mint ténylegesen funkcionáló nemzeti egységet.⁷ E gondolat reprezentatív kinyilvánításához szükség volt a millenniumhoz hasonlóan nagyszabású megemlékezésekre, maradó emlékekre, amelyek nemcsak a szabadságharc emlékei, de egyben a jelenlegi nemzeti egységet is reprezentálják és tudatosítják. A centenáriumba való készülődés tehát az új nemzetépítés érdekében történő népi demokratikus nemzeti összefogás kifejeződése volt, nemcsak 1948 megünneplése, hanem szellemi örökségének vállalása is.

3. A debreceni polgármester 1948. február 5-i beköszöntőjében — amelyben a nagy közös cél, az ország felépítése és demokratizálása érdekében együttműködésre hívja fel a koalíciós pártok képviselőiből álló közgyűlést — még úgy tűnik, hogy a nemzeti egységet a pártok összefogásával, tehát koalíciós szellemben látja megvalósíthatónak.⁸ A politikai életben felgyorsuló balratolódás következtében azonban — s bár ez a folyamat már 1945 elejétől elkezdődött, nyilvánvalóbbá 1947 tavaszától vált (március 15. megünneplése példázta ezt, amikor is a baloldali blokk a hivatalos ünnepek megrendezését a Kisgazdapárt kizárásával magának sajátította ki⁹) — az új nemzeti egység nem a koalíciós politikai rendszerű demokrácia alapján valósult meg, hanem diktatorikus alapon, a proletárdiktatúra demokráciájának keretei között¹⁰ Így még erőteljesebben jelentkezett annak igénye, hogy az újfajta nemzeti egységet reprezentatív módon igazolják.¹¹ Ez az igény azonban olyan gazdasági kénszerítő erővel találkozott, amelyek — maguk is hozzájárultak a nemzeti egység ilyenfajta megvalósulásához — csekély anyagi lehetőséget biztosítottak a nagyszabású tervezett ünnepeksorozathoz.¹²

Az azonban arról a szellemiségről, amelyben a Petöfi-szobor gondolata fogant és valósággá vált, nagyon egyoldalú képet kapnánk akkor, ha elhallgatnánk, hogy ennek a nemzeti egységnek a gondolata nem jelentett nemzeti elzárkózást sőt, a magyar történelemben eddig soha nem tapasztalt intenzitással kereste a szomszéd népekkel való egyetértést, s a dunavölgyi népek sorsközösségét hangsúlyozva, a függetlenség észme jegyében, összefogásukat kívánta erősíteni.¹³

Negyzszer, a Petöfi-szobor elkészítése nemcsak a centenáriumi események között emelkedett ki, hanem ez volt Debrecen felszabadulás utáni első, művészi és anyagi szempontból is legnagyobb jelentőségű művészeti beruházása.

Ara 100 000 Ft,¹⁴ a lecsökkentett országos centenáriumi kiadások 35-öd része,¹⁵ míg a város az összes többi centenáriumi kiadásokra 40 000 Ft-ot tervezett¹⁶ — habár csak a „Debreceni Hét” alatt 80 000 Ft-ot költöttek el,¹⁷ és a szabadművelődés hároméves tervére összesen és maximálisan 500 000 Ft-ot ütemeztek be.¹⁸ A város vezetői olyan gazdasági szorításban merték vállalni a szobor felállítását, amikor a város lakásproblémákkal és romeltakarítási bajokkal küszködik, és éppen a Nagyállomás előtti városrész, a Hunyadi és a Deák Ferenc utcák környéke évekig rendezetlen,¹⁹ amikor még 1948 májusában is „... Debreczen van a munkanélküliség szempontjából a legsúlyosabb helyzetben... közel 8000 ember van munka nélkül” és „ez a szám állandóan egy színvonalon mozog...”²⁰

s foglalkoztatásukat, a város 1948 őszéig is csak részben tudta megoldani.²¹

A szobor felállításának megnyilvánulása volt, hogy a város vezetősége kötelességének érezte, a lakosságnak ne csak a legelemibb életfeltételeit teremtesse meg, hanem a legsúlyosabb időkben is gondoskodjék szellemi szükségleteiről is — amint azt Szabó Kálmán polgármesterről ki-nevezésekor megfogalmazta: „Az egész város úgyszólván össze van törve, romokban hevernek nemcsak az épületek, hanem a lelkek is. Mind-egyik felépítése a mi feladatunk.”²² Ebben a szellemben mert a város arra vállalkozni, hogy a centenáriumi évében „a legnagyobb magyar szobrász”-szal²³ készíttessen szobrot, mert méltó módon kívánt ünnepelni. Ebben legnagyobb szerepe „a kor legjelentősebb kultúrpolitikus”-ának, a szoborúgy „patronus”-ának, Juhász Gézának volt és annak az „adys” szel-lemiségnek, amelyet ő minden fórumon képviselt: „Meg kell érteniük mindazoknak, akik nálunk az anyagiakkal sáfárkodnak, hogy a szellem megér minden áldozatot. Nem is az áldozat ez, hanem a legjózanabb számításból folyó üzleti befektetés. A tudásból azonnal több és jobb kenyer lesz, tökéletesebb gép, szebb könyv, emberibb lakás. Emberibb élet... a dolgozó milliók számára.”²⁴

E tény különös jelentőségét az Országos Nemzeti Bizottság levelelben kapott kép tükrében mérhetjük fel:

„Az Országos Nemzeti Bizottság a Történelmi Emlékbizottság és a Művészeti Tanács a beérkezett adatok és jelentések alapján sajnálattal állapította meg, hogy egyes községek és városok 48 eszméjét a demokrácia és a művészet igényeinek meg nem felelő módon kívánják megőrizni. Több községben szűkös pénzügyi keretek miatt művészietlen Petőfi- és a szabadságharc más nagy alakjait megőrkítő emlékművet kívánnak emelni. A fenti három szerv az említett művészietlen emlékművek helyett néhány példát sorol fel, amelyet a községek megvalósíthatnak

1. A centenáriumi megemlékezés kifejezhető egy artézi kút megnyitásával, melyen tehetősebb községek egy szoborművel, kevésbé tehetősebek egy márvánnyal láthatnak el s a kutat a szabadságharc vezéralakjainak a nevéreől neveznek el.

2. Építhetnek kultúrházakat, gyerekotthonokat, kórházakat, sportpályákat. Ezek kívánatosak és egyben méltó megemlékezései a szabadságharc eszméinek.”²⁵ (S az országos centenáriumi eseménynaptárban, bár tudjuk, adatai hiányosak, mindössze 3 szobor és 7 emléktábla vagy emlékmű felavatásáról szerezhettünk tudomást.)²⁶

Ötödösorban, és nem utolsósorban, a közvélemény érdeklődése volt az, amely a debreceni sajtót arra készítette, hogy részletekbe menően foglalkozzanak a szobor ügyével. A háborúban sebzett városnak és lelkeknek jóleső érzés volt tapasztalni, hogy új szobrot kapnak, hogy a régi helyreállítása mellett új szépségekkel is tudják gazdagítani újjáépülő otthonukat. Érthető, hogy a szobor elhelyezése milyen hangsúlyt nyerhetett ebben az újjáépítés lázában égő városban.

A debreceni sajtónál maradvra érdemes számbavenni, hogy melyik újság milyen híreket közölt a szoborról és milyen hangnemben fogalmazódtak cikkeik.

Legváltozatosabb formákban a Debreczen foglalkozott az ügyvel: nemcsak a tanács, a közigyelés vagy a szoborbizottság újabb és újabb döntéseiről tudósított mint a két másik lap, hanem több alkalommal készített riportot a művészrel, és a szobor elhelyezésével kapcsolatban négy vita cikknek is helyet engedett.

Medgyessy Ferenc: Petőfi-szobor Debrecenben 1948.
(1980-as állapot, elhelyezés)

Nem, mintha a kisgazdapárti lapszerkesztőség vagy a párt tömegei érdekeltebbek lettek volna a szoborügyben — habár a negyvennyolcas hagyomány talán legerősebben éppen a parasztságban és bizonyos értelmiségi rétegekben élt.

Hanem éppen a szoborügy indulásától, 1947 tavaszától a Kisgazdapárt — anélkül, hogy tömegeit elveszítette volna — a koalícióban a politikai irányításban egyre kevésbé hallathatta hangját — s ebben nagy szerepe volt annak, hogy a különböző összeesküvések „kompromittáltak”²⁷ s hogy a párt, heterogén összetételé miatt is, kezdetől fogva nem elsősorban pozitív, hanem negatív politikát képviselt. Ez időtől a napirendre vetett kérdések már túllépték a párt politikájának kereteit, s olyan taktikára kényszerültek, amelynek célja a fennmaradás és ennek érdekében maximális alkalmazkodás a baloldali politikához. Érzékletesen szemlélteti ennek a „fennmaradási” taktikának a hangvételét az egyik kisgazdapárti képviselő felszólalása a debreceni Nemzeti Bizottság utolsó, 1949. február 1-i ülésén, amelyben az elmúlt három és fél év tapasztalatait értékelte: „A Nemzeti Bizottság munkájában a demokrácia útja tükröződött. A Bizottságot a Függetlenségi Népfront váltja fel. A Független Kisgazdapárt elismeri a munkásosztálynak a vezető szerepét. A Párt bevallja, hogy a Magyar Dolgozók Pártjától tanult meg politikailag. Tőle tanulta meg, hogy az ellenség mindig jobbra van és, hogy a nép érdekében a legnépszerűlenebb feladatokat is vállalni kell. A Kisgazda Párt részt kíván venni a munkásosztály vezetésével induló nagy összefogásban. A Párt arra fog törekedni, hogy a Front soraihoz fölzárkóztassa a maga kis és középparaszi táborát, haladó értelmiségét és dolgozó kisparasztságát. Akik hűségesekek mutatkoztak eddig, azok találkoznak fognak ebben az új népi szervezetben is.”²⁸ Lényeges politikai döntésekben a belemegyezés vagy a hallgatás jutott a kisgazdák osztályrészeül, s így lapjukban több figyelmet szentelhetek más, nem közvetlenül politikai, a közönséget érintő kérdéseknek, mint amilyen éppen a Petőfi-szobor ügye volt. Sőt, ezáltal — a centenáriumi szellemiségében megvalósuló szobor a nemzeti egység eszméjének megtestesítője is — azt a készségüket is kinyilvánították, hogy hajlandók az új, népi demokratikus nemzeti egységbe beintegrálódni.

A Kisgazdapártnak ezt a készséget jelezte az a közvéleménykutatás is, amelyet a Petőfi-szobor elhelyezésére vonatkozóan a Debreczenben rendezett meg 1948 januárjában, pont egy hónappal az ugyanitt zajlott vitát lezáró cikk megjelenése után. Bár a rendezők leszögezték, hogy a közvéleménykutatásuk tájékoztató jellegű („ennek révén lehet megtudni, hogy mi az álláspontja... a lakosság többségének”), valójában többet vártak a szavazástól: azt, hogy ez befolyásolja majd a város vezetőségét a szobor helyének kijelölésében. Pontosan abban, hogy a hatóság figyelembe veszi ennek eredményét. E reményüket előbb csak bizonytalanul fogalmazták meg, a szavazás eredményét értékelő írásban azonban szinte felhívásként („reméljük, hogy a város illetékes hatóságai közvéleménykutatásunk eredményének megfelelően fogja elhelyezni a Petőfi-szobrot”). A Kisgazdapárt e módszerben az „illetékes hatóságok” befolyásolásának egy „demokratikus” módját látszott megtalálni, amellyel egyrészt tömegbefolyását érvényesíthette volna, másrészt „demokratizmusát” nyilváníthatta volna ki. Hiszen a közvéleménykutatást nem csak egy esetben kívánták alkalmazni, hanem több „idősebb kérdés”-ben. Hogy az elsőnél mégsem jutottak tovább, azt nem a lakosság érdektelensége okozta.

A különböző lapok írásai időben kiegészítik egymást. Érdekesnek tűnik, hogy a sajtó a szobor történelmének csaknem minden mozzanatáról tájékoztattja olvasóit, de arról egy lap sem szólt — mégha tudósítottak

is a „bronzmizériáról” különböző forrásokból —, vajon mi az oka, hogy a szoboravastalás előbb március 15-ről május 23-ra, majd augusztus 29-re húzódtat el.

Nagy teret engedtek viszont a szobor elhelyezése körüli vitáknak, nagyobb jelentőséget adva így annak, mint amekkora ténylegesen volt. Habár Medgyessy Ferenc visszaemlékezése is megemlíti: „Sok gondot okoztak már: tulajdonképpen hova tegyük a szobrot? Már kezdett úgy látszani a sok meddő kísérlet után, nincs is hely, megfelelő. Legalább is az ún. „árnyékszobor”-ral való próbálkozás azt mutatta. Végre mégis ráakadtunk a mai helyére. Talán jó is lesz, ha majd rendezik a teret, kertet, épületeket.”²⁹

De mi is jellemzi magát a vitát?

Az érveket sorbavéve látható, hogy a vitázók nem egymás ellen érvelnek, hanem a város vezetőinek újabb és újabb döntései ellen. Kérdés, hogy mi haszna volt ennek?

Mégha a szobor elhelyezése végeredményben a művész választásán nyugodott is, nem mondható, hogy a vita hiábavaló lett volna, hiszen mindig újabb lehetőségeket vetett fel, az „illetékesek” körében felvetődött újabb elgondolásokat hozta nyilvánosságra, vagy kívülállóknak adta meg a lehetőséget ötleteik közzétételére.

Érdekes ebből a szempontból a vitázó kétes hangvétele, amelyben döntésre szólítja fel a város közönségét.³⁰ A kérdés itt az, hogy kit ért a cikk írója a város közönségén: a lap olvasó közönségét és a városi közvéleményt, vagy ezen szélesebb közönség nevében döntésre jogosult városi vezetőséget? Ha az utóbbi áll, úgy jogos a döntés elhúzódsa miatti elégedetlensége hiszen, bár a szobor felállítása a centenáriumi központi kérdése lett Debreczenben, az elhelyezése mégsem olyan kérdés volt, amit egy félév alatt sem lehetett eldönteni. Ha azonban a közvéleményről van szó, úgy a cikk felszólítása felelősség áthárítás egy feltételezett látszat demokráciában, amely felteszi, hogy a város közvéleménye nyílt vitában tárgyalja meg dolgai, és a sajtón keresztül befolyásolja a vezetői döntéseit. De, a város közönségét (előzőleg) sehol, soha, senki nem szólította fel döntésre a szobor ügyében. Minden vitacikk a Kisgazdapárt lapjában jelent meg, tehát arról sincs szó, hogy a pártok a vitán keresztül próbálták volna befolyásolni a város vezetőségét. És, nem elsősorban a közvélemény befolyásolja a város vezetőségét a sajtó útján, hanem, amint azt a Nemzeti Bizottságban egy másik ügyben kijelentették: „... a város közvéleményét mindig az érdekli, ami központi kérdések van feladva... mert hiszen a közvéleményt a sajtón keresztül irányítják... nem közömbös az, hogy a sajtón keresztül a közvélemény irányítása hogyan érvényesül.”³¹ (Habár a Debreczen ezt követő közvéleménykutatásának széles körű visszhangja arra enged következtetni, hogy a lakosság magának tekintette a szobor ügyét és szívesen hozta nyilvánosságra arra vonatkozó véleményét — akár tisztában volt a közvéleménykutatás jelentőségével akár nem.)

Az azonban bizonyos, hogy akkor többet segített az a vita a város vezetőinek a döntésben, mint manapság egy hasonló jellegű sajtó-eszmecsere. Amikor az irányítás struktúrája még nem végleges, benne a különböző jogkörök még nem teljesen elhatárolódtak, a felelősség nem egyértelmű, nincs szilárd ügyintézési hierarchia, akkor a közönség véleménye nagyobb súllyal esik a latba, mint egy konszolidálódott ügyintézési mechanizmus esetében.

Ma például, mégha megfontolt és figyelemre érdemes érvekkel vitázó cikkek jelennek is meg a sajtóban, ezeket ha figyelembe is veszik a döntésre jogosultak, szakértelmüknek megfelelően — meglehetősen ritkán —

saját felelősségükre döntenek vagy vállalják éppen a számukra utasításokkal kijelölt utat. (Ezért kedvezték, ha megfelelő szaktudású és tudásukat kellőképpen érvényesíteni képes szakemberek a döntésre jogosultak.) Ma érdekelte szörvek és intézmények csatáznak — zsebbevágó érvekkel. A sajtó nem hatékony viták fóruma, hanem elvi vitáké, helyet biztosít — mint már akkor is — bárkinék, hogy elmondhassa közérdekűnek érzett véleményét — nem olyan céllal, mintha az súly lehetne a latban, csupán a nyilvánosság kedvéért.

A szobor-vita másik érdekes pontja az érvelések mikéntje.

Akár mely elképzelés mellett, vagy ellen szóltak fel a vitázók, az esztétikai szempontok álltak érvelésük gyújtópontjában — a szobor kedvéért érvényesítése, a megfelelő látás, a szobor által kívánt levegőség biztosítása, hogy egy térre ne zsúfoljanak össze több szobrot, a bronzígura ne álljon egy öt súlyával elnyomó épület előtt, de egy semmitmondó épület előtt vagy elhagyottan sem, érvényesüljön a szobor és környezetének harmonikus egysége: „... a szobor és az épület a városképben művészi egységet képez”-zen,³² „A szobormű önmagáért, bizonyos eszméért van: hátterét, környezetét aszerint kell kiformalni, megkeresni.”³³; kedvezték városképi környezetet alakítani ki a szobor környezetével — ezek mellett azonban, bár elenyésző számban, felmerültek „tartalmi” szempontok is — álljon a szobor a Petőfi téren, hiszen innen indult útjára a költő, rendezzék a nemzeti nagyságok szobrait olyan sorrendbe, hogy azok időrendbe állított alakjai demokratikus hagyományainkat kössék össze — és politikai érvek — álljon Petőfi a Magyar fájdalom szobra helyén, ne álljon viszont a főútvonalon, mert akadályozza a fővonulásokat — sőt még turisztikai szempontok is — kerüljön a szobor a városlátogató idegenek első útjába, hogy kellemes legyen a városról szerzett első benyomásuk.

Ma is teljes mértékben oszthatjuk (B. I.) véleményét: „A szobor elhelyezésénél nem szabad csak a tartalmi vonatkozásokat nézni, pl. hogy a 48-as idők nagyjait milyen sorrendben nyernek megörökítést, hanem elsősorban azt, hogy a városképi szempontja érvényesül-e teljes mértékben. ... A szobor tehát elsősorban városképi elem, tartalma csak másodsorban jöhet figyelembe, csak az esztétikai szempont teljes kielégítése után. Ezek tudatában keressünk neki helyet.”³⁴

A vita tehát — s elsősorban ezért nem volt haszontalan — bizonyos fokú képzőművészeti ízlés formálódás szerepét töltötte be.

Bármennyire elfogadhatók vagy elfogadhatatlanok voltak is azonban az érvelések, valamennyien ugyanazt a magatartást tükrözik: szeretetteljes várakozással, büszkeséggel és teljes bizalommal tekintenek a szoborra és a leendő szoborra, s tudatában állnak, milyen jelentőségű a szobor felállítása városuk életében.

Végül is mit jelentett a szobor, elkészülése után a debrecenieknek? Amint a közművelődési ügyosztály egyik 1949-es helyzetjelentéséből kitűnik, Petőfi szobra és annak környezete kegyeletteljes megemlékezősek és politikai demonstrációk színhelyül szolgált — úgy, ahogyan a költő „szelleme” beépült az új demokratikus rend szellemiségébe.³⁵

Mit ír azonban Bögel József 1960-ban?

„Igaz ugyan, hogy a szobor leplezése fényes külsőségek közepette történt meg 1948. augusztus 20-án, az új kenyér ünnepén, s túlnyomórészt teljesítették a művész kívánságait az elhelyezéssel kapcsolatban is, mégis a debreceni közönség sokáig „nem vette be” a szobrot, egyes gáncsokdók különböző rágalmakat terjesztettek róla, s mind mai napig meg lehetőségen kevesen vannak azok, akik Medgyessy jelentékeny, újszerű és hallatlanul eredeti szobrának tartják a debreceni Petőfi-szobrot.”³⁶

Valószínűleg arról lehet itt szó, amire már Medgyessy Ferenc is utalt visszaemlékezésében: „Látom, bajok vannak a fényképezéssel. Még eddig csupa gibbon arányú kezeket láttam. Persze, magas a szobortalpazat. Alulról fölfelé nagy a megrövidülése az alaknak. Ellenben a karját szemből kapja a lencse és így rendes hosszúságában jelenik meg. Távólról kell hát fényképezni, hogy eltűnjenek ezek az elrajzolódasok.”³⁷ Egy későbbi levelében pedig már megoldási javaslatokkal is előlép: „Úgy lát-szik, már kezdünk benne lenni az utókorban, mert máris felmerült egy másik komoly megjegyzés. ... Beszéltünk a talpazat hosszúságáról. Hogy takarja a szobor lábfejét, annak láthatóságát bizonyos távolságból. Ez is fokozza a kar viszonylagos hosszúságát.

Le kellene tehát vágni a talpazatból vagy kétarasznyit, aztán a jobb-karból kifürészelné vagy 2—3 ujjnyit, az optikai családok eltüntetése végett. Ha rövidebb lesz is néhány cm-rel, ugyan ki másszik fel oda centiméterrel megmérni a kar hosszát? Pláne, ha úgy hat jobbnak, ha kivág-tunk egy karját...”³⁸

De ezekből a változtatásokból 1953-ban a „pénzkérdés” miatt nem lett semmi. A debreceniek olyannak szokták meg és szerették meg a Petőfi-szobrot, amilyen.

JEGYZETEK

(HBML = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár)

1. Petőfinek szobrot állítanak fel Debrecenben. Megalakult Debrecenben a „48-as Bizottság”. Debrecen, 1947. február 21.
2. Járdányi-Paulovics István (egyetemi tanár): A Petőfi-szoborról... Debrecen, 1947. augusztus 5.
3. Bökönyi Dániel: Hozzászólás a Petőfi-szobor elhelyezésének kérdéséhez. Debrecen, 1947. szeptember 7.
4. (S.): Hol álljon a Petőfi-szobor? Debrecen, 1947. november 30.
5. (B. I.): Hol álljon a Petőfi-szobor? Debrecen, 1947. december 4.; (G. J.—L. J.): Hol álljon a Petőfi-szobor? Debrecen, 1947. december 12.; A Royal helyén legyen a Petőfi-szobor! Debrecen, 1947. december 28.
6. HBML XXI.505/e.1. 116/1946. IV.
7. HBML XXI.505/e. 34.109/1947. IV.
8. Kádár Zoltán—Medgyessy Ferenc: A debreceni Petőfi-szobor. Építőnk, 1953. 3, 39—44.
9. HBML XVII.2.1. 3/1947. N.B. jkv.
10. A centenáriumi eseménynaptára. 1848—1948. Budapest. Officina.
11. HBML XXI.502/a.5. 2/1948. Bkgy.
12. HBML XVII.2.1. 23/1947. N.B. jkv.
13. A centenáriumi eseménynaptára. 1848—1948. Budapest. Officina.
14. HBML XVII.2.1. 32/1945. N.B. jkv.
15. HBML XVII.2.1. 124/1947. N.B. jkv.
16. HBML XXI.502/a.5. 31/1948. Bkgy.
17. HBML XXI.502/a.5. 248/1947. Bkgy.
18. HBML XXI.505/e. 34.109/1947. IV.
19. HBML XXI.502/a.5. 31/1948. Bkgy.
20. HBML XXI.505/e. 26.146/1948. IV.
21. Asztalos Sándor: A debreceni szabadművelődés hároméves terve. Debreceni Képes Kalendarium az 1948-ik esztendőre, 165—168.
22. HBML XXI.502/a.5. 147/1946. Bkgy.
23. HBML XVII.2.1. 60/1948. N.B. jkv.
24. HBML XVII.2.1. 105/1948. N.B. jkv.
25. HBML XVII.2.1. 88/1945. N.B. jkv.
26. HBML XXI.501/b.4. 241/1947.
27. Juhász Geza: A szabadművelődés debreceni feladata. Debreceni Képes Kalendarium az 1948-ik esztendőre, 164—165.
28. HBML XVII.2.1. 167/1948. N.B. jkv.
29. A centenáriumi eseménynaptára. 1848—1949. Budapest. Officina.
30. HBML XVII.2.1. 23/1947. N.B. jkv.
31. HBML XVII.2.1. 3/1949. N.B. jkv.
32. Építőnk, 1953. 3, 39—44.

30. (B. I.): Hol álljon a Petőfi-szobor? Debreczen, 1947. december 4.
 31. HBML XVII.2.1. 47/1948. N.B. jkv.
 32. Debreczen, 1947. december 4.
 33. Debreczen, 1947. augusztus 5.
 34. Debreczen, 1947. december 4.
 35. HBML XXI.505/e. 684/1949. kt.
 36. A képzőművészetek Debreczenben. Szerk.: Bögel József. Debreczen, 1961. 102.
 37. Építünk, 1953. 3. 39—44.
 38. Építünk, 1953. 3. 39—44.

Medgyessy centenárius emlékülés Debreczenben, a Déri Múzeum dísztermében, 1981. január 8. Dr. Acs István tanácselnök, a Medgyessy Emlékbizottság társelnöke megnyitja az emlékülést

MEDGYESSY ÉS VÁSÁRHELY

DÖMÖTÖR JÁNOS

Az év elején többfelé, kulturális életünk számos fórumán emlékeztek már eddig is, születésének századik évfordulója kapcsán a kiváló magyar szobrászra, Medgyessy Ferencre. A központi, országos ünnepséget a Centenáriumi Emlékbizottság szülővárosában, Debreczen rendezte meg. Érthető ez hiszen a gyermek és ifjúkor élményein túl számos — pl. művészeti közéleti, baráti — kötődés is kapcsolta Medgyessyt Debreczenhez és legtöbb köztéri műve is ott valósult meg. Debrecennél érthetően szerényebb mértékben ugyan, de Hódmezővásárhely is emlékezik a napokban Medgyessy Ferencre, itteni tevékenysége, a városhoz fűződött kapcsolatai, barátsága okán. Ezek miatt indokolt áttekintnünk mivel indult és hogyan alakult ez a közel öt évtizedes kapcsolat, mely intenzíven 1913—25 között és 1954-től a művész haláláig 1958-ig állt fenn.

Debreczen és Hódmezővásárhely jórészt azonos karakterű, múltú, hagyományú város. Mindkettő a sajátos magyar mezővárosi fejlődésen át jutott el történetének felszabadulás előtti századfordulói csúcsához. Mindkét város termelési, társadalmi szerkezetében túlnyomó súlyt képzett a mezőgazdaság, a parasztság. A város vezetésében pedig jelentős szerepet játszott be a civis, gazdag paraszti réteg. E mellett fokozta a hasonlóságot az azonos kálvini, puritán, protestáns vallási-szellemi hagyomány is. A paraszti társadalmú túlsúly mellett nyilván ez a művészettől elforduló szemlélet is hozzájárult ahhoz, hogy mindkét városban csak későn alakult ki — megrendelők, fogyasztók hiányában — a képzőművészet. (Nem jelenti azonban ez azt, hogy ne lett volna helye, szerepe az itt élők mindennapjaiban a művészetnek, csak ez nem a képzőművészet, hanem a népművészet — fazekasság, hímzés, asztalosok — útján tette szebbé környezetünket.) E mellett az általános hasonlóság, „rokonság” mellett közvetlen vásárhelyi élményeket elsőként Kallós Ede szobrászművésztől kapott Medgyessy Ferenc. Kallós akkor már Budapesten élt, de nyilván ő is magával hozta korábbi, szülővárosbeli élményeit. Kallóssal alkalomszerűen együtt is dolgozott Medgyessy, Kallós ugyancsak szorgalmazta és Lyka Károly támogatásával meg is szerezte Medgyessy számára a külföldi ösztöndíjat. És szintén Kallós érvei, ráhatása eredményeként döntött úgy, hogy nem Bécsbe vagy Münchenbe, hanem Párizsba megy művészeti tanulmányai folytatása végett. (Figyelemre méltó, hogy Medgyessy barátsága a későbbiekben a másik ismert vásárhelyi születésű szobrászművésszel, Pásztor Jánossal is kibontakozott. Nemcsak lerajzolta őt, hanem a második világháborús bombatámadás következtében meghalt művész-társ tetemének 1947-es exhumálásáról „riport-rajzot” is készített.) Erdekldött azonban az iránt a művészet iránt is Medgyessy, amely Vásárhelyen éppen Tornyai nevével, munkásságával jelletten itt a századelőn első virágkorát élte. Ugyan azok a kérdések foglalkoztatták őt is, mint Tornyai: a nép élete és művészetének tiszta forrása. Így vall erről: „Ide-

Medgyessy emlékülés 1981. január 8. Debrecen, Déri Múzeum.
Sz. Kürti Katalin előadását tartja.

haza Móricz, Rippl-Rónai és Egry barátságának köszönhettem nagyon sokat, na meg a hőmezővásárhelyieknek, Tornyai Jánossal és az elmélkedő bölcs Endre Bélával a magyar népi művészet kincseiért lelkesedtünk. „Nemcsak távolról lelkesedett és szemlélődött azonban Medgyessy, hanem résztvett a személyes közreműködésével, munkájával is az itt élő művészek egyedül álló művelődés- és ipartörténeti vállalkozásában a Művészek Majolika és Agyagipari Telepének életében is. Nyilvánvalóan egyet értett a nemes céllal a népművészet, a fazekasság gazdag formakincsének, hagyományának megmentésével. Már 1913-ban, tehát az üzem megindulása utáni évben találkoztunk itteni munkálkodására, tevékenységére utaló adatokkal. Több kisplasztikájának kerámia változata és önálló mázas kerámiája kapcsolódik ezekhez az évekhez. Így a Kölyökszörny, Táncolóók, Macskák, Menekülőök, Béka, Szoptató anya. Az első világháború után pedig szinte menedékként jön Vásárhelyre és talál itt munkát, barátokat. A Tanácsköztársaság alatt ugyanis a Proletár Képzőművészeti Tanműhely szobrászati osztályát vezette és emiatt fekete listára kerülve mellőzték a megbízásoknál. Jegyzetfüzetei egyikében kályhadísz rajzokat, sőt cserépkálya terveket találtunk és e munkásságának egyik tárgyi megvalósulását láthatjuk mostani Déri múzeumbeli kiállításán bemutatott kisméretű kályha modellben is. A húszas években erősödik meg barátságára Endre Bélával és feleségével. Utóbbi a „Jó forrás” (Kút-terv) című

Diószegi Balázs: Medgyessy. Tusrajz, 1981.

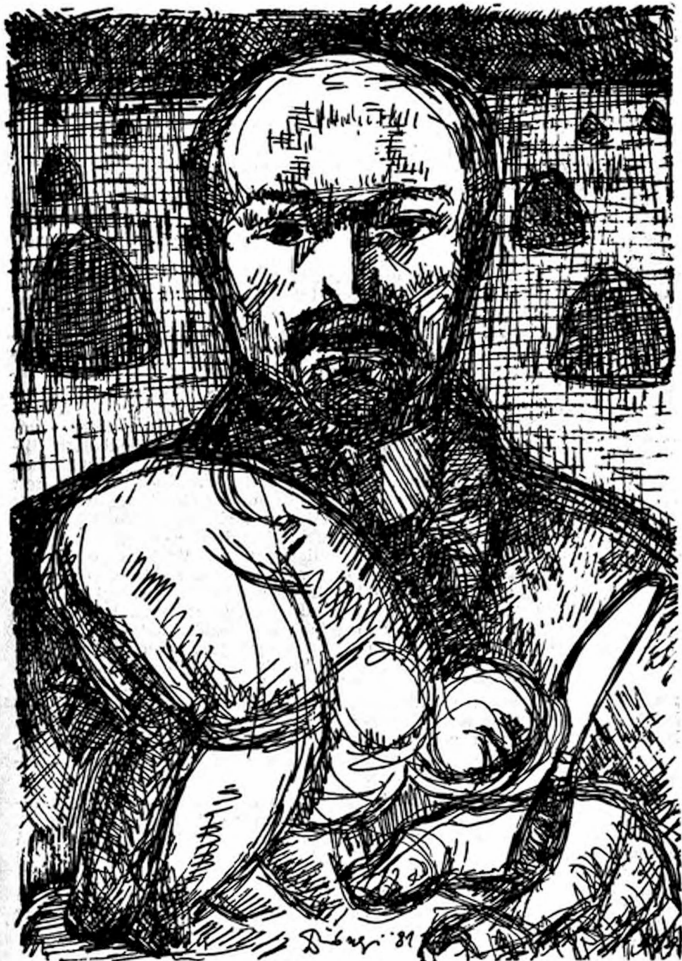
munkájának modellje, de róluk mintázta Anya gyermekével című művét is. Márványba faragta a helyi belgyógyász főorvos Wirth Márton feleségét és a görög-keleti pap leányáról is készített portré szobrot. A műzeumi vásárlások továbbá a 72-es kiállítás is bizonyította, hogy vásárhelyi polgár családok is vásároltak ez időben kisplasztikai műveket tőle.

Diószegi Balázs: Medgyessy szoborral. Tuszrajz, 1981.

Ehhez az első tízéves korszakhoz kapcsolódnak itt fogant festményei és pasztell-képei is. Többségükben mártélyi tanyákat, házakat, árteret, olykor ritkábban mezőgazdasági munkát jelenített meg ecsettel, krétával. Egyszerűsége, tömörsége ezekben a műveiben Nagy Istvánéval rokon.

A húszas évek második felétől csökkent a kapcsolat ereje, ritkultak összefűző eseményei. Bár, hogy nem feledkezett meg ebben az időben sem Vásárhelyről, bizonyítják a Déri Múzeum igazgatójához, Sörgyi Jánoshoz intézett levelei, ezekben Derkovits Dózsa fametszetei mellett, Tor-

Diószegi Balázs: Medgyessy Ferenc. Tuszrajz, 1981.

nyai festményeket ajánlott megvételre. Így került a Borulás, a Déri Múzeum tulajdonába. És haláláig együtt élt műtermében, lakásában a vásárhelyi fazekasság igazán szép, később múzeumba került darabjaival. A negyvenes évek elején a helyi munkásmozgalom egyik vezetőjével Takács Ferencel fennálló barátsága és a nála tett látogatások szerepeltek a kapcsolat folytató, fenntartó lánczemeiként. A barátság és együttműködés az ötvenes években vett újabb lendületet, akkor amikor a vásárhelyi művészeti élet is új virágzásba szökött. Medgyessy emberi értékét, alkotói nagyvonalúságát bizonyítja, hogy nem tartotta rangon alulinak, elfogadta a pályáján éppen elindult fiatal vásárhelyi szobrász, Kamotsay István felkérését és megmintázta Pásztor János Vízmerítője új alapzatának négy koszejét. Természetesen meghívást kapott és komoly művekkel (Lovas, Lapátoló, Debreceni Vénusz, Kővér gondolkodó, Szület stb.) szerepelt az első Őszi Tárlaton is. Bizonyára jól esett neki, hogy elsőként kapta meg a Városi Tanácstól a tárlaton szerepelt művei elismeréseként, a Tornyai plakettet. Annál inkább értékes lehetett ez, mert Medgyessy Ferenc művészetének az ötvenes évek első felében leszűkített értelmezett „szoc. reál” művészet politika nem kedvezett. Több pályázaton (Hunyadi, Kossuth, Sportlovas, Vakbottyán stb.) szerepelt sikertelenül. Nemcsak műveivel szerepelt azonban az Őszi Tárlatokon, hanem személyes jelenlétével, tanácsaival, erkölcsi súlyával is segítette a tárlat jövőjének alakítását: részt vett az első és második tárlatot követő kiállítás további sorsát meghatározó értekezleteken is. Bemutatta a vásárhelyi múzeum Medgyessy nagy, gyűjteményes, Műcsarnokbeli kiállításának anyagát és ugyancsak személye, munkássága megbecsülésének további jeleként megvásárolta Buza Barna szobrászművész róla készített karakteres díófa domborművét, mely több mint kétévtizede, szellemét sugárzóan, az intézmény igazgatói irodájának falát díszíti. Tovább erősítette a művek útján realizálódó kapcsolatot a Debreceni Vénusznak a strandfürdőn történt felállítás. (Eredetileg Álló női akt-ként szerepelt a mű Medgyessy 1942-es kiállításán, Möricz Zsigmond nevezte el Debreceni Vénusznak.) A Mester kissé fájlalta, hogy gyöngülő egészségi állapota miatt az utolsó véső vonásokat nem tudta elvégezni rajta. Ez azonban nem érinti a szobor értékét, így még jobban érezzük Medgyessy tömörségét, egyszerűségét és erejét. A művész nemes gesztusként 26 kisplasztikájának öntőmintáját engedte át a városnak. Ezek felhasználásával készítette el a Majolikagyár a terrakottákat. Ezek jórésze Tornyai János festőművész alkotásainak alkotásainak társaságában a most is látható állandó kiállításban szerepel. Betegeskedett ugyan, de így is lejött a kiállítás 1957. október 7-i megnyitására. Fájdalmas önróniával emlegette, mert székből kellett a művelődési ház emeletére felvinni, „nem gondoltam, hogy még pápa is lesz belőlem”.

A művész 1958-ban bekövetkezett halála után sem szűnt meg azonban Hódmezővásárhely a személye és életműve iránti tiszteletet kifejezni. Előbb kiállítótermet, majd utcán neveztek el róla és felállították, a hozzá hasonló szellemben munkálkodó Németh Mihály szobrászművész által haraszti mészköbefe aragott életnagyságúnál nagyobb portréját is a műteremlakások melletti parkban. Az adósság törlesztést azután a napokban folytatja tovább a város és a Finomkerámiai Ipar Művek a Majolikagyár falán elhelyezett emléktábla felavatásával.

A fentiekben a művész és a város kapcsolatának néhány vonását, jellemzőjét vázoltuk fel, a teljesség igénye nélkül. Medgyessy Ferenc nyilván minden megemlékezésnél, tiszteletadásnál fontosabbnak tartaná, hogy művészi magatartása, munkásságának szelleme ma is átsugárzik, él és hat

az itt élő és idekötődő, a vásárhelyi műhely alkotóinak, művészeinek munkáiban. Ez a kapcsolat a jelenen túl terjedően a jövője is. Es mind addig fennáll majd, amíg elkötelezett, népünk szellemi értékeit és a kortársi újításokat egybe ötvöző realista művészet lesz és virágzik ebben a városban.

Medgyessy-emlékülés a Déri Múzeumban. 1981. január 9.
Kontha Sándor előadása

MÁRKOS ANDRÁS ÉS MEDGYESSY FERENC PETŐFI SZOBRÁRÓL

DANKÓ IMRE

A Medgyessy-centenárium sok *Medgyessy* életével és munkásságával összefüggő mozzanatra hívta fel a figyelmet. Ezek a mozzanatok sokban finomították a *Medgyessyről* alkotott képet és jelentős mértékben növelték életműve gazdagságát, sokrétűségét. Nem egy esetben bizonyos, korábban megválaszolatlan kérdésekre is választ adtak: *Medgyessy* egyéniségét, művészetét jobban ismertté, még egyértelműbben érthetővé és értékelhetővé tették.

Egy ilyen mozzanatnak gondolom *Márkos András* és *Medgyessy Ferenc* Petőfi-szobrainak összevetését, illetve *Medgyessynek* *Márkos Andrásra* tett hatása megismerését is. *Medgyessy* Petőfi szobráról — ami Debrecenben a Petőfi téren áll — egy, a *Múzeumi Kurír* jelen, *Medgyessy-számban* olvasható alapos cikk sokmindent elmond.¹ A szobor egyébként is jól ismert, *Medgyessy* legszámoltartottabb munkáinak egyike.² *Márkos András* Petőfi szobra Székelykeresztúr (Cristuru — Seciuesc) főterén áll. 1972-ben, már a szobrász halála után, állították fel és leplezték le.³ A két szobor között szoros művészi kapcsolat, felfogásbeli azonosság áll fenn. Sokban hasonlít egymáshoz a két szobor elkészülte is; mindkét szobor hosszasan foglalkoztatta az alkotóját, többszöri nekirugaszkodások eredményei, létrejöttüket hosszas önmarcangoló tépelődés, próbálgatások sora, gondolati küzdelem előzte meg. Ezek az azonosságok, párhuzamosságok, hasonlóságok azonban önmagukban mitsem mondanának. A lényegyet megkerülő, tartalmatlan játékok volnának csupán, ha nem tudnánk, hogy *Márkos András* nagy tisztelője volt *Medgyessynek*, hogy példaképének tekintette, hogy budapesti képzőművészeti főiskolás korában gyakran megfordult „Peri bácsi” műtermében, hogy kapcsolatuk azután sem szakadt meg, hogy *Márkos* 1944-ben, a Képzőművészeti Főiskola elvégzése után, hazament Erdélybe s előbb székelykeresztúri, majd kolozsvári tanár lett, illetve a sajátos körülmények között is művész, szobrász maradt.

Mielőtt a két Petőfi szobor belső rokonságáról szólnék, szükségesnek érzem, hogy a nálunk majd teljesen ismeretlen *Márkos Andrást* és a Petőfi szobrának otthont adó Székelykeresztúrt ismeressem.

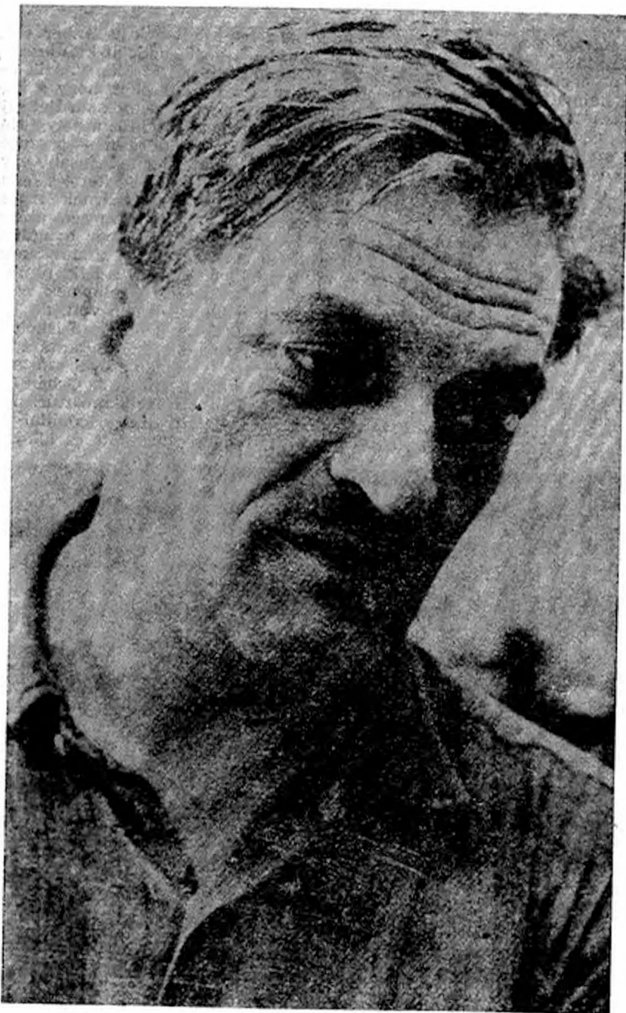
Márkos Andrásról annál is fontosabb, egyben könnyebb is írni, mert az élete delén, alkotó kedve és ereje teljében, tragikusan korán elhunyt szobrászról, a napokban jelent meg egy nálunk is kapható könyv (*Márkos András: Válaszok* — ismeretlen kérdezőnek. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1980.). Ebben a nagyszerű kiadványban *Banner Zoltán* életrajzot is ismertető bevezető tanulmánya biztos kézzel rajzolta meg *Márkos* képét, értékelte tevékenységét és készítette fel az olvasót a kötetben közreadott *Márkos* művek olvasására, megértésére, méltányolására. A kötetben közölt művek igen széles skálájúak, változatosak; a néprajzi gyűjtést elősegítő kérdőívekre adott választól kezdve, művészetelméleti, művészettörténeti, esztétikai, helytörténeti cikkeken át szoborképekig, szá-

Márkos András: Petőfi. Székelykeresztúr

nes kortárs-barát pasztel-karikatúráig sokminden található benne. A válogató *Banner Zoltán* érdeme, hogy a gazdag anyag közül a *Márkos András* művészi felfogására és gyakorlására legtöbb fényt vető, legjellemzőbb darabokat fogta csokorba és tette le kultúránk asztalára.

Márkos András 1919. február 6-án született Kolozsvárt, neves unitárius család gyermekeként. Apja *Brassai Sámuel* és mások örökén, az Unitárius Kollégium neves latin tanára, anyja pedig — *Sándor Ilona* — a székelykeresztúri unitárius gimnázium történetírójának, egyébként híres matematika tanárának, *Sándor Jánosnak* a lánya volt. *Sándor Ilona* jól festett, festészetet az iskolai stúdiumokon túl is tanult s ami lényeges: mindhárom fiába átmentett több-kevesebb művészi ízlést, hajlamot, sőt tehetséget is. Kétségkívül legtöbbet *Andrásba*, aki már elemista korában felhívta magára a figyelmet nem mindennapi rajzkészségével, a környezetében előkről készített, nagyon is jellemző, a kellemetlen emberi vonásokat nem kendőző karikatúráival. Magától érthetődő volt, hogy érettségi után művészi pályára ment; előbb, 1938—1940 között, a bukaresti Szépművészeti Főiskolán, majd 1940—1944 között Budapesten tanult. Budapesten már határozott szobrászi érdeklődésű és ahogy *Banner Zoltán* fogalmazta: „Bory Jenő és Szőnyi István korrekktúrái Aristide Maillónak, a szobrászat Cézanne-jának zárt, konstruktív, a tömegeket hangsúlyozó formálása szellemében” zajlottak.⁴ *Márkos* pesti diák éveit alatt, mint annyian mások, lépett érintkezésbe *Medgyessy Ferenc*cel, a hivatalos iskola, a főiskolai stúdió mellett. *Medgyessy* nem tanított a Főiskolán, azonban műterme valóságos főiskola volt, ahol a „tanítványok” tömege fordult meg; látott, tapasztalt, tanult és adózott feltétlen tisztelettel *Medgyessy Ferenc*nek. *Banner Zoltán* ezt így adta elő: „majd maga (*Márkos*) keresi meg a további támpontot, *Medgyessy Ferenc* műtermében, aki nemcsak a szobrászi formák tisztasága, hanem tematikai érdeklődése tekintetében is tovább tudatosítja eladgig inkább ösztönös vonzalmát a népi tárgy, hősök, és hangvétel iránt.”⁵ *Márkos* leginkább *Megyeri Barnával*, *Benczédi Sándorral*, *Vetró Artúrral* együtt járogatott el *Medgyessy*hez. A Mester mindig szívesen, kedélyesen fogadta őket. Elbeszélgettek, vitatkoztak, készségesen irányította őket anélkül azonban, hogy egyéniségüket befolyásolni akarta volna.⁶ A továbbiakban *Banner Zoltán* is megjegyzi és nekünk sem szabad elhallgatni, hogy az effajta tudatosulás a negyvenes évek elején egy egész nemzedék, illetve legjobbbjainak közös ügye volt. Olyan ügy, ami az értelmiségi, beleértve a művészi hivatást is, főleg, sőt kizárólagosan népnevelői, illetve népművelői tevékenységnek látta és láttatta. A *népi gondolat*, a súlyos társadalmi kérdéseket hordozó *népi irodalom*, a nemzeti sajtóságokat, hagyományokat tisztelő és hangsúlyozó *művészet kibontakozásának* időszaka ez. Végső megfogalmazásában egy sajtós *közép-kelet-európai progresszió*, aminek általában a kulturális vetülete, ezen belül is leginkább az *irodalom*, de igen beszédesen a *képzőművészet* is minden korábbi társadalmi folyamattól eltérően nagyfotosságot kapott. *Márkos* ebbe a gondolatkörbe kapcsolódott be, még hozzá *Medgyessy Ferenc* művészetén keresztül. Mesterének tekintette „Feri bácsit”, művészetét példaképül állította maga elé, anélkül, hogy utánozta volna. Nagyon is a továbbgondolás, az alkotó továbbfejlesztés híve, aktív alkotó alkot volt. Jellemző a közte és *Medgyessy Ferenc* közt kialakult viszonyra az, hogy *Márkos* is elvitte Feri bácsihoz azokat az alkotásait, amelyeket a bemutatásra, megbírálásra legérdemesebbnek tartott. *Márkos* elsőnek a fotóban is közölt *Kalauz* című kőszobrát vitte el *Medgyessy*hez. Feri bácsi azt mondta rá: „Fiam! Ha ezen az úton haladsz tovább is, sokra viheted.”⁷

Márkos András (1919—1972)

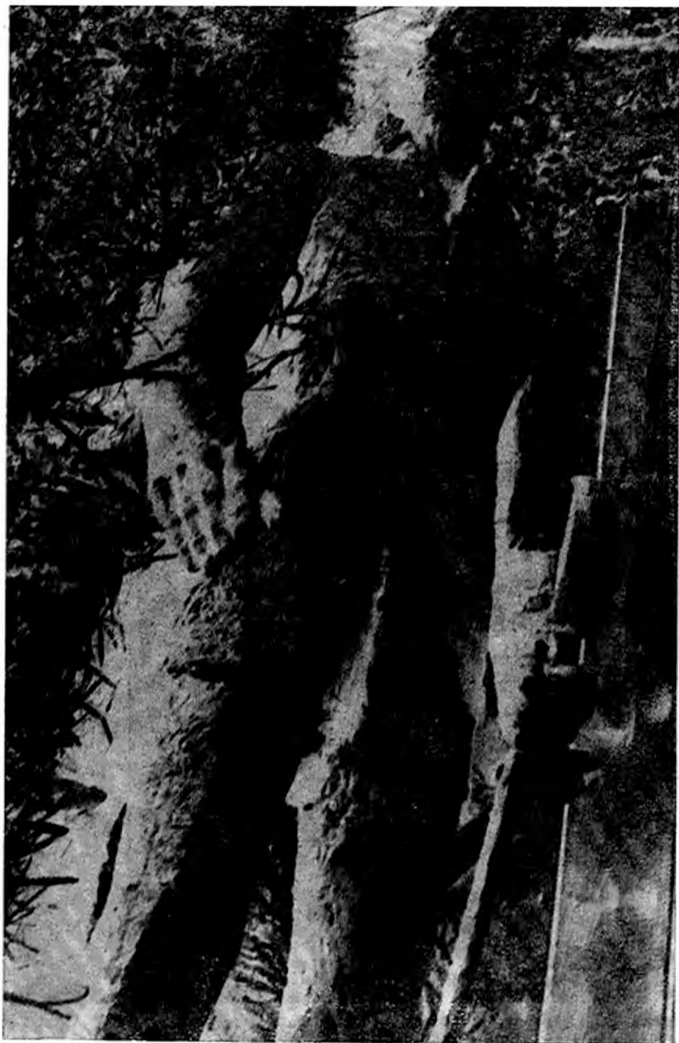
Márkos szerény, nem hangoskodó, ám nagyon is aktív ember volt. A beszédnél jobban szerette a tettet és ezért a népi gondolat kiteljesedését, a „népmentést” se úgy képzelte el, hogy csak beszél róla, vitázik felelőre, hallgatja a nagy vagy kevésbé nagy eszmefuttatásokat, hogy a legjobb esetben tervez. Odavágyott, odatörekedett ahol a teendők sűrűjét sejtette, ahol tenni kellett és lehetett. Mi más lehetett volna ez a hely 1944-ben számára, mint a székelykeresztúri unitárius gimnázium — a szegények iskolája; a reformáció legradikálisabb ágának, a legplebejusabb egyháznak hihetetlen küzdelmek és áldozatvállalások közt létesített és fenntartott iskolája⁸ 1944 szeptemberében nevezték ki oda tanárnak. Anyja városkája volt ez, semmiben sem idegen számára s különösen nem akkor. Molnár István, a székelykeresztúri múzeum alapító, ma már nyugdíjas igazgatója, egyben Márkos volt tanártársa, írta róla, hogy: „fiatal tanárként (mint mindannyian) átélte és látva a háború anyagi és lelki rombolását — tenni akart. Nyugtalanul kereste mindég élete értelmének végigjárható útját. Ezekben az években elsősorban tanár, nevelő volt, de „alkotó” nevelő is. Alkotott, amikor az alig lélegző, magához térő iskolába összegyűlt fiatal hajtásokat formálta, amikor gazdag lelke kincsesládáinak tartalmát vidám szívvel, ragyogó szemmel, meleg, zengő szóval szórta, a fiatal lelkeknek önmagukra találása végett. Alkotott, amikor az Orbán Balázs nevét viselő iskola kis múzeumának (amiből a székelykeresztúri múzeum kinőtt — szerző) vajúdo éveiben, ha kellett malteres kanállal, ha kellett festő ecsettel a kezében dolgozott, tettekre buzdított és alkotott

László Gyula a Medgyessy-émlékülés szünetében megnézi a Márkos András székelykeresztúri Petőfi-szobráról készült fényképfelvételeket.

Márkos András: Kalauznő. Kisméretű kőszobor

Márkos első Petőfi-szobra. Láttáa csomagoltan a székelykeresztúri múzeumban

akkor, amikor 1947—48-ban Keresztúrnak az első Petőfi szobrot megformázta.⁹

Márkos hat évig dolgozott Keresztúron, 1950-ben Kolozsvárra került, a Művészeti Líceum (Művészeti Szakközépiskola) tanára lett. Keresztúrral azonban nem szakadtak meg kapcsolatai, többek között a Petőfi szobor miatt sem. Székelykeresztúr a Petőfi kultusz egyik legjelentősebb helye. Itt, a Gyárfás kúrián töltötte a költő élete utolsó estéjét, innen indult a segesvári csataterre. A városka lakói kezdetől fogva ápolták a Petőfi emlékeket.¹⁰ Övták, javították a Gyárfás kúriát, emléktáblát helyeztek el a falán, örömmel adták tudtul minden tavasszal az egész világnak, hogy a Gyárfás kúria udvarán álló öreg kőterefa, a Petőfi kőterefája kihajtott, még el. Szorgalmasan mondták el mind a laikus, mind a tudós érdeklődőknek — így *Dienes Andrásnak* is — a Petőfi utolsó napjáról tudottakat, s szájról szájra adott hagyományokat. Petőfi keresztúri tartózkodásának eseményei Márkos képzeletét is izgatták. Már főiskolás korában érdeklődött a részletek, a keresztúri Petőfi-hagyomány után. Érdekes egybeesés: nagyjából abban az időben, amikor *Medgyessy Petőfi szobrot* tervezte, csinálta. Bár nincsen semmiféle adatunk arra nézve, hogy *Medgyessy Ferenc* Petőfi mintázása táplálta volna Márkos Petőfi érdeklődését, biztos vagyok benne, hogy a két alkotásnak így is köze van egymáshoz. Márkos azzal a dédelgetett gondolatokkal ment tanítani Keresztúrra, hogy Petőfi-szobrot készítsen Keresztúrra. Sok más teendője, munkája közben sem feledkezett meg erről a „vállalásáról”. A kivitelezéshez 1947-ben fogott hozzá. Rajzolt, makettekkel készített és a gimnáziumi rajzszertár alig 5×5 m-es helyiségében hozzákezdett a majdnem 2 m magas szobor agyagból való megmintázásához. A szűk helyiségben azonban nem volt távlat. A rajzteremből egy távcső kicsinyítő felével nézegette a készülő szobrot, vizsgálta az arányait. Hosszú hónapok nappalait és éjszakáit áldozta terve megvalósítására: a másokat is magával ragadó, népi hőssé magasatosult Petőfit akarta elkészíteni. Amikor aztán az agyag szobor elkészült gipszbe öntötte és elkészítette az öntéshez szükséges köpenyt is. Az öntéssel volt azután megint baj. Bronzba kellett volna önteni a szobrot, erre azonban még kilátás se kínálkozott. Hosszas utánjárás, meggyőzés után a közeli szentkeresztbányai vasüzem munkásai vállalták, hogy kiöntik a szobrot vasból. Ki is öntötték. Így keletkezett a Petőfi szobor első változata, a vas Petőfi. Márkos a mintázás lázában, a műteremhiány rovására is írhatóan, nem vette észre a készülő szobor néhány kirívó aránytalanságát. Ezek a hibák csak akkor váltak számára is érzékelhetővé, amikor a szobrot, 1948-ban, a székelykeresztúri főtéren felállították. Furcsa alkotás volt ez a vas Petőfi! Végeredményben jó szobor volt, de a kétségkívül meglevő aránytalansági hibákat nem tudták feledtetni a mesteri részletek, a sok újszerű megoldás, a nagyvonalúság és annak a lendületnek ösztönző erejű megjelenítése sem, amiről már az előbb szóltam. A szoborral legkevésbé maga Márkos volt megelégedve. Mélyen megrázta a sikertelenség és maga kezdeményezte, hogy a szobrot vegyék le, tegyék raktárba. A vas Petőfi hamarosan le is került talapzatáról és előbb a városi tanács raktárába, majd pedig a keresztúri múzeumba került. Márkos nagyon bántotta, valóságos letörte a sikertelenség és felfogadta, hogy jóvá teszi a hibát és élete főtörekvése lesz, hogy Keresztúrnak, illetve népének egy jó, célkitűzéseinek megfelelő, magas színvonalú Petőfi szobrot készítsen. Nos, ez a haláláig tartó törekvés is Keresztúrhoz kötötte a továbbiakban, kolozsvári tanár korában is.¹¹

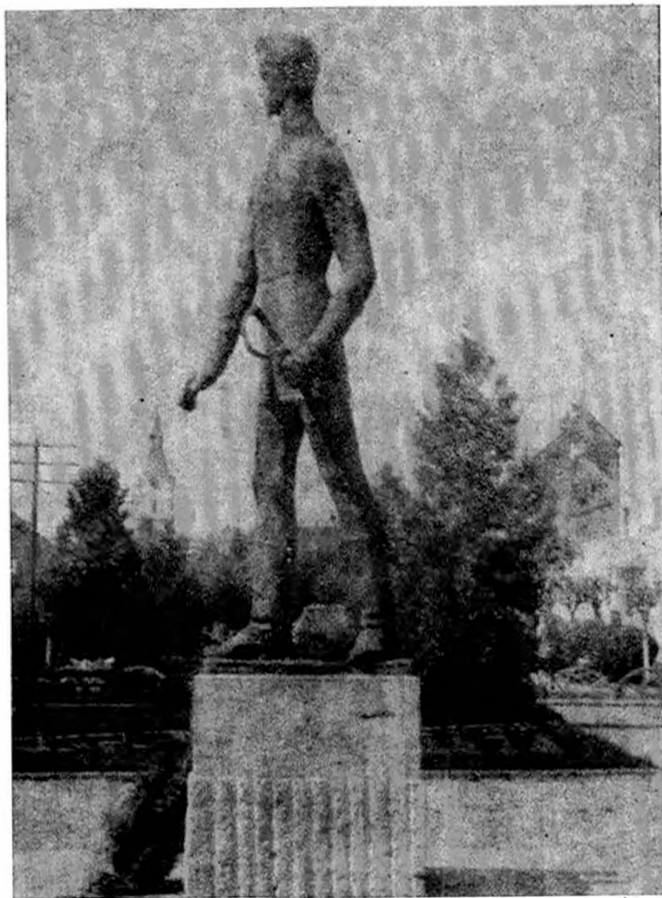
Márkos Kolozsvárt pezsgő művészeti élet közepébe csöppent. Nem volt járatlan, ismeretlen ebben a művészeti életben, könnyű volt számára a

Márkos András: Petőfi, Székelykeresztúr

Márkos András: Petőfi, Székelykeresztúr

Márkos András: Petőfi. Székelykeresztúr

bekapcsolódás. A tanítás mellett sokat dolgozott; ismét rajzolt (sok-sok karikatúraszerű arcképet, kroit), festett és mintázott. Apró, portrészobráival érte el legnagyobb sikereit. Mint esztéta, műkritikus is tekintélyre tett szert. Mélyenjáró gondolatokkal, eszmei megalapozottságu, széleskörű műveltségről, tájékozottságról tanúskodó ismertetésekkel, cikkekkkel és tanulmányokkal sorra ismertette a romániai magyar képzőművészeket az *Utunkban*, a *Korunkban* és más fórumokon.¹² Ilyen körülmények között fogott újra dédelgetett terve, az új Petőfi szobor elkészítéséhez. Közben nem járt Budapesten. Medgyessyvel nem levelezett, de környezetének tagjaival annál inkább. Medgyessy se tévesztette szem elől. Környezetétől sokszor érdeklődött felőle, legtöbbször *Megyeri Barnától*, *László Gyulától*. Márkos leginkább *László Gyulával* levelezett, akivel íráson keresztül beszélte meg művészi kérdéseit.¹³ Budapestre újból csak 1962-ben jött, feleségétől, de már csak *Medgyessy Ferenc* özvegyét látogathatták meg. Erről a látogatásról Márkos özvegye így ad számot: „1962-ben meglátogattuk Medgyessy özvegyét László Gyula kíséretében. Számomra megható volt az az öröm és szeretet megnyilvánulás, amivel Bandit fogadta, amiből én arra következtettem, hogy férje ragaszkodása, szeretete és jövővárása volt Benne is. Akkor ajándékozott Bandinak egy égetett agyag önarckép plakettet, amit itthon nagy szeretettel őriztünk és őrzök ma is.”¹⁴ Vagyis arról nincs tudomásom, hogy a második Petőfi szobor elkészítéséhez közvetlen módon kikerít volna Medgyessy véleményét, esetleg tanácsát. Egy dolog azonban biztos: ismerte Medgyessy Petőfi szobrát. A debreceni szobor közvetlenül sok segítséget, indítást adott Márkosnak. Márkos soha sem járt Debrecenben, Medgyessy Petőfi szobrát fényképről ismerte, illetve azokból az időkől közvetlenül, konkrétan is, amikor Medgyessy tervezte a szobrot, előkészítette magában alkalomra várva a megvalósításhoz.

Márkos az új Petőfi szobor elkészítéséhez, a korábnál összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között, 1968-ban kezdett hozzá. Igen sok változatot készített, sokat vívódott magával a minél jobb, kifejezőbb Petőfi megmintázásáért. Sok módosítással 1971-ben elkészült a gipsz ötvénnyel, amit 1971-ben, Bukarestben, a Scinteia-ház előcsarnokában, az országban felállításra kerülő szobrok bemutatóján, ki is állítottak. A szobor nagy sikert aratott, elhatározták felállítását. 1972-ben Bukarestben öntötték bronzba. A kész szobrot 1972 nyarán vitték Székelykeresztúrra. Márkos András ezt azonban már nem érte meg, mert 1972. május 20-án Kolozsvárt elhunyt.¹⁵

Szobrával meg volt elégedve ő maga is. Még meghatározta a felállítás helyét, sőt megtervezte a talapzatot is. A székelykeresztúri néptanács mindenben elképzeléseinek megfelelően járt el a szobor felállításánál. A Főtéren, alacsony talapzaton helyezték el és 1973. január 21-én leplezték le, emléket állítva immár nemcsak Petőfinek, hanem a szobor alkotójának, Márkos Andrásnak is.

A továbbiakban most már csak Márkos Petőfi szobráról essék szó. Mint mondtam Márkos hosszas előkészület, többszöri nekirugaszkodás után készítette el a szobrot — egyetlen bronzszobrát. A szobor az indulóban levő, jobb lábával való előre lépést a jobb kezének kis előrelendítésével is hangsúlyozó Petőfit ábrázolja. Reális figura, bár bizonyos viszszafojtott romantika fogja körül, a szokványos, daliás ifjútól erősen eltérő Petőfiről van itt szó. Az érdesnek hagyott felületi megmunkálás mozzalmasságot visz a szoborba, mintegy étellel telíti a hideg fémot. Az éltszerűséget fokozza a jobb láb, a jobb kéz irányába kissé elforduló, figyelmet sugárzó egyenes tartású, kissé felszegett fej is. A szobor nyilván azt az eszmei pillanatot kívánta megörökíteni, amikor Petőfi Székelykeresztúr

Márkos András: Petőfi. Székelykeresztúr. (Részlet)

főteréről magabiztosan, nyugodtan, ám a jövőt illetően semmi kedvezőtlen váró 1849. július 31-én elindult végzetes útjára, a segesvári csatater felé. A szoborfelállítást hírül adó egyik tudósítás így is fogalmazott: Petőfi újból a keresztúri piactéren.¹⁶ A szobor életszerű közvetlenségét fokozza és egyben eszmeiségét is kifejezi, hogy viszonylag alacsony talapzaton áll. Majdhogy nem szembe lehet nézni a bronz alakkal, ami által a szobor arányai, az egyes részek összefüggései sokkal szerencsésebbek, összhangban állóbbak, mint például a Medgyessy-féle Petőfi szoboréi, amit indokolatlanul magas talapzatra helyeztek. A magasban deklamáló Petőfi alakja eleve bizonyos aránytalanságoknak, optikai torzulások ad lehetőséget, nem is beszélve arról, hogy a különben is vertikálisan terjedős szobrot még hosszantibbnak, még vékonyabbnak látatja. Márkos szobrán Petőfi bal kezében tartja a kardját. Kissé előre tolja a markolatot, a kardot a markolat alatt, a kardhüvelyt átmarkolva tartja. Ez a finom vonalvezetés hangsúlyossá is teszi a kardot és mindazt, amit jelképezhet, jellemezhet, a katona Petőfit, a harcot, a küzdelmet, az eltökéltséget a végsőkig való küzdelemre, ugyanakkor melléket motívummá is zsugorítja és engedi, hogy Petőfi eszmeisége, az alak gondolatai kifejezhetően jusson szóhoz általa is. Így fogható fel a ruházat elnagyolt, de ugyanakkor pontos megmintázása is. Nemcsak a kihajtott galérra gondolok itt, hanem a süjtások elmosódó, ám pontosan jelzett vonalaira, a csizma hasonlóan alakított részleteire. Ez az ábrázolásmód különösen a háton eredményezett egy összeolvadó, a lényeg kifejezését nem gátló, nyugalmat sugárzó nagy, összefoglaló felületet. Ez a felület valóban sugárzó; fenségesen állítja elénk Petőfi elszántságát, eszmeiségét, önfeláldozását, azt a nagyszerű pillanatot, amikor ez az „isteni suhanc” — ahogy *Banner Zoltán* írja nagyszerű elemzésében: egyszerű, büszke, suhancos, férfias alakja elindult a halhatatlanságba.¹⁷ Ezt a tartást, ezt az agitatív erejű eszmeiséget láthatjuk a fejen is. A nagyvonalú, ám a reális ábrázolásmód alapvető tételeihez ragaszkodó, azokat ki nem játszó, feleslegesnek nem ítélő mintázás itt, a fejen bír legnagyobb jellemzőerővel. Mindezek összefoglalásaként mondhatjuk el Márkos Petőfi szobráról azt, amit ő mondott *Nagy Albert* festészetéről, mert „micsoda ellentétes irányú törekvések feszítik Nagy Albert piktúráját — kérdezte. Itt van egyfelől az ábrázolt dolgok legkézzelfoghatóbb anyagi megjelenítése, mint a látszólag legrőghözköttőbb realizmus. Mindez azonban nem cél, csak eszköz, jelkép, mely által a »megfoghatatlant«, a gondolatot, az érzést kívánja közvetíteni. A konkrétban az elvontat, a végesben a végtelent. Innen származik festészetének egyik legjellemzőbb vonása: sajátos kettősége. Mert minden képe a két véglet összekapcsolása. Ha akarom reális térrészlet, valóságosan előforduló szituáció, viszont, ha úgy akarom, az emberi élet, sors, szándék jelképes kifejezése, legutolsó porcikájáig. E kétféle jelleg nem is fedi mindig egymást tökéletesen, s a képeivel szemben általában felhozott egykori kifogások e kettős jelleg meg nem értéséből fakadtak.”¹⁸ Mindezt „lefordíthatjuk” Márkos művészi munkájára, jelen esetben Petőfi szobra elkészítésére vonatkoztatva. Vagyis, az azonos időben, azonos elközelések, művészi felfogás alapján készült *Medgyessy* és *Márkos*-féle Petőfi szobrok ezek a belső összefüggések teszik rokonná. Úgy érzem, hogy *Medgyessy* hatása így, ezen a látás- és feldolgozásmódon át, éppen *Márkos* Petőfi szobrán mutatkozik meg leginkább. Méltó, hogy *Medgyessy Ferenc* születésének századik évfordulóján *Márkos Andrásra* is emlékezzünk.

1. Bfró Katalin: A debreceni Petőfi szobor sajtóvisszhangjáról. Múzeumi Kurír 34. 1980. 00-00.
2. Sz. Kürti Katalin: Medgyessy Ferenc és Debrecen. Debrecen, 1981. 88-95.
3. Új szobrok megénkben. Hangita Kalendárium 1974. Csíkszereda, 1973. 76.
4. Banner Zoltán: Márkos András. Válaszok ismeretlen kérdésekre. Kolozsvár-Napoca, 1980. 9.
5. Uo. 10.
6. Márkos Andrásné levele 1981. január 22-én.
7. Uo.
8. Sándor János: A székely-keresztúri unitárius gimnázium története. Székelykeresztúr, 1896. és Gálfalvi Samu: Száznegyven év. Visszapillantás a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium 140 éves múltjára, tekintettel főgimnáziummá történő fejlesztésére. Odorheiu-Székelyudvarhely, 1934.
9. Dr. Molnár István levele 1980. december 27-én.
10. Mikó Imre: Petőfi Keresztúron. Hangita Kalendárium 1974. i. m. 77-88. — Vö. Szabó Gyula: Petőfi Keresztúron. Utunk XXVIII. 1973. 5. (1266).
11. Dr. Molnár István levele 1. m.
12. Márkos András: Alkat és alkotói típus. Nagy Albert. Utunk XVI. 1961. 26., Nagy Imre. Uo. 27., Ince János. Uo. 30., Mohi Sándor. Uo. 31., Fülöp Antal Andor. Uo. 32., Tegnap és mai gondok. Igaz Szó XVIII. 1970. 4. 608-617. és 5. 780-788. sdb.
13. Banner Zoltán többször említi és idézi László Gyulával való levelezését 1. m.-ban. E sorok írója a debreceni Medgyessy centenárius tudományos emlékülés alkalmával (1981. január 8.), amelyek egyik előadója László Gyula volt, felidézte Márkos András életét és művészi törekvéseit is. Beszélgetés során megmutatta László Gyulának a székelykeresztúri Petőfi szoborról akkor megkapott fényképeket is. László Gyula a legnagyobb elismerés, a veszteséget felelti fájdalommal szeretettel hangján szövegezte Márkos Andrásról és munkásságáról. Petőfi szobrát anélkül, hogy erre előztem volna, összevetette Medgyessy Petőfi szobrával és jónak, a legjobb Petőfi szobrok egyikének állította. A két szobor között László Gyula is fel, a két alkotó alkotásából, művészi felfogásából eredő összefüggést tételezett fel.
14. Márkos Andrásné levele 1. m.
15. Banner Zoltán 1. m. 16.
16. Vetró Artúr: A búcsú; Petőfi. Utunk XXVII. 21. 1972.
17. Banner Zoltán 1. m. 16-17.
18. Márkos András: Kép, jelkép, akarat. Nagy Albert festői alkata. Utunk Évkönyv 1972. Kolozsvár, 1971. 130.

Múzeumátadások, kiállításnyitások Debrecenben és a megyében

Jan. 9-én adták át a Debreceni Irodalmi Múzeum épületét és nyitotta meg benne dr. Ács István a Debrecen és a magyar irodalom c. állandó kiállítást. Ugyanezen a napon Hajdúböszörményben, a Városi Művelődési Központban nyílt meg a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep képbemutatója (Patakivölgyi Rudolf). 19-én a Hajdúsági Múzeumban megnyílt Váci György könyvkötő könyvműves kiállítása. 26-án a hajdúböszörményi Művelődési Központban Szilágyi Imre nyitotta meg Makoldi Sándor festőművész kiállítását. Febr. 7-én nyílt meg a Hajdúböszörményi Téli Tárlat. 20-án a Hajdúsági Múzeumban dr. Dömötör János nyitotta meg a Plohn József honvédportréi c. kiállítását. 26-án, Debrecenben, a Csoknai Klubban nyitotta meg Székelyhidai Agoston Maghy Zoltán festőművész kiállítását. 27-én, a Déri Múzeum kiállítóhelyiségében Bényi Árpád nyitotta meg a Festészeti műhely II. c. kiállítását (Bíró Lajos, Félegyházi László, Sipos Zsófia, Török Anikó pasztellképeiből). Márc. 4-én a DATE-n Tóth József nyitotta meg Onódi Béla festőművész kiállítását. 6-án, a KLTE-n Segesdi György adta át Kovács Ferenc szobrászművész kiállítását. 9-én nyílt meg a DATE-n Holb Margit iparművész (textil) kiállítása. 21-én, a Hajdúsági Múzeumban Varga Jenő nyitotta meg a Haladó irányzatok Hajdúböszörményben az ellenforradalom idején c. kiállítását.

DEBRECEN, PÉTERFIA UTCA 28. SZ. — MEDGYESSY MÚZEUM

LEGÁNY PÉTER

Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy egy olyan munkánkról beszélhetek, írhatok, mely többet jelentett a szokványos feladatnál. A rutin-munkának induló felújítás-tervezés észrevételül „kedves feladatá” vált. Beszélgetés közben Berkó Nándorral, az egyeztetések alkalmával Sz. Kürti Katalinnal és dr. Dankó Imrével, olyan szellemi többletet adott, amelyet tervezési programban nem lehet rögzíteni. Munkánkban az ilyen segítség olyan ritka, hogy pályám során most találkoztam vele másodszor. Egy épület megtervezésekor olyan sok — néha ellentmondó — előírást, szabványt, szabályzatot és hatósági követelményt kell figyelembe venni, hogy általában a munka kezdetekor elmegy az ember kedve az egészről. És éppen az említett segítség lendítette át a kedvetlenségéből adódó rutin-munkán. Tervező kollégáimmal együtt megértettük, hogy Medgyessy Ferenc szellemét őrző hagyatéka előtt tisztelettel kell meghajolni, és ezt a tiszteletet leghívtebb munkánkkal fejezhetjük ki.

Hogy miért csak márványtábla jelzi annak az épületnek a helyét, mely igazán méltó lenne a Medgyessy-hagyaték bemutatására, ne kérdezzük és ne firtassuk. A Medgyessy-ház emléktábla lett, de a ház szülőtte alkotásaiban él tovább időtlen-időkig, újra és újra szól hozzánk a maga különös nyelvén. És nemcsak kevesekhez, hanem mindenkihez! A szülővárosnak meg kellett értenie, hogy nem szabad tovább rejtegetnie azt a hagyatékot, melyben benne él egész lényé, szíve minden dobbanása.

A Déri Múzeum Medgyessy-terme nem alkalmas a bemutatásra. Önálló emlékház vagy múzeum létrehozása egyre sürgetőbbé vált. A teljes hagyaték széleskörű bemutatása, megismertetése csak így lehetséges.

A legelső elképzelés szerint a vénkertű Borsos-villa került volna kialakításra az emlékmúzeum céljaira. A már kialakult építészeti és kerétszeti környezet miatt az elképzelések szükségszerűen megváltoztak. A szükségyszerűséget hangsúlyoznom kell. A Medgyessy-hagyaték nemcsak épületet kíván, hanem olyan szabad — de önálló — teret is, ahol a nagyobb méretű közbéri szobrok, illetve domborművek a maguk természetes szépségükben élnek. Így lett a Borsos-villa Irodalmi Múzeum, míg a volt Városgazda-ház Medgyessy Múzeum.

A Tóth-ház a Nagy Péterfia utcán épült a XVIII. sz. végén. Az elmúlt évek alatt sokat változott a rendeltetése, formája. A levtári — rajzos-íráso — anyag szerint 1822-ben átalakításra került, mint Verb-komando. Az 1825. március 28-án kelt rajz szerint, az épület mellvédjei az árkádok között elkészültek (tornác), és akkor már a későbbi katonai jegyzék szerint lett átalakítva — az udvar hátsó részén, a veteményes kert előtt, ruhatartó-fegyvertartó és istálló épült. 1829-ben kaszárnyává emelik elő, kisebb, nagyobb javításokat végeznek rajta. 1855-ben újabb melléképületeket építenek. Az épület később újra lakóépület lesz, és hogy

dott adni, revidálta korábbi elképzeléseit. (Pl.: a restauráló műhely elhagyásával növelte a kiállító területet.)

A részletes EMI-vizsgálat — mely az épület szerkezeteire vonatkozik — igazolta a helyszíni szemle után kialakult véleményünket. Az épület, szinte életveszélyesen elhanyagolt állapotban van. Az egymást követő üzemeltetők az épület állagának megóvásával nem tördtek. A használat időszakát átmenetinek tekintették. Sem a Város, sem az Országos Műemléki Felügyelőség nem rendelkezett az épület helyreállításához szükséges anyagiakkal. Tulajdonképpen hiányzott a megfelelő funkció is, mely tartalommal tölthette volna meg a szükséges rekonstrukciót. (A rendezési terv is sörözőként jelöli. Megjegyzem csupán, hogy szinte betegen, minden műemlékből kocsmat akarunk csinálni.)

A főfalak kivételével minden beépített szerkezet teljesen elavult. Még a főfalak állagát is erősen megrongálta az szigeteléstől adódó felszivárgó nedvesség. A felmérés során derült ki, hogy a hátsó istálló rész vegyes falazatú — kő, tégl, vályog — melynek a szigetelését nem is érdemes megoldani. Felméréskor a helyiségek többségében még dolgoztak, így részletes épületfeltárást végezni nem tudtunk. Ezért nem volt lehetőségünk a régi, eredeti nyílások megkeresésére, méreteik és formájuk pontos megállapítására. Talán azért is volt szükség annyi egyeztetésre, megbeszélésre, míg kialakult az az elképzelés, melyet a kiviteli tervben rögzítettünk.

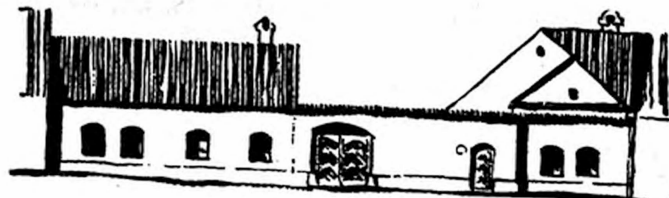
A feladat kettős volt: a funkció sajátos jellege mellett a műemléki forma prioritása. Mintha felborult volna az a dialektikus kapcsolat, mely a tartalom és forma egysége mellett a tartalom meghatározó szerepét ismeri el. Már a tervezés elején jelentkeztek azok az ellentmondások, illetve nézetbeli különbözőségek, melyek ebből a kettősségből adódtak. Mi alkalmazkodjon mihely? Az épület a kiállításhoz, vagy a kiállítás az épülethez? Például: az Országos Műemléki Felügyelőség ragaszkodott legalább az első konyha restaurálásához. A Múzeum irtózott a gondolatától is annak, hogy a kiállítás egységét valamilyen néprajzi motívum megzavarja. Vagy a tornác mellvédje: az Országos Műemléki Felügyelőség — velem együtt — a mellvédek kibontását javasolta, míg a funkció a teljesen zárt folyosót kívánta volna meg. Természetesen ezek és az ehhez hasonló problémák megoldódtak, és létrejött az egység és a szobrászati hagyaték bemutatását jelentő tartalom és a műemléki forma között.

Az emlékház — vagy múzeum — hármás tagozódása ad harmonikus egységet: a főépület, a hátsó lebontott rész újraépítésével; — a régi kaszárnyaépület megmaradt része a nyugati szárny újraépítésével; — és maga a zárt, körülkerített udvar.

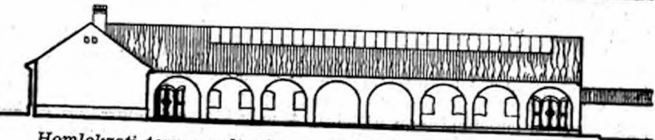
A főépületet — a levéltári rajzos anyag alapján — eredeti formájában állítottuk vissza. A tornác mellvédjét két helyen nyitottuk meg: a két konyhával szemben. A keleti — első — konyhánál adtuk a bejáratot, mely egyben előteret is képez. Ez a megoldás lehetővé tette, hogy itt a régi falazott tűzhelyet rekonstruáljuk. A konyha rekonstrukciójánál inkább a jelzőformát alkalmaztuk, mint a valósághű ábrázolást, illetve megjelenítést. Bár ez a helviség közvetlenül nem része a kiállításnak, de úgy éreztük, hogy a konyha „szobrászati” jellegű rekonstrukciója megfelelően utal az eredeti elmúltra, ugyanakkor kellően illeszkedik a funkció jelenéhez.

Az utcai katonaszoba lesz a pénztár és ruhatár. Az időközben feltárt utcai ablakokat megnyitottuk és a későbbieket elfalaztuk.

A régi lakó-, konyha- és kamraheliségek alkotják az életrajzi és grafikai kiállítási egységet. Eredeti formájuk méltó keretet biztosít a be-

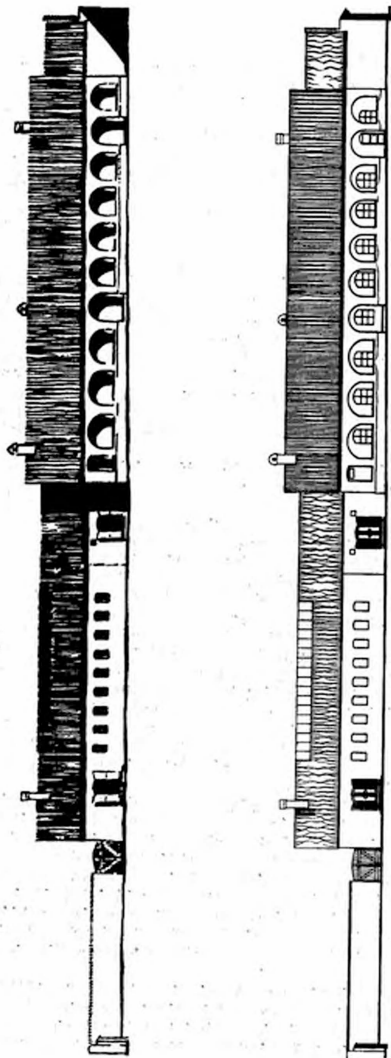
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m

Homlokzati terv a volt városgazda-házhoz. Legány Péter, 1980.

a változatos rendeltetési folyamat meg ne szakadjon: mentőállomás, különböző intézmények irodája.

A területre vonatkozó részletes rendezési terv az épület nagyobb részét szánja. A megmaradó terület sem épületen belül, sem azon kívül nem lenne alkalmas a hagyaték elhelyezésére, illetve kiállítás szerű bemutatására. Az Országos Műemléki Felügyelőséggel és a városi főépítész-szel egyeztetve beépítési vázlatot készítettünk, melyben rögzítettük azt a beépítési kialakítást, mely feltétlenül szükséges a funkció által meghatározott igény kielégítésére. Ez a beépítési forma a részletes rendezési tervet lényegesen nem változtatta meg, így annak módosítása nem vált szükségessé. Ez a lehetőség nagyon megkönnyítette a munkánkat. A beépítés jóváhagyását követően a Múzeum végleges tervezési programot tu-

Homlokzati terv a volt városgazda-házhoz. Legány Péter, 1980.

mutatásra kerülő anyagnak. A régi árnyékszék helyén alakítottuk ki a kétnemű W. C.-csoportot, melynek mind a külső, mind a belső kapcsolát biztosítottuk. Ezen a részen oldottuk meg a vertikális és horizontális kapcsolatot a kispasztikai kiállítóteremmel.

A kispasztikai kiállítóterem a lebontandó nyugati (istálló) szárny helyén épül, mely szerkezeti és formai kialakításával egyaránt alkalmazkodik a műemléki részhez. Nyitott belső tetőszerkezete, a tetősíkba simuló felületvilágítói, osztás nélküli, kissé ívelt nyílászárói már korunkra utalnak, arra a szemléletre, mely szerint az új ne akarjon régi lenni. Az épület nyugati lezárását a gazdasági egység — kazánház és helyiségei, illetve gazdasági udvar — alkotja, térben is leválasztva a kiállítási egységtől.

A főépület részben alapincézett. Alapterületi, belmagassági és a magas nedvességtartalom miatt, csak kőanyag raktározására, tárolására alkalmas. A nagyközönség számára csak a lejáratot mutattuk meg, utalva arra, hogy épület alatt pince húzódik.

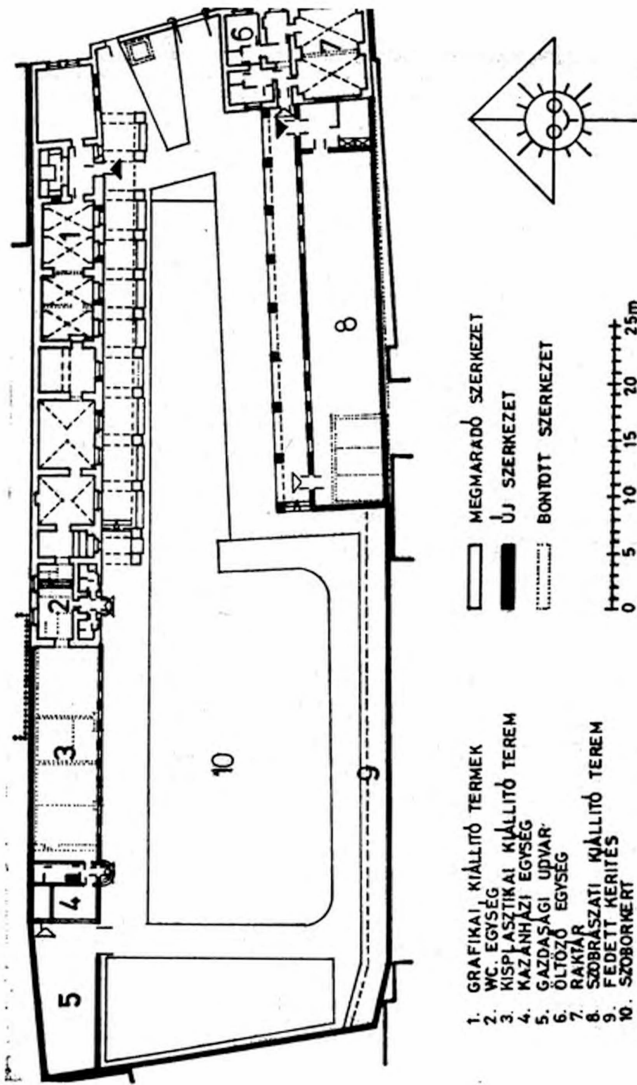
A melléképület — kaszárnya — két egységre bontható: a műemléki utcai rész és a tömegében rekonstruált nyugati bővítés. A műemléki részben a szociális blokkot — öltözők, W. C.-k —, az irodát és raktárt helyeztük el, melyek a szűkös területen nagyon nehezen fértek el. A bővítés — előtérrel megközelíthető kiállítóterem — kialakításában meg egyezik a kispasztikai teremmel. A terem előtt, annak teljes hosszában, tornác húzódik, mely éppen nyitottságával alkot egységet a főépület mellvédés tornácaival.

A telek területe 2800 m². Beépített alapterület (bruttó): 1110 m². Kiállító terület: 442 m², melyhez többletként a tornácok adódnak.

Az alkalmazott anyagok megválasztásánál egyértelműen az épület műemlék jellege döntött. A meglévő és megmaradó téglaszervezetek vegyiszigetelést (Vandex vagy Penetrát) kapnak. Utólagos falszigetelésre jelenleg a legtökéletesebbnek és leggazdaságosabbnak tartott szigetelési módszer. A vegyiszigetelés terveit nem a mi vállalatunk, hanem az Ybl Miklós Műszaki Főiskola készítette. Az új téglaszervezetek szigetelése már nem jelent műszaki problémát. A függőleges teherhordó szerkezetek kisméretű téglából, az új födémek pedig vázkerámia béléstestekkel készülnek. A tetőszerkezet fa, kettős hődfarkú cserépfedéssel. A nyitott fedészeknél a tető megfelelő hőszigeteléséről természetesen gondoskodtunk. A padlóburkolat igény szerint belendi burkoló téglá, hajópadló, parketta, metlachi. A nyílászárók fa szerkezetűek — pallótokos ablakok, ács tokos bélelt ajtók. Az ablakokra közepesen elhelyezett kovácsoltvas rácsok; míg a mélyen-üvegezett ajtókra kívül elhelyezett védőlapok kerülnek. A tömör, külső síkon elhelyezett faajtók alkalmazásával értük el, hogy az épülettől idegen biztonsági rácsokat és redőnyöket nem kellett alkalmazni.

A falak kívül-belül fehér színt kapnak. A vakítóan fehér fal, a vörös cserép és téglapadló, a barnára pácolt ablakok és ajtók, a rekonstruált és új kémények mind külsőben, mind pedig belsőben harmonikus egységet alkotnak.

A gépészeti műszaki megoldások is messzemenően alkalmazkodtak a különös igényekhez. A műemléki részben ezért terveztünk padlófűtést. A helyiségek mérete, jellege miatt én magam is féltém a csövek, fűtőtestek, gépészeti szerelvények megjelenésétől. A boltívek eléggé alacsonyról indulnak, és a fűtési csővezetéseket így nem is nagyon tudtuk volna hova szereltetni. Ezt a problémát oldotta meg a padlófűtés. Zavaró elemek nem jelentkeznek, a kis helyiségek is jól rendezhetők. Tulaj-

A volt városgazda-ház helyreállítási terve, Legány Péter, 1980.

mely szintén nem idegen az épület jellegétől.

A nagy kiállítóteremnél viszont már nyugodtan alkalmazhattuk a falaszerepelt fűtőtesteket. Természetesen vigyázni kellett az elhelyezésre. Szoros összefogásuk már nem zavaró. A helyiség belső kialakításához jól alkalmazkodik. A vezetékeket természetesen itt sem szabadon szerepeltetjük, hanem padlócsatornában. A fűtőtestek fehér színűekkel szinte beolvadnak a fal fehérségébe, bármilyen formájú, színű és anyagú radiátorburkolat alkalmazása megszüntette volna a semlegességét.

A mesterséges világítás is kettős jellegű: egyrészt egy általános világítást kellett biztosítani, másrészt a kiállított művek helyi megvilágítását. Az általános megvilágítást a műemléki részen a helyiségek sarokpontjaiban elhelyezett, egyszerű kisreflektorok, a boltzatok megvilágításával, reflexfény-szerűen biztosítják. A nagy kiállítóteremnél a talpszelenyekre helyeztük el a fényforrásokat; egyszerű, semleges burkolatú fénycső armatúrákat. A tornácokhoz fehér, foglalat nélküli lencseburkolat választottunk, melyek a pillérekre kerülnek. A világítótestek megválasztásánál egyértelműen a semlegességet vettük figyelembe, hogy elkerüljük az áromantikus hibákat.

Véleményünk szerint a gépészeti megoldások tartalmi és formai egysége további szoros egységet alkot az építészeti és szerkezeti megoldásokkal.

Érzem, hogy sokat emlegetem a tartalmi-formai egységet, de ezen áll vagy bukik munkánk eredményessége. Ha nem sikerült megvalósítani ezt az egységet, akkor munkánk nem érte el célját, és nem lenne érdemes szót vesztegetni rá.

Az udvar kialakítása még nem végleges és nem teljes. A déli kerítésfal lefedése a nagy domborművek elhelyezését biztosítja. A főközlekedési utaknál lapjára fektetett pillértéglát és vegyes — nagykocka és szabálytalan bazalt — köburkolatot alkalmaztunk. Megpróbálunk néhány törött malomkővet is beszerezni, hogy a kapuk közelébe a burkolatba beépíthessük. A kapuk kialakítását régi debreceni kapuformák határozták meg. Az utcai kapuk díszesebbek, míg az udvari egészen egyszerű, ezzel is hangsúlyozva gazdasági, alárendeltebb funkcióját.

A múzeum kialakítása — tervezése, kivitelezése — olyan folyamat, mely csak a kiállítás megnyitásával fejeződik be. A belsőépítészeti terveket, a kert végleges kialakítását, csak a kiállítás tervezésével párhuzamosan, azzal szigorú összhangban lehet elkészíteni.

A környezet kialakítására még nincs lehetőség, pedig — az egyébként nagyon rossz állagú szomszédos épületek miatt igen sok, provizorkus megoldásra kényszerültünk, mely megoldások ideiglenes jellegűt hangsúlyoznom kell. És egyszerűbb, gazdaságosabb lett volna most kibontani a környezetet, mint évek múlva. Természetesen ez összefügg a Péterfia utca elejének, illetve az egész tömbbelső rendezésével. Ez a műemlékegység nem szakadhat el önálló elemként környezetétől. Nem lesz könnyű építészeti feladat a harmonikus beépítés és megjelenítés utólagos kialakítása.

A kivitelezési munkák elkezdődtek. Ebben az évben a falszigetelés és a főépület megmaradó részének tetőszerkezete és fedése készül el. Természetesen már vannak olyan műszaki problémák, melyeket a tervezés utolsó fázisában nem lehetett megoldani. A vakolat alól előkerültek a régi elfalazott nyílások. A kivitelező Debreceni Építőipari Vállalat nem tudja beszerezni a szükséges paraméterekkel rendelkező faanyagokat. A tetőszerkezet bontása után egyes boltzatok megrepedtek. Sorolhatnám még azokat a nemvárt problémákat, melyeket csak közösen tudunk megoldani.

Az együtt dolgozás, az egymás segítése, megértése, az egymás iránti türelem eddig még kiállta a próbát. Továbbiakban is nagy szükség lesz a jelenlegi össz munkára. Szívvel remélem, hogy minden szervezet és minden illetékes embere megérti és szívügyének tekinti a Medgyessy-múzeum mielőbbi megvalósítását, mert ez az egyetlen méltó cselekedet, mellyel a szülőváros leróhatja halálját Medgyessy Ferencnek.

Bemutatók, konferenciák, kulturális események

Földesen februárban *Helytörténeti Napokat* rendeztek. 3-án dr. Dankó Imre Zoltai Lajos élete és munkássága címmel tartott előadást a község nagy fiáról. Febr. 16-án a MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályán tartotta meg *Tóth Dezso* levelező tag akadémiai székfoglalóját, Irodalmunk szerepe és szereputdata c. előadását. 23-án Hajdúböszörményben, a Városi Művelődési Központban vitával egybekötött bemutató volt dr. Oláh Imre amatőr-filmjeiből. Vitavezető volt *Gazda László*. Márc. 9—15. között 25 éves a *Árpád Gimnázium* címen jubileumi rendezvények (kiállítások, pedagógiai, iskolatörténeti, helytörténeti stb. előadások, ankétok) voltak Debrecenben, főleg a Kölcsy Ferenc Művelődési Központban. 27-én, Budapesten, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban a *Művelődési Minisztérium Közgűjteményi Főosztálya* sajtótájékoztatót tartott a magyar múzeumok 1980. évi tevékenységéről, eredményeiről. A sajtótájékoztatót újszerzeményi kiállítás kísérte. 30-án, Debrecenben, a Kölcsy Művelődési Központban mutatta be az *Építők Hajdú Táncegyüttese Örökség* c. műsorát.

Ortutay Emléknepok Hajdúhadházon

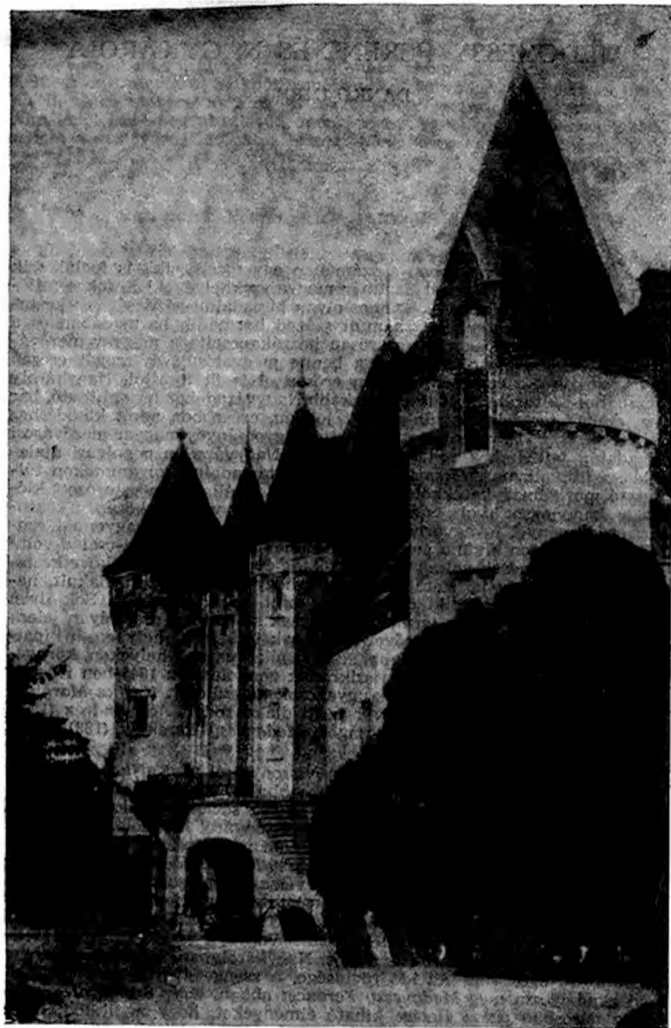
Az immár hagyományosan megrendezésre kerülő hajdúhadházi *Ortutay Gyula Emléknepok* idei megnyitóját márc. 24-én tartotta *Szekeres Antal*.

Múzeumi Hétfők előadásorozat Püspökladányban

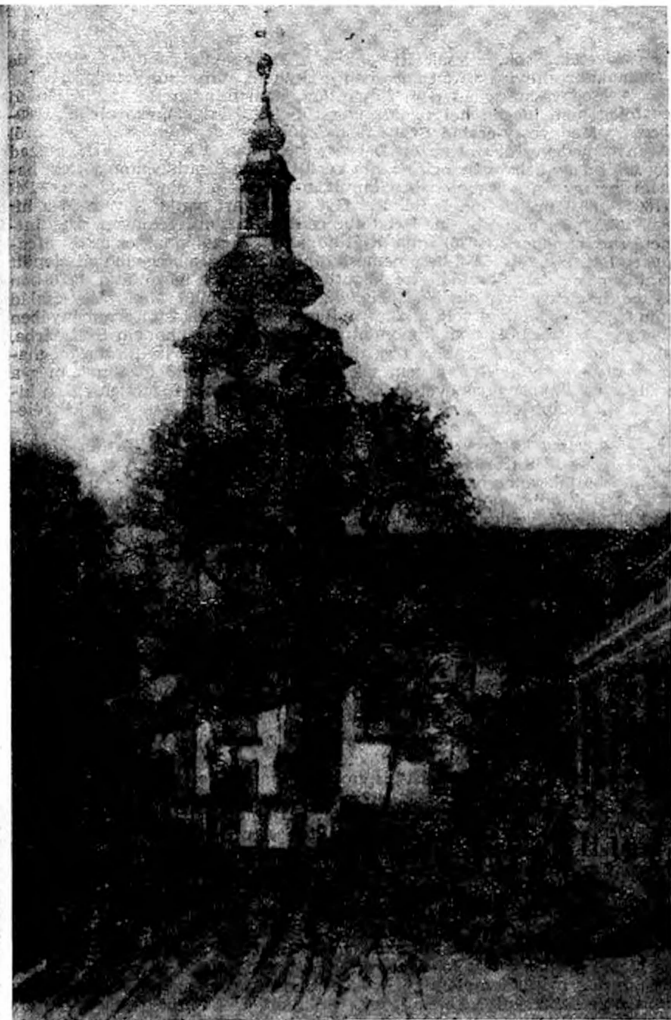
Tizenkét előadásból álló, hétfőn délutánonként tartandó *Múzeumi Hétfők* c. sorozat indult márc. 16-án a Karacs Ferenc Múzeumban. Az előadások muzeológiai, helytörténeti, néprajzi, művészettörténeti tárgyúak és többségükben beszélgetés jellegűek. Közreműködők: dr. *Módy György*, dr. *Orosz István*, P. *Szalay Emőke*, dr. *Nyakas Miklós*, Sz. *Kürti Katalin*, dr. *Lovas Márton*, dr. *Ujváry Zoltán*, dr. *Vajda Mária*, *Román Márta*, dr. *Varga Gyula*, *Ormosi László*, dr. *Kereszesné dr. Várhelyi Ilona*, dr. *Tóth Béla*, *Héthy Zoltán* és dr. *Dankó Imre*.

A Múzeumi Kurír ebben a számában egy másik cikk is foglalkozik Nagykarólyval, a történelmi Szatmár megye székhelyével.¹ Érdekes fejlődésű város, élénk közélettel, számos olyan társadalmi-gazdasági és kulturális tényezővel rendelkezik a múlt század harmadik harmadában és a századfordulón, ami egyrészt szorosan hozzákapcsolta a magyar mezővárosi fejlődéshez, másrészt éppen a benne megvalósult és magát erősen tartó feudális koncentráció folytán erősen el is ütött attól. Nagykaróly társadalmi-kulturális fejlődése leginkább Nagyváradéhoz hasonlítható, bár nem szabad megfeledkeznünk az itt jobban, erősebben adott kötődéshez Debrecenhez, a Debrecen megtestesítette hagyományos magyar mezővárosi társadalmi fejlődéshez és kultúrához. Míg Nagyváradon a polgári átalakulás, a liberalizmus, sőt már az ezeken a társadalmi folyamatokon túlmutató mozgalmak kerékkötője az Ady által is állandóan ostromozott klérus, a „kanonoksr” volt, addig Nagykarólyban, a városka közepén középkori erődítményét lovagvárrá átépítettő, hatalmas, óriási vagyonnal rendelkező, a városon kívül a megyét is magához láncoló Károlyi-család volt.² Természetesen mások voltak az arányok, de éppen az arányok következtében is, Nagykaróly közléte mondhatni, hogy érdekesebben alakult, nagyobb szikrákat csiholt ki önmagából, mint Várad esetében. Sok ilyen szikráról beszélhetünk és természetesen csak szikrákról, azaz olyan jelenségekről, amelyek bármily erővel pattannak is ki nem helyben, a kipattanás színhelyén, hanem távolabb, az arra alkalmasabb helyeken, környezetben támasztottak tüzet. Ilyen szikrának gondolom az 1845-ben itt született *Acásdy Ignác*tól kezdve az ugyancsak itt született *Kaffka Margit*on (1880), *Jászi Oszkár*on (1875), kívül az itt diákoskodott *Ady Endrén* (1877. Erdmindszent) át sok-sok kiválóságot, *Medgyessy Ferenc*ig (1881. Debrecen).

Nagykaróly társadalmi-kulturális viszonyairól a *Kaffka Margit* és Nagykarólyról írt cikkben a leglényegesebbeket elmondtam, idézve magát Kaffkát, de Bölöni Györgyöt, Ady Lajost, sőt Ady Endrét is.³ Most, amikor *Medgyessy Ferenc* és Nagykaróly viszonyáról kívánok néhány szót mondani az ott elmondottakat nem kívánom megismételni. Mindössze ki akarom egészíteni néhány sajátos, *Medgyessy Ferenc* és családja szempontjából érdekes adattal, gondolattal. Úgy vélem, hogy gondolataim előbbre visznek bennünket *Medgyessy Ferenc* élete és munkássága jobb megismerése útján. A Medgyessy-család 1889-ben költözött Debrecenből Nagykarólyba és 1891 nyarán költöztek vissza.⁴ Vagyis a család és velük Medgyessy Ferenc is, kerek két évet töltött Nagykarólyban. Medgyessy Ferenc ekkor 8—10 éves volt. Az idő rövidege, a zseni gyermekkor azonban nem akadályozta meg *Medgyessy Ferencet* abban, hogy ne szerezzen ebben a városban egész életére kiható élményeket, hogy ne itatódjék be

A nagykárolyi Károlyi-kastély

A nagykárolyi református templom és környéke

idegsveteibe sok, a csak itt, ebben a Debrecenről annyira elűtő, de ugyanakkor annyira rokon városban észlelhető indításból, ösztönzésből.

A Medgyessy-család nem ismeretlen, nem minden mozzanatában új és főleg nem idegen helyre, környezetbe költözött Nagykárolyba, 1889-ben. A Medgyessy-család Szatmár megyéből, a Partiumból, közelebből Aranyosmedgyesről származott Debrecenbe, ahová a XVII–XVIII. század fordulói nagy belső vándorlás során került.⁵ Nem járhatlan úton jöttek, hanem a nagy ős, a Debrecenben tanult, majd rektorokodott *Medgyessi Pál* (1604–1663) prédikátor, I. Rákóczi György udvari papja, követe és a híres, több más munkája mellett Debrecenben kiadott, főművének tekinthető *Praxis pietatis* (1636) frója útját követték. A családnak ez az ős, *Medgyesi Pál*, szerzett 1642-ben nemesi diplomát. A Debrecenbe áttelepült család ezt a III. Ferdinándtól kapott nemeslevelet igazoltatta 1776-ban Szabolcs megye rendeinél.⁶ A Nagykárolyba települő Medgyessy-család mindennek tudatában volt, a könnyebb megélhetés biztosítása reményében ment haza. Haza, és nem kimondottan Nagykárolyba, hanem Szatmárba, az egykori Partiumba, abba a gazdasági-társadalmi és kulturális meghatározottságba, amit ezek a nemcsak földrajzinak vehető fogalmak, még a múlt század nyolcvanas éveiben is jelentettek a 48-as, függetlenségi, a kiegyezést inkább elutasító, mint örömmel fogadó és élő magyar közvélemény számára.

Medgyessy Ferenc 1889–1891, *Ady Endre* 1888–1892, *Kafka Margit* pedig 1880–1886 (1896) között tartózkodott Nagykárolyban. Vagyis, éppen találkozhattak volna egymással. Ez azonban nem történt meg és nem is lényeges a mindhármójuk által ott szerzett benyomások, élmények szempontjából. Mégpedig azért nem, mert ott szerzett élményeik nagyjából azonosak voltak. *Medgyessy* önéletrajzi feljegyzéseiben csak futólagosan említi meg nagykárolyi éveit. Nem tulajdonított nekik nagyobb jelentőséget, nem úgy, mint *Ady* vagy *Kafka*, bár meg kell jegyezzem, hogy az ő esetükben is a gondos filológiai munka, az elemző irodalom- és kultúrtörténet volt az, ami nagykárolyi éveiket megvilágította, sok más összetevővel kapcsolatba hozta, mindkettőjük életfelfogása, világnézete kialakulása lényeges elemévé tette.⁷ Nekem közelről sem ez a célom. Mindössze azt szeretném az elkövetkező Medgyessy-kutatások figyelmébe ajánlani, hogy van egy ilyen kapcsolat, egy ilyen visszanyúlás is, ami a *Medgyessyek* családtörténeti kutatásánál és a nagykárolyi helytörténeti kutatásoknál feladatként kellene, hogy jelentkezzen.

Sz. Kürti Katalin *Medgyessy Ferenc és Debrecen* című monográfiájában kitért a Medgyessyek családtörténetének leglényegesebb mozzanataira, a nagykárolyi „kiruccanást” is említi, sőt a kis Ferencet ott ért benyomásokra vonatkozóan idézte az egyik játszótárs, *Varga Teréz*, egyik, *Medgyessy Ferenc*hez írt levelének részletét is.⁸ Még mielőtt a *Sz. Kürti Katalintól* idézett levelet, az alábbiakban, teljes terjedelmében közreadnám, arra a három tényezőre szeretnék rámutatni, amivel kapcsolatban *Medgyessy Ferenc* nagykárolyi tartózkodása alatt szerzett benyomásokat.

Az első élménye a nagykárolyi református elemi iskola lehetett, illetve annak környezete, a református templom, a városban élő erős Károlyi-kultusz.⁹ A Nagykárolyban született (1530) *Károlyi, Károli-Radics Gáspárnak* nagy kultusza volt Nagykárolyban. A vizsolyi biblia fordítóját nagy tisztelet övezte a városban, illetve a város magyar részén, a református templom környékén. Nem véletlen az, hogy *Medgyessy*, miután a debreceni egyetem „négy prédikátor” (*Méliusz Juhász Péter, Komáromi Csipkés György, Szcenzi Molnár Albert, Huszár Gál*) pályázatán mind a négy alakra pályázott, 1931-ben, miután a megmintázni kiírt

Medgyessy Ferenc: A vizsolyi biblia nyomtatása, Dombormű, 1942.

alakok között nem volt ott *Károlyi Gáspár*, *Medgyessy* pályázat és megbízás nélkül, 1942-ben, egy egész kompozíciót készített Károlyiról *A vizsolyi biblia nyomtatása* címmel.¹⁰ Ha még azt is hozzávesszük, hogy *Medgyessy* a pályázatot elvezette, mindössze *Szenczi Molnár Albert*-tervét díjazták 1000 P. tiszteletdíjjal, de ezt sem állították fel, és ő ezek után mintázta meg a vizsolyi bibliát készítő *Károlyit*, mélyebb, a témához való kötődés sajátos, erős esetét kell feltételeznünk.¹⁴ *Medgyessy* másik nagy élménye lehetett a nagykárolyi *Petőfi-kultusz*. *Petőfi* többször is megfordult Nagykárolyban, életének nem egy fontos mozzanata kapcsolódott a városhoz. Nevezetes károlyi tartózkodása volt például 1846. szeptember 8-a, amikor megismerkedett *Szendrey Júliával*.¹² 1848. szeptember 7-én, a nagykárolyi ifjúság hitet tett *Petőfi* mellett, tüntetve a reakció, a gyávaság ellen.¹³ A kevéssel a *Medgyessy* Nagykárolyba érkezése előtt alakult nagykárolyi *Kölcsey Egylet* sem volt holmi aulikus, maradi gyülekezet s ha nem is jött „új időknek új dalaival”, a múltból *Kölcseyre* és *Petőfire* hivatkozott. *Petőfi-kultusz* élesztésével küzdött a feudalizmus maradványai, a dzsentri lehetetlenségei ellen. Nagykároly kisváros volt, bármily lelkes hívei is voltak a *Kölcsey Egyletnek*, *Petőfinek*, az 1899. szeptember 24-én leleplezésre került két *Petőfi*-emléktábla (az egyik a volt *Aranyszarvas* fogadó falán, itt ismerte meg *Petőfi Szendrey Júliát*, a másik az egykori *Aranyszarvas* fogadó falán, ahol annak idején a nagykárolyi és a megyei ifjúság nagy tüntetést tartott *Petőfi* mellett) elkészítése, elkészítetése sok időt és fáradságot vett igénybe. Amikor a két emléktáblát nagy, országos szóló ünnepség keretében leleplezték, *Medgyessy* már nem volt Nagykárolyban, de a kezdeteket ismerte, az előkészületekről, a *Petőfi-kultusz*ról hallott. Talán ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy *Petőfi* alakja oly régtől fogva, mondhatni egész életén át foglalkoztatta. Már 1923-ban megmintázta s tudjuk, hogy a végül Debrecenben felállított *Petőfi* szobrának hányoszor neki fogott *Petőfi* megformálásához, hány tervet készített, hányoszor változtatta meg az elkészített figurát, mennyit telpelődött *Petőfi*, számára igaz, számára megfelelő megjelenítéséről.¹⁴

A harmadik élmény nem szigorúan és semmi esetre sem kézzelfoghatóan kötődik Nagykárolyhoz. Inkább Szatmárról, a Szilvágyágról, az egykori Partiumról lehet szólni. Ez a tájjal, a tájban adott történelemmel, a tájban kibontakozott kultúrával való azonosulás leginkább *Medgyessy* baráti körének látán jelentkezik. *Medgyessy*, bár a debreceni Kolégiumban találkozott a szatmári *Móricz Zsigmonddal*, barátságuk régibb keletű volt és azért is tartott mindkettőjük egész életén át, mert ebben a közös kultúratalajban gyökerezett.¹⁵ Hasonló volt a helyzet, sőt tekintve, hogy *Ady* korán elhunyt, ahhoz, hogy személyes kapcsolat is kialakuljon közte és *Medgyessy* közt, még plasztikusabb a szilvágyi és nagykárolyi *Ady* esetében.¹⁶ Egyik munkája *Luby Margit* tulajdona volt. Nyilván ez is jelent idevonatkozóan valamit.¹⁷

Részben mindezek alátámasztására, részben *Medgyessy Ferenc* életműve jobb dokumentálása céljából az alábbiakban közlöm az egykori nagykárolyi játszótárs, *Varga Terézia* két *Medgyessy Ferenc*hez írt levelét, 1956-ból.

1. Levél:

Kedves Mester!

Engedje meg, hogy pár sorral én is kifejezzem szerencse kívánataimat, hogy kiváló művészetét ilyen elismerésben részesítik.¹⁸ Művészetét a legnagyobbakkal hasonlóiták össze, nevét a legnagyobbak közt említik. Öszinté lélekkel, tiszta szívemből gratulálók hozzá.

Szerettem volna az ankétot meghallgatni, mely a Maga nagy művészetét méltatta, de lehetetlen volt. Talán emlékszik még rá, hogy ezéltől nagyon sok évvel, mikor Debrecenben a városban nagyméretben volt a kiállítás, a megnyitáskor a meghívott személyesen hozta el, a gyermekkori játszótárs, az ifjúkori jó ismerős.¹⁹ Akkor még fiatal volt, a művész pályá kezdetén, telve reménnyel, ábrándokkal, ma ez mind megvalósult, a legnagyobb élő szobrász művésznünk.

Kár, hogy Feri bácsi meg Juliska néni nem érthették meg ezt a szép időt, ezt a nagy elismerést.²⁰

Fogadjja még egyszer őszinté szerencse kívánatomat. Szívvelyes üdvözléssel

B.pest, 956 júli 3.

Thalzs Arturné⁶¹
Varga Teréz²²

2. Levél:

Kedves Feri!

Sokat gondolkodtam azon, hogy írjak-e Magának, hisz ma az ünneplők, gratulálók tömege veszi körül, de gyermekkori játszótárs nincs közöttük, azért írtam. Ma örvendek, hogy írtam, régi kedves gyermekkori emlékeket idéztem fel vele, kellemes perceket szereztem.

A megszólítás is nagy gond volt, ma nagy a társadalmi különbség közöttünk, hisz Maga ma a legnagyobb élő szobrászművésznünk. Tolakodni nem lehettem. Csak névemen szólított meg, ha megengedi én is így szólítom.²³

Az ostrom előtt voltam Nagykárolyban.²⁴ Sokat barangoltam a régi jól ismert utcákon, a familia nem tudta megérteni mi járkalok annyit. Hiába ők nem látták azt, amit én láttam, nem érezték azt, amit én éreztem, „szedegettem” a sok szép emléket”. Talán az életben sem megyek többet Károlyba. A nagy ház, a nagy kert, a széles utak, de sokat szaladgáltunk ott, kergetünk a pillangót. A szép nagy tiszta csűr, ott bújóskazhattunk kedvünkre. A nagy udvaron ott kocsiakáztattuk kis játék kocsiban a kis rucaikat, csirkéket. Hangoz volt a ház a gyermek nevetéstől, lármáktól. Heten voltunk. Maguk négyen, mi hárman. A kovácsműhelyről se felejtkezünk től. Heten voltunk gyermekkoraiban ilyen, el sem tudja képzelné micsoda gyönyörűség az. A gyermekkori kedves emléket elkísérnek minket egész életünkön átál. Az első világháború után beszéltem Gáborral, mondta, keresztül utazott Károlyon, ki szállott elment a házhoz, kereste a csűr, a kovácsműhelyt, sajnos már nem volt meg.²⁵ A tető, a nádfedél megromlaldott, a javítást nem engedték meg, el kellett adni.

A rádióban hallottam, hogy meggyógyult, otthon van. Eddig nem akartam levelemmel zavarni, a gyógyuláshoz teljes nyugalom kell. Öszinté lélekkel, tiszta szívemből kívánom a teljes gyógyulást, hogy még sok értékeset és maradandót alkotasson és örömet találja benne.

Igaza van, az életet úgy kell venni ahogy van, ellene nem tehetünk semmit.²⁶

Szívvelyes üdvözléssel gyermekkori játszótársam

Bpest. 1956. szept. 14.

Varga Terike.²⁷

Megjegyzem még, hogy két olyan levélről is van tudomásunk, amely *Medgyessy Ferenc* és *Nagykároly* kapcsolatáról szól. Az egyiket *Papp Ferenc* írta Nagykárolyba, 1889. augusztus 12-én, és dicséri benne a „kis tollforgató ember” ügyességét.²⁸ A másik levelet *id. Medgyessy Ferencné* írta Nagykárolyba 1889. október 2-án. Kedvesen ír benne a „rajzolórol”.²⁹ Ennek a két levélnek a közlésétől azonban eltekinünk.

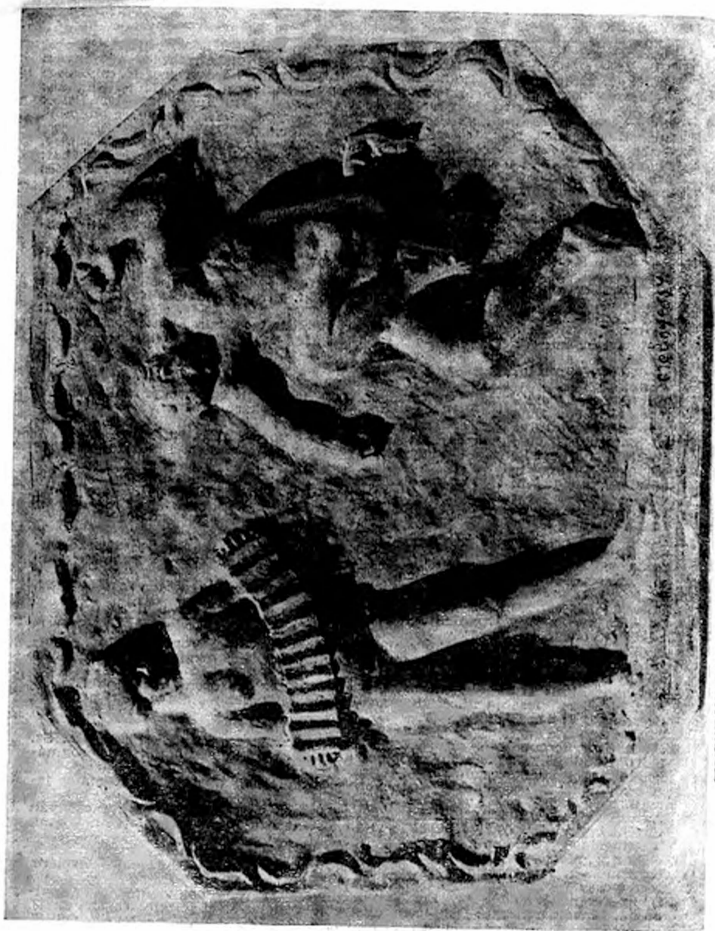
Úgy vélem, hogy a felvázoltakkal sikerült száz éve született művésznünk gazdag életútját színesebbé tenni, jobban megvilágítani, illetve ösztönözni az utánunk jövő kutatókat, hogy *Medgyessy Ferenc* élete és munkássága teljessége bemutatásánál, értékelésénél ezeket a szempontokat, kötődéseket is vegyék figyelembe, derítsék fel.

Medgyessy Ferenc: Prédikátor. Szoborterv, 1931 körül.
Az alak Károlyi Gáspárt sejteti

JEGYZETEK

1. Dankó Imre: Kaffka Margit és Nagykároly. Múzeumi Kurír 35. 1981. 78–83.
2. V6.: Eble Gábor: A nagykárolyi gróf Károlyi-család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Budapest, 1913.; U6.: A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes ágazatának története. I–II. Budapest, 1911.; Géresi Kálmán: A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. I–V. Budapest, 1882–1897.; U6.: Nagy-károlyi és Szatmár vidéke. Az Ecsedi láp. Az Osztrák–magyar monarchia irásban és népben. Magyarország II. kötet, Budapest, 1891. 353–378.
3. Bölöni György: Az Igazi Ady. Budapest, 1955. 11–12.; Ady Lajos: Ady Endre. Budapest, 1923. 8–9.; Kaffka Margit: Diadal. Elbeszélés, 1906.; Vezér Erzsébet: Ady Endre. Arcok és vallomások, Budapest, 1971. 21–24.; Varga József: Ady és kora. Budapest, 1977. 23–26.
4. Sz. Kürti Katalin: Medgyessy Ferenc és Debrecen. Debrecen, 1981. 25.
5. V6.: Zoltai Lajos: Debrecen 200 évvel ezelőtt. Kiny. a Magyar Gazdaságtörténeti Szemléből. 1902.; U6.: Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1564–1640 között. Debrecen, 1902.
6. Sz. Kürti Katalin id. m. 23. — V6.: Molnár József: A szatmármegyei Medgyessyekről. Magyar Családtörténeti Szemle 1942.
7. Kovalovszky Miklós: Emlékezések Ady Endréről I. Budapest, 1961.; Király István: Ady Endre. I–II. Budapest, 1970.; Nyéki Károly: Adatok Kaffka Margit pályakezdéséhez. Szabolcs-Szatmár Szemle XV. 1980. 2. 79–86.; Molnár József: Kaffka Margit „Szinek és évek” című regényének társadalmi háttere. Szabolcs-Szatmári Szemle V. 1970. 3. 97–103.; U6.: Kaffka Margit (1880–1919). Uo. XV. 2. 73–78.
8. Sz. Kürti Katalin id. m. 25–26.
9. Asztalos György: A Nagy-Károlyi Ref. Egyház Története. Mutatványul ily című munkából: A nagy-károlyi egyházmegyében kebelezett egyes egyházak múlt és jelen helyzete. Debrecen, 1864. — V6.: U6.: Nagykároly r. t. város története 1848-ig. Nagykároly, 1892. és Vasady Béla (szerk.): Károlyi emlékkönyv a viszonyi biblia megjelenésének háromszázötvenedik évfordulójára. Budapest, 1940.
10. László Gyula: Medgyessy Ferenc életműve. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közlönyei 16. Debrecen, 1972. 23.
11. László Gyula id. m. 16. — V6.: Sz. Kürti Katalin: Köztéri szobrok és épületdíszítő alkotások Debrecenben és Hajdú-Biharban. Debrecen, 1977. 107.
12. Borovszky Samu (szerk.): Szatmár megye és Szatmárnémeti szabad királyi város. Budapest, 1901.
13. Uo.
14. Sz. Kürti Katalin id. m. 94–95.; Bfró Katalin: A Petőfi szobor sajtóvisszhangjáról. Múzeumi Kurír 35. 1981. 00–00.; Dankó Imre: Medgyessy Ferenc és Márkos András Petőfi szobra. Uo. 00–00.
15. Sz. Kürti Katalin: Mórlic Zsigmond és Medgyessy Ferenc barátsága. Aiföld XXX. 1979. 106–108. és id. m. 78–83.
16. 1928-ban három Ady síremléktervet is készített. László Gyula id. m. 15.
17. László Gyula id. m. 15.
18. 1956-ban a Kiváló Művész cím mellé megkapta a Munka Vörös Zászló Erdemrendjét, a Műcsarnokban gyűjteményes kiállítása volt és megjelent László Gyula Medgyessy Ferenc monográfiája.
19. 1913-ban állított ki Sassy Attilával és Kádár Bélával közösen Debrecenben.
20. Feri bácsi az édesapja id. Medgyessy Ferenc (1854–1925) Juliska néni pedig az édesanyja. Fodor Julianna (1862–1955).
21. Thaisz Artur.
22. Medgyessy Ferenc levelezése OSZK. 25/419. sz. I. — Itt mondok köszönetet Sz. Kürti Katalinnak, amiért figyelmemet a levelekre felhívta, amiért a xeroxmásolatokat a rendelkezésemre bocsájtotta.
23. A családi név ez esetben keresztnévet, a bizalmasabb megszólítás formáját jelenti.
24. Az ostrom előtt... 1945 előtti időre céloz. Az ostrom Budapest 1944 karácsonyan történt bekerítését és 1945. február 13-án történt felszabadítását, illetve a köztük lezajlott harcokat jelenti.
25. Gábor... Medgyessy Gábor, Medgyessy öccse, 1886-ban született.
26. Ez a mondat azt igazolja, hogy Medgyessy válaszolt Varga Teréz előző levelére.
27. Medgyessy Ferenc levelezése OSZK. 25/419. sz. II.
28. Papp Ferencné Medgyessy Erzsébet Medgyessy Ferenc nagynéje és keresztanyja. Művelt nő, férje Debrecen főjegyzője volt. A leveli jelzete: OSZK. 25/343.
29. Id. Medgyessy Ferencné Medgyessy Ferenc anyja, Fodor Julianna, levele: OSZK. 25/299.

Medgyessy Ferenc: Táncosnő. 1923.

Medgyessy Ferenc: Siremlékterv. Debrecen, 1928.

Medgyessy Ferenc: Művészet. Debrecen, 1930.

BEVEZETÉS A DÉRI MÚZEUM KAFFKA MARGIT CENTENÁRIS EMLÉKÜNNEPSÉGÉHEZ

TAMÁS ATTILA

Egymás után ünnepeljük az írói centenáriumokat. Ady Endre, Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula után most Kaffka Margit nevét emeli ki az évfordulónaptár, hogy kevés év múltával Juhász Gyula, Babits Mihály és Kosztolányi Dezso alakjára emlékezzünk. A Nyugat első fénykorának nagyjait ünnepeljük: annak a nemzedéknek az íróit, amelyik talán legértékesebbje volt a magyar művelődés számon tartott nem teljes évezredének. Azét a nemzedékét, amelyik többek között Bartók Bélát és Lukács Györgyöt, Kodály Zoltánt és Horváth Jánost, Riesz Frigyeszt és Fülöp Lajost adta a magyar és az egyetemes emberi kultúra számára.

Azok alakjai követik egymást lassú vonulásban a tekintetünk előtt, akiknek éppúgy éreznünk kellett valamit egy új század hajnalának ropant távlatnyitásaiból, mint amennyire egy életforma önmagát-túléltséget is lehetetlen volt észre nem venniük. Az a légkör vette őket körül emberbénító erejében, amelyik vágyak és akaratok sokaságára telepedett rá bénító erővel — hogy önmaga ellenhatásaként aztán fokozott energiával töltse fel a magukat földalatti-nemakarókat. Olyan életforma adott talajt indulásukhoz, amelyik őrzött még valamit régről maradt értékekből, de már a pusztulás fenyegetéseit vagy a megújulás kényszerét is sugallta az érzékenyebbek számára.

Óriásokat adott ez a kor, és különös — szerencsés — módon olyan életutak is alakulhattak sodrában, amelyek időben is messzire vihettek: át világháborúk, forradalmak és ellenforradalmak megpróbáltatásain — ily módon nem csupán rangban, hanem extenzitásban kiérlelt művek bőségében is eljutva a kiteljesedésig. Kaffka Margit életútja nem tartozik a szerencsések közé. Noha alig pár hónappal előzte csak meg halálával Ady Endrét, az ő pályájának befejezésében nem láthatunk annyi szűkségszerűséget, amelyet az írói megújulás vezéralakjának életútzárásában fölis-merni vélhetünk.

Felbörtört életmű?

Nem sarkítsunk, pusztá hatáskeresésből. A törésvonal nem tapintható: nem érezzük, hogy mi és hol folytatódott volna, ha a háborús pusztításokkal versenyre kelő járvány könyörtelen választása nem sorolja be őt is áldozatai közé. De kezünkben egy remekmű, hozzá kötetnyi vers, novella, s a kérdéseire válaszokat kikényszeríteni törekvő lélek több rész-sikert hozó regény-próbálkozása is — másfél évtizednél rövidebb alkotói periódus termékeként. Belső törvényei szerint még távol állt ez az életmű a lezáródástól. Írójában még benne élt a tágabb világ szemmel követésének és művészi átformálásának vágya. „Miért nem tágíthatjuk óriásira szemünk nyílását — írta egyhelyütt —, hogy befogadhasa egyszerre a színek boldog végtelenségét, az arányok édességét és a formák tö-

méntelen, isteni vigaszt?” S a világ „súlyos szépségei”-nél nem volt kevésbé fogékony prózaian súlyos tényeire sem. Mennyire lehet lelket nyűgöző erővé egy „unalmas, pókháló csizmadiaváros — amely nem egyéb, mint — rőt, szennyes patakvíz és csupa vaskezü forma.” Volt szava füstöt szívárgatótató kályhák, tintafojtolt iskolák, képezhetetlen tanítványok és életcélként az egy férjhezmenést megadni tudó családoktól sivar együttesére is. „Rekedt csendű” nyarak, „dohos szobahomály”-ok, „szibbadt napok” egymásutánjaiból „béna sereg”-be rendeződő évek adják egyik fő tárgyát művekben realizálódó írói képességeinek. „Egy életforma öszét idézi fel Kaffka — írja egyik mai kritikusa — a megbomlott vegetációban a pusztulás időjeleit, a színek és fények mögött a támadó halált.” Olyan kornak az életmozzanatait tanúsítja maradandó érvénnyel, amelyikben „új értékek alakultak és régiek szűntek meg”; s teszi mindezt úgy, hogy egyszerre szenved meg és búcsúztatja odaadással az elmúltot, s keresi szenvedélyes nyugtalansággal az újat. Korányi alkonyok akácilátú levegője, tipegő gyereklépek esetlen bája éppúgy szóra bírja — régebbi művészi hagyományokat folytatva — mint „álmagat, messi sárgák, zárkózott lilaszínek” szecessziós-modern pompája, „illathálóban pihengő vágódások” füledt, érzeki mámorra — de már azt is látja, amint „vér-színnel bomlik bimbó a világ szövetén”, s kihívón tudja odaakítani új világ temetésére készülő férfi-kortársainak: „Ha netán lesz valami — ne feledjétek izenni nekünk is!”

„Attitűdje az étellel szemben teljesen irodalmi, viszont nem irodalmi, hanem életet akar adni” — tapintott rá Radnóti Miklós is a rá jellemző ellentmondások egyikére.

Igaz: ellentéteinek vágleleti részben megmaradtak útkeresésnek, felébe-harmadába tört írói pályáján, s különböző értékei csak egyszer hoztak létre igazi szintézist: a *Színek és évek* megírásában. Prózaire remekművekben nem gazdag irodalmunkban azonban akár azért az egy könyvért is maradandó hely illeti meg Kaffka Margitot. De máskor is: majd dokumentatív erejével, majd nyelvi varázásával ragadhatja meg ma is azt, aki munkáit kézbe veszi. Művészársainak együttesében könnyen felszegedező váló, szerény alakját mégis hamar távolította magától a felejtés; már kortársai is ezt panaszolják, évtizednyi távolságra halálától. Különös események — a társadalmi vagy a művészi élet radikális változásai — aligha fogják a maguk reflektorainak fényével hirtelen újból kiemelni alakját — illő hát — és nem haszon nélkül való — hogy ennek az évfordulónak az alkalmát ragadjuk meg életének és munkásságának fölidézésére, a műveiben rejlő értékek újraélesztésére.

Medgyessy Emlékezés Debrecenben, a Déri Múzeumban

A Medgyessy Emlékbizottság gondos előkészületek után a centenáris Medgyessy Emléklést jan. 8–9-én tartotta meg Debrecenben, a Déri Múzeumban. A kétnapos emlékülés Medgyessy Ferenc életének és munkásságának állított méltó emléket. Egyben felhívta a figyelmet a további kutatások fontosságára, Medgyessy életműve alaposabb, hatékonyabb beillesztésére korunk magyar és egyetemes művészetébe. Az emlékülést dr. Ács István, Debrecen tanácselnöke, a Medgyessy Emlékbizottság társelnöke nyitotta meg. Közreműködtek: László Gyula, Németh Lajos, Sz. Kürti Katalin, Koczogh Ákos, Szabó Iván, Joób Árpád és Délibáb együttese, Kontha Sándor, Kovács Péter, Tóth Antal, Bereczki Lóránd, Dankó Imre.

KAFFKA MARGIT ÉS NAGYKÁROLY

DANKÓ IMRE

Tisztelt Hallgatóim!

Előadásom címe nyilván jelképes, nemcsak Kaffka Margit és szülővárosa, Nagykároly viszonyáról fogok szólni, hanem arról a századfordulói kisvárosról, amelyen még a Károlynál nagyobb Szatmár is volt, sőt még Miskolc is egy kicsit; vagyis arról a környezetéről, ami Kaffka Margitot, legnagyobb irónónket, kezdetben körülvette és elindította. Annak, hogy a Kaffka Margit életében számottevő négy város, Nagykároly, Szatmár, Miskolc és Budapest közül ennek a kezdeti környezet-adta indításoknak az érzékeltetésére *Nagykárolyt* választottam, több oka is van. Először is az, hogy Nagykároly a *szülőváros*, az a környezet, ami legkorábban, de egyben a legfogékonyabb korban vette körül Kaffkát. Másodsorú pedig azért, mert Szatmár, hivatalos néven Szatmárnémeti, ha lélekszámban nagyobb is volt, mint Károly, felfogást alakító, élményt adó milió tekintetében végeredményben ugyanolyan volt, mint Károly. Miskolc már más volt ugyan, mint Károly vagy Szatmár, hiszen gyorsan fejlődő ipara, közlekedése, nagy létszámú polgársága, ha gyökértelenül is, de egy más, a Szatmárban élő pseudó-feudális, gentry körülményeknél tágabb, és haladőbb társadalmat is teremtet, ebben a mozgalmas városban. Miskolcra könnyebb volt a belátás Pestre, a Nyugat vezette irodalmi közéletbe, mint ahogy az Szatmárról, vagy még inkább Károlyról lehetett volna, különösen egy nő számára. Azonkívül azt is tudnunk kell, hogy Kaffka Margit Miskolcon már csak táplálkozik a magával hozott élményekből, kultúrából, itt már más szelek fúvását érzi, más úton-módon, más véleményével fordul saját élete nagy kérdése felé, mint amilyeneket Nagykárolyban és Szatmáron megismert. A beteljesedés Budapesten következett be, a lelkes odaadás, a csatlakozás, a megérkezés az újhoz, az öntörvényű élethez, az öntörvényű élet kifejezésének leküzdhetetlen vágyához, az emberi és írói kiteljesedéshez. Minthogy előadásomban Kaffka Margit indulásáról, gyökereiről, egész életpályáját meghatározó kezdeti környezetéről kívánok szólni, ilyen megfontolások alapján választottam címlül, jelképes címlül *Nagykárolyt*, a szülővárost és nem más.

Tisztelt Hallgatóim!

Mielőtt előadásom lényegére térnék, szükségesnek érzem, hogy összefogottan ismertessem Kaffka Margit élettörténetét.

Kaffka Margit 1880. június 10-én, vagyis ma 100 éve született, az akkori Szatmár megye székhelyén, Nagykárolyban (a mai Careiben). Anyja *Uray Margit* ósrégi szatmári nemesi családból származott, amit a nemesi megye, a közélet mindig számontartott. Bár családja elszegényedett, a rang és a vele kapcsolatos *előírások* megmaradtak. Az elszegényedett Uray-lánynak ezért be kellett érnie a bizonytalan származású ügyvéddel, *Kaffka Gyulával*, „akinek a családja városi házban élt, kézművesi, iskola-

mesteri, biztonságos és tisztességes sorban”. Az Uray-családnak az elszegényedés ellenére azonban volt még olyan ereje, hogy az ügyvéd *vót*, rövidesen a házasságkötés után (1878), Szatmár vármegye főügyészévé tegye. A házasságban furcsa feszültség támadt és élt mindvégig, a származására sokat adó, az összeköttetésekben bízó, nemesi származású feleség és a polgári származású, különösebb társadalmi kapcsolatokkal nem rendelkező, értelmiségi férj között. Ebből a házasságból született *Kaffka Margit*, magával hozva idegeiben, szülei két külön világának összeegyeztethetetlen, nyugtalanító lényegét. Bizonyára tempult volna a házasságban is, és a gyermek *Kaffka Margit* lelkében is ez a tragikus kettősség, ha az apa, *Kaffka Gyula* sokáig él, beilleszkedik a megyei nemesség, a dzsentri világába, ha azonbanul felesége családjával, illetve a szatmári kismenőség életvitelével, életideáljaival és így nevelt fel gyermekét, Margitot. Azonban a sors mást akart, *Kaffka Gyula* fiatalon, nyolc évi házasság után, akkor, amikor lánya, Margit mindössze hat éves volt, 1886-ban meghalt. A kis családra egyszerre szakadt rá a szegénység, a kilátástalanság. Anyja nem tudja neveltetését sem vállalni, ingyenes helyre véteti föl a szatmári Irgalmas nővérek klastromába. Itt végzi el Kaffka Margit iskoláit, itt kap 1898-ban tanítónői oklevelet. A renddel kötött szerződés értelmében egy évig az irgalmasok miskolci iskolájában tanított, 1898–1899-ben. Itt, Miskolcon fogja el elemi erővel a vágy, a kikívánczolás zárt világából és azt a lehetőséget választotta, ami adott, elérhető volt számára. Beiratkozott az Erzsébet nőiskolába, ahol 1902-ben polgári iskolai tanárnői oklevelet szerzett. Továbbra is Miskolcon maradt és Miskolcon tanít, majd másfél évtizedig. Ez az idő nagyon fontos életében, mert ez az eszmélés időszaka, egyben az írói szárnybontogatója is. Elmondhatjuk, hogy végül is innen indul sajátos írói pályájára, bizonyos nagyon korai próbálgatásokat nem számítva. Ezen az úton nagyon jelentős állomás, hogy 1905-ben feleségül megy *Frölich Brunó* erdőmérnökhöz. *Frölich* a dzsentrit utánzó, feltörekvő kispolgárok mintaképe. Nagy része van abban, hogy Kaffka Margit felismerje és fel is számolja társadalmi korlátait, háttáfordítson származásának, illetve a saját családjából, ha úgy tetszik a Nagykárolyból hozott életszemléletnek, életmódnak, felfogásnak. Hamarosan el is válik Frölich-től. 1910-ben Budapestre költözik, öt éven át tanárkodik, közben 1914-ben újból férjhez megy. Méghozzá nem is akárhéj. *Baldz Béla* öccséhez, *Bauer Ervin* orvos-biológushoz. Férje a háború alatt Temesvárott teljesített szolgálatot. *Kaffka Margit* is követte Temesvárra, ahol, ahogy az irodalomtörténet mondja „második kényszerű otthon” alakított ki magának. Kaffka Margit is a háború áldozata lett, annak ellenére, hogy nem a harcra ment esett el. A háború utolsó évében kislányul együtt spanyol náthát kapott. Mindketten belehaltak. Kaffka Margit 1918. dec. 1-én halt meg Budapesten, 38 éves korában. Ebből a rövidre szabott életrajzból is kitűnik, hogy tragikus élet volt az övé, hogy egész életében két téma foglalkoztatta igazán: a dzsentri pusztulása és a nő sorsa a korforduló idején. Végeredményben minden írása erről a két témáról szól.

Hogy ezt az életet, ezt az életművet jobban megismerhessük vissza kell térnünk a Kaffka-családdhoz, Nagykárolyhoz. A Nagykárolyban szerzett benyomások nemcsak a dzsentri bukását illetően érdekesek, mint gondolhatnánk, hanem a nő sorsát illetően is. Kaffka Nagykárolyában mindaz adott volt, ami egész élete során lekötötte, foglalkoztatta, a legnagyobb magyar nőiróvá tette.

Csodálatos kisváros volt az a Nagykároly, a múlt század végén, a századfordulón. Ha most csak a lehető legnagyobb vonásokkal is igyekszem felvázolni a korabeli Nagykárolyt, azt kell elsőnek megállapítanom,

hogy ennek a nem mindennapi kisvárosnak a társadalom- és kultúrtörténetét, mindezek ellenére, még senki sem dolgozta fel. Senki sem állította a furcsa városkát az érdeklődés és egyben a megismertetés olthatatlan vágyának előterébe. Pedig micsoda előtörténete is volt: innen származott *Károlyi Gáspár*, de innen jött Debreccenbe *Károlyi Péter*, Méliusz a görög nyelvtanító legjobb munkatársa. Itt született és innen indult Rákóczihoz *Károlyi Sándor* és ide vezette vissza a kurucokat, a közeli majtényi síkra, hogy megkösse a szatmári békét. *Petőfi* itt ismerte meg, egy megyeből, *Szendrey Juliát* és lobbant fel iránta mindent elsöprő szerelme, és ami most már a mi szempontunkból különösen fontos, itt volt diák *Ady Endre*. De itt diákoskodott *Jászi Oszkár* is.

De térjünk vissza Adyhoz, Ady nagykárolyi éveivel, Ady akár találkoztathat is volna Nagykárolyban Kaffka Margittal, de nem találkoztak. Csak később emlegették fel *Károlyt*, a magyar feudalizmus furcsa megtestesítőjét, azt a várost, amelyből *Ady* is, *Kaffka* is ugyanazt látta meg, ugyanazt vette észre: a pusztuló dzsentrik.

Ady minden életrajzírója foglalkozik Nagykárolyral és említi Kaffka Margitot is. A mi sajátos célkitűzésünknek megfelelően idézzük Böllöni Györgyöt, aki Szilágy megyéről, Erdindszentről írva, Nagykárolyról is elmondta észrevételeit. „Szatmár, Bihar, Kolozs között feküdt a régi Magyarország Szilágy vármegyéje Erdély kapujában. A máramarossziget—budapesti vasútvonal kötötte össze ezt a földet a nagyvilággal. A háború előtti Magyarországnak erre futott legtakább vonata. Teherkocsikba zsúfolt bogyátos tót aratók, halinás rutén famunkások, bocskoros románok, cifra szürös magyar parasztok, borkabátos dzsentrik, városias kereskedelmi utazók, csizmás magyar birtokosok, nagyszakállú, pájészes zsidók: a vonat a feudális Magyarország társadalmi és néprajzi keresztmetszetét jól megmutatta. Amint a vonat áthaladt a délibábos nagy Alföldön, lecsön-desedett a keleti országrészek felé. Nagykárolyban egy lomha kis vicinálisra szálltak át azok, akik Szilágy megyébe igyekeztek. A Szilágyiságnak ez volt minden összeköttetése Nyugattal. Ezt a földdarabot kifejejtették gondjaikból és árvaságra kárhoztatták azok, akik Magyarország sorsát intézték: Sem különösebb hadi, sem politikai, sem gazdasági érdekei nem fűződtek ehhez az országrészhez és hagyták, hogy a befolyásos nagybirtokosok a kis vicinális útját kacskaringósra panamazzák. A magyar feudalizmus ezzel a megyével sem bánt gondosabban, mint az ország sok más darabjával.”¹⁴

Böllöni György leírásából azt emelném ki, hogy ennek a rendkívül változatos vidéknek és hihetetlenül összetett partiumi társadalomnak Nagykároly volt az út nyugat, jelképesen is érthetjük az új világ, a jobb, emberibb élet felé. Más, kissé népi képét rajzolja meg Nagykárolynak *Ady Lajos*; középpontba állítva az Ermelléket, aminek közlekedési, kereskedelmi és kulturális központja Nagykároly; aztán az iskolát, a diákok, Nagykároly fontos tényezőit. *Ady Lajos* ezt írja Nagykárolyról: „az Ermelléknek Nagykároly jelentette a várost, hova a hétfői hetivásár napján százával mennek a belső-Szilágyiság gyümölcsöt, hagymát vivő ekhős-kordéi csengős, aprótermetű mokány-lovaikkal, aztán az ermelléki magyarok menydörgésszerű robajjal járó vastengelyű szekerei, a körjegyzők és református papok rázós és zörgős bricskái, valamint a birtokos urak puhan robogó, 'fedéres' hintói. Nincs olyan hétfő, hogy a kis diák, bolyongván a hatalmas piactéren, ismerősökre, falubeliekre és rokonokra ne találjon.”¹⁵

Mert bizony nem akármilyen hely ez a Nagykároly! Eredetileg magyar, sőt honfoglalás kori település, a Kaplony-nemzetség, illetve a Kaplony nemzetségbeli Károlyi-család birtoka. Gógós főurak félszék a kis me-

zőváros. A településen kívül, az óriási vásártér szélén, ma is áll a büszke várkastély, a Károlyiak félszék. Stílusát tekintve is olyan, mint a középkor végi, a feudális párharcokban épült tablóvárak. Ez az építmény, a várat körülvevő hatalmas parkkal együtt zárt terület volt. Nem akármilyen ide be a lábát, még a megyei kisnemesek közül se akármilyen az *Uray* család tagjai se! Ez az oligarha, a valóságos kiskirály, mindenképpen az arisztokrácia otthona, egyben jelképe a városkában. Nem csoda, hogy *Károlyi Mihály* nem itt született... A károlyi Károlyiak leghírhedtebbike *Károlyi Sándor*, az áruól, aki ellen nem egyszerre és nemcsak a Rákóczi szabadságharcban vitt dicstelen szereplése miatt támadt fel az ellenkezés, sőt a gyűlölet. *Károlyi Sándor* áruolásának az volt az ára, hogy a különben eléggé elméletlenedett birtokaira 1720-ban, így Nagykárolyba is, sváb telepeket kellett befogadnia. A svábok hamar túlsúlyba jutottak, jól gazdálkodtak, kereskedtek és egycsapásra megváltoztatták Károlyi képét. A református magyar város háttérbe szorult, az alaphangot, szint a XVIII. század közepétől a svábok adták. Nem változtatott ezen az sem, hogy *Károlyi Sándor* a svábok telepítésével egy időben letelepítette a városban hajdút is. Ezek alkották a Nagyhajdú-várost, a Nagyhajdú-város utca környékét. Mintahogy az sem változtatott már sokat a képen, hogy a XVIII. század végére idáig értek el a román telepek és idáig jöttek le a rutének is, hogy a XIX. század elejétől egyre fokozódó számban tüntek fel a zsidók. A zsidókat a hétéhétországra szóló károlyi heti- és országos vásárok vonzották. Az óslakos magyarság szellérsorba süllyedt, nemesei elszegényedtek és bár megtartották a megyei tisztségeket, csak úgy és csak annyiban tehettek, amennyiben behódoltak az örökös főispánoknak, a Károlyiaknak. Gyűlölettel fordultak a svábok, a románok, a rutének, a zsidók felé, úgy érezték, hogy mindezek kitérjék őket ősi jussukból. Ugyanakkor gyűlölték az urakat, és igen nagy kuruc volt mindenki, nemkülönben 48-as. A városka kulturális élete is ennek megfelelően alakult. A svábság mellé hamarosan kegyesrendi gimnázium települt Károlyba, míg a lánygimnázium és képző, az Irgalmas nővérek vezetésével, Szatmáron nyert otthont. A Károlyi család erőszakolta ki, hogy Szatmár megye székhelye Nagykároly legyen, illetve maradjon, annak ellenére, hogy mind gazdaságilag, mind társadalmilag, nemkülönben kulturálisan is, több megyéből település már a XVIII—XIX. század fordulóján megelőzte, felülmúlta Nagykárolyt. A Károlyiak nemcsak birtokaikat, a várost, hanem a megyét is hitbizományuknak tekintették. Ebben a rendkívül megozott, végeredményben szegény, de ürhatmán, jussukhoz ragaszkodó, korszerűtlen és műveletlen világba született bele Kaffka Margit, méghozzá nőnek. Mert talán felesleges is részletezni, hogy mit jelentett nőnek születni, lenni, élni ebben a világban, ilyen körülmények, hagyományok, előítéletek, öntudat nélküli tudat között. Jó, ha erről a Nagykárolyról magát *Kaffka Margitot* hallgatjuk meg. 1906-ban írta: „O, milyen régen, milyen zavaros messzeségből érzem most az időt, mikor utoljára itt jártam; alig lehettem több tizennégy évesnél. Most, hogy ilyen sietve, rohánva nekieredtem az életnek, boldond forogtat kidobott egy percre. Egy késlekedő vonat akaratlan itt marasztalt néhány órára, és a csendes, opálás hajnalzürkületben végigbarangoltam a szülővárosomat.

Egymásra ismerünk. A nagytemplom szögletén két kézzel szorítom le a kalapom, mert belekapaszkodik a szél, a zabolátlan, vad, összevissza alföldi szél, éppúgy, mint régen, mikor iskolás koromban itt befurdultam. Keresem az akkori lépteim nyomát, de hánszszor mertefújhatta azóta!... Emlékszem... piarista klastrom... Nem szertettek, mert egyeseket kaptam és kitüntető aranyérmét a vizsgán, de mégis mind körömben sereglettek,

amikor betértem odaát a Kisvíz utcában, Matolcsi szatócshoz... A vigyázó nem írt fel a fekete táblára, és a szomszédom horgolt nekem három sort egy szem cukorért. Tízéves lehettem akkor és az iskolánk, ő, a helyén valami emeletes vendéglő épült azóta.

Tízéves lehettem, és nemrég kerültem haza nagyon betegem egy távoli apácakolostorból, ahol már három évet töltöttem volt akkor: három évet fejlődés nélkül, elkényszeredve, látomásos beteg gyermekfantáziával és gyöngö, kicsi testtel. Ott sohasem láthattam eleven, sárga napspitést, mezei virágot vagy csak egy élő, igazi kutyát sem. Azért lehettem én egészen más, mint a többi gyerek.

A Megye utcai házak ezek. Az első álmosan mosolygó napsugár szembeakagja mind a régi, zsalus ablakokat, rokokó portákat, ahol annyszor jártam, majd sunyi, széles tornácú kis svábházakat túlról és néhány takaró, iparkadó és vadonatúj polgári lakást. Már halad a város; „Gözfürdő” látom aranybetűkkel írva és „Városi tornaterem”, de a szögletben zöld hársombok között még ott szegyenkezik a keresztanyám ócska, meglipent kis sárga háza... Az utcán néha láttam a rokon néniket, amint egy-egy zsalu mögül könnyezve néztek rám, és hallottam a sóhajást: „Mit szólna szegény apja, ha látná?” Ő, szegény nem láthatta már az ő szeméfenyét, kinn aludt egy aranybetűs köemlék aljában, a temető rácsos kapuja mellett. Amikor meghalt, elküldtek engem, mikor pedig hazakerültem, már volt új apám, meg két aranyos, pici testvérkém.

De igazán nem ők voltak az okai, ha szomorú, félszeg, ügyefogyott gyerek voltam. Hogy valamennyire fölösleges vagyok, azt csak a buta kis ösztön sejtette egy kicsit, de otthon azért nem bántott senki. Habár az édesapám idejében egyre a nyakamon ült is a bonne, most azért szívesen futkostam a boltba rizkását hozni, óvóba kísértem a kicsinyekét és szegény mesterlányokkal, a nagynéném viselt ruháiban jártam az iskolába. Észre se vettem. De meggyengült kis szemem, egyre hunyorgattam a világozságtól, és egy ásitó kutyától rémulve szaladtam el, mert „rám tátotta a száját.”

Lehet, hogy nem is egészen a kolostor műve volt ez, hanem velem született. Tizenkét éves koromban még nem ismertem az órát... de a közép-kori céhek és lovagok rendjéről írt feladványom „feltűnést keltett”, és az osztályfőnököm valósággi ünnepeket. Akkor határozta el nálunk a családi tanács, hogy akármi áron, tanulnom kell: a negyedikből majd fölvesznek az ötödik gimnáziumba, tanulni, tanulni és kenyeret keresni, mert csúnyának indulok, és úgysem fog senki feleségül venni.

Akkor egy csöppet sem zavart ez.

Nem zavart később sem, amikor az álmaim elkezdődtek. Kívül csupa tragikomikus esetlenség volt az egész gyerek, aki voltam, de bensőm tele erős elméleti fogékonysággal és nagy merész gyönyörködő fantáziával...

Még csak itt, a kiskaszinósátoron szaladok át, és beérek a mi utcánkba, a Kőnyök utcába, ahol akkor laktunk. Meglelem-é a házat, az öreg postamester nagy, verandás kőházát, ahol egy csöpp udvari szoba merész és forró, ideges, képtelen és gyönyörű látomásokkal borult fölém... A ház még a régi, csak a haederalomb fakult meg a lugas körül, és a mostani lakója nem tartja olyan tisztán, mint az én anyám. A valóság színében, lám, fakóbb és jelentéktelen ócska ház ez is. Igen! Jó volna újra kezdeni minden régi álmokat, de csak úgy, ha a valóság nem szólna közbe!”³

Íme Kaffka Nagykarolya. Így emlékszik vissza rá, így adja számon az itt nyert benyomásokat, útnakindító élményeket.

Míndezekből világos, hogy Kaffka Nagykarolya egy kicsit a századforduló egész Magyarország, a bukkott, a szétzúlló dzsentri világa, amit nem véletlenül az éppen itt született írók láttak meg és lepleztek le leginkább *Ady Endrétől*, *Kaffka Margit*on át *Móricz Zsigmond* bezárólag sokon-sokan, ki-ki a maga érzékenysége, érdekeltisége, írói vénája szerint. Kaffka Margit ezen felül még úgyis, mint nő.

Ady Endre két verset is írt Kaffka Margithoz. Az egyik, a *Vágyini hogy szeretnék* című, úgy vélem hogy előadásom tárgya *Kaffka Margit és Nagykarolya* vonatkozásában is sokatmondó. Engedjék meg, hogy a vers felolvasásával fejezzem be előadásomat, tisztelve Kaffka Margit, a legnagyobb magyar író előtti, születésének 100. évfordulóján!

VÁGYINI HOGY SZERETNÉK

*Kaffka Margitnak küldöm, a nagy írónak,
félelmetes barátnak, de derék embernek*

Margit, egyfajta a fajunk.
Be nagyon nem itthon vagyunk
S be nagyon itt kell nekünk lennünk
S be kár ez a sok furcsaság:
Csak tépik lelkünk, a lazát,
Kit őseink feledtek bennünk.⁴

Medgyessy Ferenc emlékülés Hódmezővásárhelyen

Kévéssel a debreceni Medgyessy Emlékülés után, jan. 13-án, Hódmezővásárhelyt a Városi Tanács, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Csongrád megyei Szervezete és a Tornyai János Múzeum *Medgyessy Emlékülést* rendezett. Medgyessy Ferencet sok szál kötötte Vásárhelyhez, művészete otthonra talált a neves városban, Medgyessynek Vásárhelyen régtől fogva állandó kiállítása is van. Az emlékülésen közreműködtek: *László Gyula, Kontha Sándor, Koczogh Ákos, Szabó Iván, Dömötör János, Sárközy Dezső, Kovács Péter.*

Medgyessy Ferenc Emlékiállítás a Nemzeti Galériában

A Magyar Nemzeti Galéria Medgyessy Emlékiállítását január 13-án *Aradi Nóra* nyitotta meg.

Önéletrajz, mit lapozni se kell...

Ezen a címen készített filmet Medgyessy Ferenc életéről és művészetéről *Észaiás Anikó—Németh Attila—Olasz Ferenc.* A filmet a debreceni Medgyessy Emlékülés résztvevői számára levetítették.

KAFFKA MARGIT MUNKÁSSÁGÁNAK JELENTŐSÉGE A MAGYAR REGÉNY STÍLUSEJLŐDÉSE SZEMPONTJÁBÓL

KERESZTESNÉ VÁRHELYI ILONA

Kafka Margit nem iskolateremtő egyénisége irodalmunknak. Századik születésnapján illendőbb volna talán elhallgatni a tényt: Kafka Margitnak ma nincs olvasótábora. Ez a szomorú igazság azonban töprengésre készteti mindazokat, akik ma is örömeiket lelik műveiben, akik osztják az irodalomtörténetünkben kikristályosodott véleményt: Kafka Margit irodalmunk egyik legeredetibb tehetségi frója, az őszinteséget és az objektivitást összekötő realista művész, akinek emberi és írói világa olyannyira egybeesik, hogy szinte nem tudjuk elválasztani; életét írta-e, vagy írásait élte meg.

Életműve szígeszerűen áll irodalmunkban. Milyen erők, milyen hordalékok építették fel ezt a szigetét, miért töri meg, osztja meg a magyar prózairadalom akkortájt különösen bővizű áramlását, s hogyan tudott megmaradni irodalmunk nagy áradásai után is? Nem idegen erők, külső hatások álltak össze új minőségébe ebben az életműben. Hasonlíthatunk ugyan, bizonyíthatjuk akár filológiai módszerekkel is, hogy Zola világa nem volt idegen Kafka Margit számára, mint ahogyan Flaubert témái is érdekelték. Mondhatjuk, hogy Kemény Zsigmond vívódó nőalakjai tértek vissza új tartalmakkal, vagy Anna Karenina, Bovaryné lép műveiben magyar földre; egyik esetben sem járunk az igazság közelében. Ennek az életműnek a magyar valóság volt a szülője.

Lehet, hogy Kafka Margit sem látott többet a magyar valóságból, mint elődei vagy az őt követő íróművészek. De azt amit látott, senki nem látta még úgy, mint ő. Mindazt, amit fölfedezett a világból, nőként, asszonyként látta meg és élte át. Ez az aspektus pedig ismeretlen volt addig a magyar irodalomban.

Nem véletlen tehát, hogy hősei kivétel nélkül nők. Rajtuk keresztül kellett bemutatni a századforduló változó valóságát. Kafka nőalakjaival kapcsolatban lázadásról szoktak beszélni. Valójában azonban ezek a hősök egy kényszerű kísérlet alanyai. Velük próbáltatja ki az író, milyen úton gázolhat át a nő egy süllyedő világ ingoványán. A *Szinek és évek* Pörtelky Magdáját újból és újból útnak indítja a kísérletező írói szándék, de a cél elől csak lassan oszlik el a homály, ő még a járt utak sarába ragad. Lányai számára azonban már le tudja vonni sikertelen élete konzekvenciáit, őket már önálló egzisztencia teremtésére készíti. *Mária évei* túlságosan gyorsan hozzák meg az újítja élet keserveit, korábban, mint ahogyan a lélek aklimatizálódna, ezért Mária útja szakutca. Rostokya Éva, az *Allomások* hősnője jut legmesszebbre, azonban az ő útjára, a művész-életforma szerencsés kölcsönös felé kevesen követhetik. A *Hanyagoly* Király Erzsijé a célokat kurtítja meg, ő csak szét akar nézni egy kicsit a világban, de azt önerőből, önállón. Talán ez a kompromisszum képviseli a fokozatos szocializálódás sikereivel kecsgetető útját. Kafka

Margit saját egyéni életével is részt vesz ebben a kísérletben. Gyötrődések és küzdelmek árán hőseinél is messzebbre jutott.

Kafka Margit regényhősei nem a női emancipációért küzdő öntudatos harcosok. Nem akarnak a férfiakkal azonosá válni, nem ugyanolyan-ságukkal érvelnek, hanem igazabb úton járnak: másságukkal, női mivoltukkal, biológiai-pszichológiai alkatuk vállalásával kérnek méltó helyet a világban. Kafka nem akarja a két nemet hasonlóná gyúrni, hanem a férfi központú világkép mellé, „amelyben még az Isten is férfi”, egy női világképet akar állítani, amely nem jobb, nem is rosszabb, mint a másík. Gondolkodó, szabad emberként akarja elismertetni a nőt, aki éppúgy képes megteremteni a lehetőségeket ahhoz, hogy önálló döntéseinek következményeit vállalhassa.

Ha pusztán ennyi volna e regényvilág lényege, akkor is korszakos jelentőségűnek tarthatnánk az író. A nő-problematika azonban a társadalom osztályszerkezetének átrétegződéséhez kötődik, abból származik. Egy társadalmi osztály süllyedő hajójából menekülnek Kafka Margit hősei, egy olyan világból, amely jól-rosszul kijelölte a nő helyét, amely hűbéri törvényeivel erkölcsi védelmet is tudott még nyújtani, amelyben jól ismert szerepeket kellett csak eljátszania a nőnek. Ez a világ indul omlásnak. A *Szinek és években* Magda így medítal:

„Mi akkor még — anya, nagyanya és gyermek — olyan természetesen, híven, bizakodón tudtuk megérteni egymást. Talán nem is alázatosabbak vagy jobbak voltunk a maiaknál, csak egyformábbak valahogyan... Gyerekkortól hallott rokonai kapcsolatok, nemzedékes családi haragok vagy lekötelezettségek szövedéke a kisujjamban volt szinte, és őszintszzerűen rezgett benne köszönésem hangjában, kimérte fejbőlöntésem mélységét... A Megye utca szeme rajtnak! De így jó — minékünk szabad! Virulni, pávaskodni, elfogadni a hódolatot, kiélni fiatalon, kényünkre, táncosan, módosan minden szepet...”

Amikor azonban a családi kötelékek meglazulnak, amikor a fiatalasszony váratlanul özvegyen marad, akkor derül ki, hogy mindaz, ami korábban kiképezhetetlenül erősnek, biztonságosnak látszott, nincsen többé. Magda így érzelmi a változást:

„A család, ez a híres, együttérző, összetartó fundáció akkor, az én szerencsétlenségemben látszott meg legelőször, hogy milyen szétzilált, gyenge és közömbös kapocs... Ott voltam magamra hagyottan, tehetetlenül és összetörve, és szinte nem hittem a sorsomnak, szinte vártam még valami csodás felébredésre...”

Ami azonban egyszer megbomlott, bizonyosan felfejtődik, hiába minden, a kopottságot leplező toldás-foldás. A „hajdan erős volt!” nemesi öntudat még túléli ugyan a valós lét pusztulását, de már nem állíthatja meg az omlást. A *Szinek és években* a család tagjai egyenként öröklőnek föl a társadalom újfajta malomkövei között, egyikük sem tudja igazán megvetni a lábát a földindulás után. Sok évszázados életrevalóságuk egyszerre csak érvénytelenné válik. Magda újból férjhez menekülése az egyéni kudarc sorozat betetőzése, a kiüttlanság beismerése. A fiútestvérnek még látványosabban hajtja végre törvényét a sors: egyikük pappá szentelése napján örül meg, mind jobban kirekesztve és kirekesztődve az újrakezdés lehetőségéből, a másik számára a léhaság, az alkoholizmus adja meg ugyanezt a kegyelemdőfést. Már a közös szegény sem tarthatja

össze ezt a pusztuló világot, mint ahogyan a *Hangyaboly* eseményei is polarizáló áléseményekké válnak, a zárda mesterséges védeltsége is szeretőszlik. Ez a generáció már az utolsó, amely ezt a sülyledést megállíthatónak szeretné érezni, amely az illúziókat alternatíváknak tudja tartani. „Az a fontos, kaphatunk-e valamiből egy kis illúziót még, ha már egyébfajta álmok, izgalmak, jelentőségek elhagyatnak bennünket” — mondja a kisváros úri asszonyait meghódító Rozverics práter. Ez az ámulat sem tarthat örökké. S ekkor már nem marad más, mint a valahonnan jövőt reprezentáló tárgyi emlék, a grózi leándereből dugványozott új növény, a régi biztonság melegét idéző kopottfenyő bútor, az otthoni keretke emlékeztető virággyász.

Kaffka Margit írői munkássága két olyan komponens összekapcsolásának köszönheti maradandóságát, amelyeket külön-külön jól ismerünk: a társadalom realista ábrázolásával összeszövi a női lélek árnyalt bemutatását. Kaffka Margit női szemmel nézi a nőt, résztvállalóan illeszti egymásra a társadalomban és az emberi lélekben lejátszódó próbó-nagyobb változásokat. A társadalom változása az emberek mindennapi tevékenységében, megbolyduló nyüzsgésében érzékelhető, soha nem egészen kifejtetlen, soha sem teljesen visszavonhatatlanul. Csak vibrálás, elnyomott gondolat, alakot sem öltözés jelzi, hogy társadalmi gondok gablyitják össze az egyéni sorsok fonálát.

Kaffka Margit életművének tartalmi egységét és egyedi jellegét erősítik a jól felismerhető stílusajátosságok is. Kortárs kritikuskai hamar észrevették e regényvilág minden mástól különböző voltát. Műveit lírai vallomásoknak tartották, hősében női Werthereket láttak. Pedig ebben az életműben nem válik szentimentális az érzelem, soha nem szenvedés a lelki gyötrelém. Tűnődő, meditatív hősében az elégedetlenség nem tombol romantikus szenvedéllyel. A művekben előforduló tragikus eseményekben is mindig jelen van a mederben tartó objektív belátás. A lírai vallomásokban sajátos feszültséget teremt az önfeltáró őszinteség és a meglepőtlő diszkréció egymásra vetülése, ezért soha nem látjuk az író leplező szándékát. Az ábrázolt társadalmat, amelyet romlottságában, gyengeségében mutat be, sohasem gúnyolja, nem teszi hőseit nevelésessé, hiszen ehhez a világhoz neki is köze van, hősében saját magát is vizsgálja önkínzó kegyetlenséggel. Az a nosztalgia, amely legjobb műveinek atmoszféráját átjárja, árulkodik az író személyes érdekelttségéről. És Kaffka Margit tehetségét bizonyítja, hogy olvasóit saját látószögébe tudja vonni, mi is ugyanúgy látjuk a feltáruuló világot, ahogyan ő látja, meg sajnáljuk is ezt a korhadó világot, úgy féltjük, mintha a miénk lenne.

Kaffka Margit könnyen feláldozza a cselekmény folyamatosságát azért, hogy a hősében felmerülő érzések eredetét megvizsgálja. Ezzel a szándékos késleltetéssel teremt lehetőséget arra, hogy apró történeteket, belső mozdulatsorokat úsztasson egymásra. Az olvasó alig veszi észre, hogy az újabb és újabb megvilágítások következtében egyszerre csak egészen megváltozott a szeme elé idézett kép. Cselekményszövevényének mozaikszerűsége, színeinek tompasága, műveinek zsúfoltsága és aprólékos, mégis elmosott kidolgozása, hangulatának finom árnyalása teszik Kaffka Margitot stílusteremtő, impresszionista íróvá. A szereplők közötti érzelmi szálak behálózják a cselekményt, összekeverednek, egymásba fonódnak, elvékonyodnak vagy markánsabbá válnak, s végül új alakzatban látjuk őket viszont.

A Kaffka Margit-i regények egyediségének rejtélyét tovább elemezve még egy stílus-sajátosságot kell kiemelni. A nagyon pontosan, majd-

nem pozitívista tényszerűséggel leírt részletek nem térbeli vagy kronológiai egymásutánosságukban jelennek meg, hanem egyszerre érzékeltek a teret és az időt. Ezt úgy éri el az író, hogy a szigorúan vett cselekményidőt felaprózza és miniatűr hangulatokra bontja. Leginkább a *Szinek és években* figyelhetjük meg ezt a technikát. A hangulatrészletek egyszerre jelenítik meg az emlékkép és az emlékezés helyszínét, jelenlévő várszóját a múltat és a jövőt, egyszerre látatják ugyanazt a dolgot kívülről és belülről, a hős, az író és az olvasó szemszögéből. Mindez olyan vívmánya a magyar regényfejlődésnek, ami Kaffka Margitig hiányzott irodalmunkból. Az idő és a tér ilyen megelevenítése nyelvi eszközökkel teremt meg a montázs-technikát, a látószögek változtatásával pedig filmszerű pláncot teremt; hol apró részleteket elemze kinagyítva, hol pedig az egész társadalmat befogó totális képet látunk. Ezzel a módszerrel hol közelebb rántja az olvasót, hol a rálátás kedvéért távolabbra küldi. Gondoljunk a *Hangyaboly* zárdájának világrára! Alig néhány sorra hagyja el a cselekmény a zárda belső színhelyét, mégis a külvilággal együtt, ahhoz viszonyítva tud megmutatkozni minden apró jelenség! Egy fáról lepotyant érett kőrté kapcsán egyszerre jelenik meg a zárda belső, értelemetlen és természetellenes szigora, az otthon — innen nézvést hihetetlen — szabadsága, a túlvilág, az emberek számtalan jellemkülönbsége, jóság, áldozatkészség, félrevezettség, álszentség, a zöld fű, a zafos sárga gyümölcs, a nyárvégi napsütsé, lurdí oltár egy fa odvában, fehér lábú Szűz Máriával és kővér kacsokkal. Mindez egyetlen apró eseménybe sűrített hangulatot válik. Szinte eptizódszerűen állnak egymás mellett ezek a hangulatok, események, és észrevétlen visszautalásokkal, emlékekkel szövedve térnek váratlanul vissza és állnak össze cselekménnyé.

A regények cselekményvezetésében szembetűnőek a tempókülönbségek is. Az egymásra torlóó nyüzsgés-szerű eseménysorozat lassan hőmpőlygő belső történések váltják fel, mintegy késleltetve-gátolva a megkezdett esemény befejezését. A tempó lefékezését arra is felhasználja az író, hogy egy-egy útnak indított cselekmény várható következményeit, lehetséges fejlődésirányait számbavegye.

Kaffka Margit impresszionizmusa és stílusának filmszerű eszközei adekvát nyelvi közegben jelennek meg Főként írői fejlődésének első koraszakában gazdagon élt a szabad szóalkotás lehetőségével, az érzékelteket együtt kifejező szinésztiáival és a rendkívül pontosan árnyaló jelzőkkel. Később azonban a köznyelvi, népies, durva és pontatlan kifejezések segítettek leginkább írői szándékának megvalósításához. A háborús évek új élményei új formákat kezdtek teremteni, nyelvi közegébe is új elemek szivódtak fel, ám ezek szintézise már nem születhetett meg.

Az egyetemeség igénye munkált Kaffka Margitban, és legjobb műveiben, a *Szinek és években*, az *Állomásokban* és a *Hangyabolyban* utánozhatatlan biztonsággal mutatta be a társadalomban és az emberben meglevő valóságot. A mikrovilág tükrözni volt képes a makrovilágot, egy ember élete képes volt sűríteni az osztály, társadalmi minden lényeges problémáját. Ezért lehet tartalmlilag és művészi tökéletessége miatt ma is érvényes ez az életmű, még ha nem is esik bele regényfejlődésünk fő sodrába, ha követőket nem is találunk, és olvasóinak száma is gyér. Miközben üstökös-fényű sikerírók tűntek fel és tűntek el. Kaffka Margit szigete továbbra is felfedezni való, fényüket őrző kincseket rejteget.

IRODALOM

- Király György: Kaffka Margit. Évfordulóra. Esszépanoráma 1900—1944. II. kötet. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1978. 695—707. p.
 Móricz Zsigmond: Kaffka Margit. Nyugat 1912. I. 212—217.
 Schöpflin Aladár: Kaffka Margit. Nyugat 1912. II. 937—944.
 Tóth Árpád: Kaffka Margit új regényeiről. Nyugat 1917. II. 792—798.
 Ady Endre: Kaffka Margit versel. Nyugat 1918. I. 789—790.
 Kemény Gábor: Kaffka Margit és a szociális lelkiismeret. Kor 1929. 108—113.
 Dénes Tibor: Kaffka Margit. Pés, 1932.
 Németh László: Kaffka Margit. Tanulmányok 1932—33. 356—358.
 Radnóti Miklós: Kaffka Margit művészi fejlődése. Szeged, 1934.
 Rónay György: Magyar regény — európai regény. Sorsunk 1942. 268—270.
 Király István: Kaffka Margit. Fórum 1948. 925—942.
 Hatvani Lajos: Irodalmi tanulmányok. 1960. 33—48.
 Bodnár György: Kaffka Margit: és a lélektani regény. ItK 1962. 325—338.

Kiállításról — kiállításra

Jan. 9-én *Végyvári Lajos* nyitotta meg a Miskolci Galériában Szalay Lajos kiállítását. 22-én nyitotta meg a győri Xantus János Múzeum *Xantus Gyula* festőművész kiállítását. 23-án, Budapesten, a Múcsarnokban nyílt meg *Pál Gyula* festőművész kiállítása. Ugyanezen a napon nyitotta meg *Benkő István* a Kőlcsey Ferenc Művelődési Központban az Európa Könyvkiadó műhelykiállítását. 25-én *Raft Miklós* nyitotta meg a Hatvani Galériában *Kóka Ferenc* festőművész kiállítását. 30-án, *Bereczki Lóránd* nyitotta meg a Múcsarnokban Váro Márton szobrászművész tárlatát. 30-án, a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumban *Kelényi István* vezette be Fajka János iparművész tőzománc kiállítását. Febr. 1-én, Baján, a Türr István Múzeumban került sor *Tóth Menyhért* (1904—1980) festőművész emlékkiállítására (Pintér Lajos). 2-án, Budapesten a Magyar Nemzeti Galéria rendezésében a Ganz-MÁVAG Képzőművészeti Alkotó- és Baráti Kör bemutatta *Gy. Vad Erzsébet* festőművész kiállítását (megnyitotta: Pogány Ö. Gábor). Ugyanezen a napon a Múcsarnokban *Kunszt György* Vajda Júlia festőművész kiállítását nyitotta meg. 3-án, Szarvason, a Tessedik Múzeumban *Bácskai Bertalan* grafikus kiállítását Koszta Rozália nyitotta meg. 5-én, a Magyar Nemzeti Galériában nagyszabású kiállításban mutatták be a *Nyolcak és aktivisták* művészetét (Körner Éva.) Ugyanezen a napon a tatabányai Népház Galériában megnyílt *Lavoitha Géza* falfaragó kiállítása. 8-án, Kecskeméten, a Magyar Naiv Művészek Múzeumban *Bánszky Pál* nyitotta meg *Benyovics József* festő és *Marosi Sándorné* szoborfaragó kiállítását. 13-án, a Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum a Miskolci Galériában mutatta be *Távol-keleti festészet c.* kiállítását (Miklós Pál). 26-án, a Magyar Nemzeti Galériában *Szlovén festészet a romantikától az impresszionizmusig* címmel kiállítás nyílt a ljubljanei Nemzeti Galéria anyagából. 27-én, a Múcsarnokban *Deim Pál* nyitotta meg *Németh Miklós* kiállítását. Márc. 6-án került sor *Miskolcon*, a Borsod—Miskolci Múzeumban *Korb Erzsébet* emlékkiállításának megnyitására (Végyvári Lajos). 8-án, a székesfehérvári István Király Múzeumban *Kóré Sándor* nyitotta meg *Birkás István* festőművész kiállítását. 13-án, Nyiregyházán, a Jósza András Múzeumban *Kratochvíll Mimi* nyitotta meg *Pál Gyula* kiállítását. 22-én, Kecskeméten, a Magyar Naiv Művészek Múzeumban *Németh Lajos* nyitotta meg *Minamizuka Naoko* japán naiv művész kiállítását. 27-én, a Múcsarnokban *Csorba Géza* nyitotta meg *Eigel István* és *Tassy Klára* festőművészek közös kiállítását.

BŐVEBB TÁJÉKOZTATÁS A BURGENLANDI ALSÓÓRBEN FOLYÓ HONISMERETI, HELYTÖRTÉNETI MUNKÁRÓL

ACS ZOLTÁN

A Múzeumi Kurir egy közeli számában rövid ismertetés jelent meg a burgenlandi magyarság életéről, kulturális törekvéseiről (*Értekes helytörténeti tevékenység folyik a burgenlandi Alsóórbén*. Múzeumi Kurir 22. 1976. december. 35.) A híradás említette *dr. Karl Seper* és szőlt Heimatabuchjáról, aminek bővebb ismertetését is ígerte (Unterwarter Heimatbuch. Geschichte, Kultur und Wirtschaft einer südburgenländischen Gemeinde. Graz, 1976. 148. p.) *Seper* munkája jól mutatja nemcsak Unterwarter — Alsóór — hanem az egész burgenlandi magyarság életét. A német nyelven írt könyv jó szolgálatot tesz a magyar kultúra megismeretése mellett kultúránk megőrzése és fejlesztése tekintetében is. *Seper* falumonográfiája az Ausztriában is fellendült és sokak által művelt honismereti-helytörténeti kutató- és feldolgozó munka eredménye. Munkájához nem annyira magyar, mint inkább osztrák részről kapott ösztönzést, és a Burgenlandban folyó, több értékes kiadvánnyal is rendelkező osztrák honismereti és helytörténeti mozgalomból vett példát. *Seper* könyve nagy jelentőséggel bír számunkra is, akik, annak ellenére, hogy az Országkutatóra is nagy gondot fordítunk, a burgenlandi magyarságot mármár elfeledjük. *Seper* összefoglalása forrásértékű és több részletében alkalmas arra, hogy a történettudomány, a nyelvtudomány, esetleg más tudományágak is hasznosítsák adatait, szempontjait. Minthogy *Seper* könyve egy helyi múzeum szervezésének a „mellekterméke”, vagy ha úgy tesszük dokumentációja, szükségese vele nekünk, nyelvészeknek is behatóbban foglalkozni.

Alsóór (Unterwarter) a mai Burgenland területén, a Pinka felső folyásánál fekvő, ezer lelket számláló község. Földrajzi fekvése és az ebből adódó stratégiai fontossága következtében szinte minden jelentősebb történelmi esemény közvetlenül vagy közvetve érintette, történelmét gazdagította. Nem kerülte ki a germán törzsek vándorlási útvonalát, a szláv áttörést, az avar uralmat. Honfoglaló magyarjaink egyik „örhelye” lett. Hunyadi Mátyás és III. Frigyes határvillogásai után a török háborúk, a reformáció és az ellenreformáció, a Bocskai- és a Rákóczi-szabadságharcok, és végül a világháborúk írták tele a község történelmi könyvének lapjait. E zaklatott, több nélkülözéssel és szenvedéssel, mint előnyökkel járó történelmi sors következtében elpusztult a helység történetére vonatkozó szellemi és tárgyi emlékek java. A megmaradt, történelmi értékű forrásanyag egy részét pedig előszeretettel gyűjtötték össze a második világháború után a községet ellepő hivatott és hivatalan régiségkereskedők. Hogy a még fellelhető dokumentumokat, főleg a magyar származású és vonatkozású kultúrtörténeti, művészeti, természettudományos és néprajzi emlékeket az utókor számára átmentsék, 1965-ben a kultúra helyi ápolói körében felvetődött egy helytörténeti múzeum alapításának a gondolata. Az elgondolást tettek követték, s a következő év nyarán Alsóórbén

megalakult a Helytörténeti Bizottság, melynek munkáját, országos, tartományi és helyi szervek is támogatták. Az eredmény: 1973 végén megnyitott az *Alsóőri Otthon*.

Seper gazdag fénykép- és illusztrációs anyaggal ellátott könyve — amely többek között az Otthon alakulásáról is beszámol — három fejezetből és a függelékéből áll. Az első fejezet a község múltjáról ad kronológiai áttekintést a népvándorlás korától napjainkig, bővebben kidolgozva a jelentősebb történelmi állomásokat.

A honfoglaló magyarság egy része feltehetőleg a Pinka völgyén keresztül vonult nyugat felé, s itt, a nyugati határszélen, amely nem rendelkezett természetes védővonallal, a katonailag jelentős helyeken határörtepelüléseket hozott létre. E nyugat-magyarországi gyepepürendszer feladata volt jelezni és egy ideig feltartóztatni a nyugatról érkező német támadásokat. E gyepepüvonal a *Felső-Órségből* (Felsőőr, Alsóőr, Őri-Sziget, Őri-szent-Márton stb. — ma Burgenland), az *Alsó Órségből* (Vas megye délnyugati részén fekvő, 13 községet magában foglaló terület, melynek központja Őriszentpéter és a zala-lugi őrnagyságból állt. Nem tudni pontosan, mikor alakult ki az Őrség szervezete, de a 11. szd. közepén már valószínűleg állt. A határőrök a „szegeken” telepedtek le (Alsóőron ma is használatos fogalmak a *Főszeg*, *Középszeg*, *Alsószeg*). Az első örök származását illetően is megoszlanak a vélemények. Egyes kutatók szerint avarok és magyarok, mások szerint székelyek voltak. E kérdés még nem sikerült mindeideig egyértelműen megválaszolni a történettudományban. Az alsóőri határőröket az Árpád-házi királyok kiváltságokkal ruházták fel. E települések aztán a tatárjárást követő várépítési hullámban elvesztették jelentőségüket, lakói differenciálódtak, közülük többen jobbábsorba süllyedtek. A tatárjárás és az azt követő feudális anarchia után Károly Róbert újjáépíttette a korábbi őrhelyeket, a Pinka völgyében Németújvár (Güssing) és Borostyán (Bernstein) között. A szétszóródott határőröket összegyűjtötte, s nemesi jogokkal ruházta fel őket. Alsóőr történelmének első, frásos emléke Károly Róbert 1327-ben kelt kiváltságlevelé, amely nemcsak teljes adómentességet adományozott a községnek, hanem bízta a szabad bíraskodás és bíróválasztás jogát. Ez utóból előjöttök ki az a szokás, hogy a polgármestert és a községi előjárókat is saját maguk választják. A konzervatív alsóőriek 1945 óta főleg az egykor kiváltságolt határőrök leszármazottai közül választanak polgármestert. A török hódoltság korát homály fedi. Források hiányában nem bizonyított, hogy a törökök feldúlták-e valamelyik Bécs elleni hadjáratuk során vagy sem, ott voltak-e az alsóőriek a mogersdorfi csatában vagy sem? Hogy a török elleni harcból a helység lakói kivették részüket, az Rudolf 1582. február 28-án kelt okleveléből valószínűsíthető, ti. a király megerősítette őket érdemeikre hivatkozva kiváltságaikban. Itt kell megjegyeznünk, hogy eme oklevélben olyan nevekkal találkozunk (Benkő, Farkas, Kollár stb.), amelyek vagy az eredeti formában, vagy kisebb módosításokkal még ma is megtalálhatók az alsóőri családnevek között.

II. Lajos 1524-ben Baththyány Ferencnek adományozta Németújvárt és a hozzá tartozó uradalmat. A Külső Őrség falvai — köztük Alsóőr is — azonban 1848-ig megtartották kiváltságaikat, szemben a Belső-Őrség falvaival. A Rákóczi-szabadságharc idején Heister tábornok bosszúhadjárata vezetett az Őrségbe, hogy „az árulókat megbüntesse”. 1848-ban nagyobb összecsapásra nem került sor a császáriakkal.

A trianoni békeszerződés után jött létre Burgenland Vas, Moson és Sopron megyék nyugati területeiből. A fehérterror idején hírhedt vált Próány—Héjjas-különítmény itt hozta létre Felsőőr központtal az ún.

Lajtabánságot, amely azonban tiszavirágéletűnek bizonyult, ti. az osztrák csapatok 1921. november 21-én bevonultak e területre, s a Lajtabánságot Ausztriához csatolták. Az Anschlusst követően Ausztria új tartományát két közigazgatási egységre osztották. Alsóőr steier közigazgatás alá került. A II. világháborúban 60-an vesztették életüket a község lakói közül.

A kötet második fejezete a község szociális, gazdasági és kulturális múltjáról ad rövid áttekintést. A korabeli, rendelkezésre álló statisztikák alapján vizsgálja a szerző a helység szociális helyzetét az egyes korszakokban. Alsóőr történetében a századforduló jelentett fordulópontot. Adagi gazdasági vizsgálása megtorpant, a község eljelentéktelenedett. E hanyatlásnak nemcsak a nagyszámú kivándorlás volt az oka, hanem közrejátszott benne az a tény is, hogy a kapitalizálódásnál fontos szerepet játszó közt, de főként a vasút kikerülte a községet. A szerző e fejezetben belülről nagy teret szentel a helyi egyháztörténetnek. Az alsóőri lelkészség a szombathelyi egyházmegyéhez tartozott, így gyakran keresték fel a községet a megye püspökei, köztük Szily János is, 1779-ben. Megismerkedtünk Alsóőr különböző társadalmi és egyházi szervezeteivel, kulturális csoportokkal, önképzőkörök működésével.

A kötet harmadik fejezete a község néprajzra vonatkozó anyagot tartalmazza. Röviden ismerteti a népi kultúra egyes területeinek még ma is fellelhető helyi sajátosságait. A helyi népszokások, népi játékok legtöbbje, egyházi ünnepekhez, illetve a különböző szentek névnapjaihoz kapcsolódik. A farsang a családalapítás és az esküvők ideje Alsóőron.

A községben, főleg az idősebbek körében a magyar a hétköznapi nyelv. A fiatalok azonban egyre gyakrabban beszélik a hivatalos német nyelvet. A község lakói — német és horvát települések gyűrűjében — évszázadok folyamán megőrizték sajátos tájszólásukat, amely a hosszú magánhangzokkal szemben előnyben részesíti a kettős magánhangzókat (pl. alma—aoma, asztal—asztoa, széna—sziena stb.).

A kötet befejező részében, a függelékben a határ- és dűlőneveket gyűjtötte össze a szerző. A nevek közül néhány népvándorláskori emléket hordoz, s írott dokumentumok hiányában aprócska támpontot jelentenek a kutatók számára. A határ- és dűlőneveket az 1930-as telekkönyvek már nem említi, ezért a szerző mind az eredeti magyar, mind pedig német megfelelőjét is közli.

Az *Alsóőr helytörténete* példamutató vállalkozás arra, hogyan lehet egy kisebbség hagyományait ápolni, múltjának bemutatásán keresztül megértetni a jelen eseményeit. Az önismeret egyik fontos előfeltétele a múlt minél pontosabb ismerete. *Karl Seper* könyve ezt a célt szolgálja.

Oláh Gábor centenárius emlékünnepe a Déri Múzeumban

Jan. 17-én, *Oláh Gábor* születésének 100. évfordulóján a Múzeumban a Köre emlékünnepeket rendezett. Az emlékünnepeken *Harsányi Zoltán* emlékezett meg a költőről. Az emlékest műsorát a Fazekas Mihály Gimnázium irodalmi színpada adta. Az *Oláh Gábor* centenárius ünnepek ismétetésére még visszatérünk.

A MÚZEUMBARÁTI KÖR NAGYSZERŰ KIADVÁNYÁRÓL, DANKÓ IMRE TANULMÁNYKÖTETÉRŐL

(Dankó Imre: *Opuscula ethnographica. Válogatott tanulmányok.*
Debrecen, Alföldi Nyomda, 1975. 470. p.)

SÁNDOR ISTVÁN

A Múzeumi Kurírban — ahogy azt már többször említettük is — könyvismeretét nem közlünk. Ez a mostani írás se ismertetni kívánja Dankó Imre figyelmet keltő könyvét, hanem rá szeretne mutatni azokra a sajátos szempontokra, amelyeket jelen esetben különös gonddal kell kezelünk. Dankó Imre a Múzeumi Kurír szerkesztője, hosszú muzeológusi múlt, eredményes tudományos és közművelődési tevékenység áll mögötte. 1969 óta a Déri Múzeum igazgatója, a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet vezetője. A történettudományok (néprajz) kandidátusa, elismert néprajz-történetkutató. Munkásságát különösen jellemzi, hogy jó kiadó, kiadványszervező. Ahol csak megfordult, kiadványokat készített elő, szerkesztett, folyóiratokat, könyveket, füzet sorozatokat adott ki, indított el miközben ő, saját maga is széleskörű és nagyon kiterjedt tudományos és közművelődési feldolgozó munkát végzett, publikációs tevékenységet fejtett ki. Jelenlegi munkahelyén ezt jelzi a Déri Múzeum évkönyveinek rendszeres letele, a Bihari Múzeum és a Hajdúsági Múzeum évkönyveinek megindítása, a Közlemények c. sorozat erőteljes fejlesztése, a Múzeumi Kurír megindítása, szerkesztése, egy sor úgynevezett külön kiadvány, könyv megjelentése. Ezt a szervező-szerkesztő-kiadó tevékenységet csak úgy lehet elképzelni, hogy Dankó Imre mindig és mindenütt megkereste és megtalálta azokat a személyeket (munkatársakat) és intézményeket, akik, illetve amelyek képesek, alkalmasak és nem utolsósorban készek voltak munkájában segíteni, támogatni. Ez nagyon fontos szempont, mert Dankó Imre kiadványait legnagyobb részt „társadalmi munkában” készítette, jelentette meg. Ez a körülmény eleve feltételez egy, a megszokottnál, az átlagosnál szorosabb, bensőbb szakmai tájékozottságon is alapuló erős kapcsolatot a nyomdákkal, ahogy azt Ortutay Gyula bevezetőjében meg is említette. Jelen esetben a híres, több mint négyszáz éves debreceni nyomdával, az Alföldi Nyomdával (igazgató: Benkő István) alakult ki, formálódott ez a bensőséges kapcsolat. Nem csoda, hogy Dankó Imre vezetésével egy öttagú nyomdászletmód-kutató munkaközösség ebben a nyomdában tevékenykedett és kutatásai eredményeként egyrészt egy kb. 200 cédulából álló nyomdatörténeti-nyomdászletmód vizsgálati adattár állt össze és öt nagy terjedelmű tanulmány mellett számos kis cikk, rövid tanulmány született. Mint ahogy az sem véletlen, hogy a Déri Múzeum a közelmúltban Molnár László mesterszede, az Alföldi Nyomda tipográfusának nagy sikerű kiállítását rendezte.

Dankó Imre könyve is ennek a jó kapcsolatnak az eredménye; Molnár László tipográfizálásában az Alföldi Nyomda állította elő. És bár az impresszum 1977-et jelez, a könyv csak 1978-ban jelent meg. A könyv kiadási körülményeiről elmondottak arra köteleznek, hogy a tartalmáról is szóljunk, hogy a szerző saját kutató- és feldolgozó munkájával is megismerkedhessünk.

A nagy nyomdai gonddal készült, szép kiállítású könyv gazdag válogatást nyújt a szerző munkásságából. A dolgozatokat 27 cím alá foglalja, egyes címek alatt azonban olykor több korábban közölt művét fűzi egybe; kandidátusi értekezéséből pedig két terjedelmesebb önálló egyeget külön-külön fejezetekként emel ki. A szerzőnek hét tanulmánya itt jelenik meg első ízben, ám a többi, folyóiratok, múzeumi évkönyvek, alkalmi kiadványok lapjain közzétett mű is többször mondt meg együttesen, egymásra építve és mintegy egymást kiegészítve, mint a maga elszigetelt-ségében. A kötet így alkalmas szolgálat, hogy átfogó képet kapjunk Dankó tudományos érdeklődésének sokoldalúságáról, kutatásainak tárgyi, táji megosztásáról is. Hangsúlyoznunk kell, a kép, amelyet így kapunk, korántsem teljes; s nemcsak azért, mert nem terjeszkedhet ki a muzeológus igen sokrétű gyűjtő, feldolgozó, bemutató munkájára, s még kevésbé arra a széleskörű kiadói és szervező tevékenységre, amely Dankó munkásságának szoros tartozéka.

A könyv azonban így is szorgos és alapos kutató tevékenységről tesz tanúbizonyságot. Felépítése kettős elvet követ. Egyrészt a szerzőnek működési helyeihez szorosabban kapcsolódó kutatásain vezet végig. Munkássága lényegében gimnáziumi tanári pályáját követően, muzeológusi beosztásával veszi kezdetét; s minőségében dolgozott Túrkeve, Sárospatak, Baja, Gyula, Pécs múzeumaiban, s dolgozik 1969 óta a debreceni Déri Múzeumban. A kötet másik beosztási elve a szerző szakmai érdeklődése. Ennek főirányait egyrészt a település-építkezés, másrészt az árucserkereskedés tárgykörét jelöli meg. Valóban ezeknek vizsgálata teszi ki a kötet több mint felét; e témák azonban ott árukkodnak a működési helyeihez kapcsolódó fejezetek nem egy írásában is. Vannak azonban a kötetnek egyéb átfogó jellemző vonásai is. Így szembetűnően erős hangsúlyval érvényesül itt Dankó etnikai érdeklődése: tisztas, egyéb irányú munkássága ellenére elsősorban és legmélyebben a hajdúk csoportjának kialakulása, etnikus színe, története, műveltsége, s nem utolsósorban szétszóródása foglalkoztatja. Ennek megfelelően tájilag a Hajdúság és Debrecen, valamint Dél-Bihar különböző néprajzi kérdéseit vizsgálja, s külön dolgozatában tárgyalja a dé-dunántúli, pontosabban baranyai hajdúság problémáit. Tematikailag hasonló általánosságokkal jelentkezik végül a kötetben Dankó vonzalma az ártéri, egykori vizes-mocsaras tájaktól elhódított települések s azok műveltsége iránt. Bodrogközről a Körösök-vídekig terjedő kelet-magyarországi árterületek során életviszonyait ábrázolják a tanulmányok, s e vonalom olyan más országokra kaulauzó írásában is szembetűnő, mint a bajai Jánoska-eresztés szokásának bemutatása.

A tanulmányokban a közvetlen tapasztalattal, gyűjtőutak, terepkiutak által szerzett adatokra, benyomásokra, adatszolgáltatói közlésekre különös hangsúlyt esik, ezeknek elsődelegessé figyelhetjük meg. Ilyen szempontból Dankó kiemelkedően szorgos munkát végez: apró részletek, részösszefüggések éppúgy megragadják, mint az általánosabb jelenségek s azoknak különböző vonatkozásai. „A sok variánsból, a rengeteg mozaikból, a leglényegesebbet, az egymást kiegészítőket emeltük ki, és így kezeltük egységes képpé formálni” — olvassuk a jellemző sorokat egyik tanulmányában (78. l.). E módszer szoros tartozéka, hogy a vizsgált tények táji-földrajzi kötöttsége Dankónál különösen szembetűnő, a környezet, a természet adottságait különös fontosságúnak itéli az életviszonyokat és műveltséget alakító hatások sorában. Lényegében a természettel küzdő, azt hasznosító, érdekei, szükségletei szerint alakító emberi tevé-

elemeiben anakronizmusokat, nem példátlan a történeti személyek nevének szerepének felcserélése sem. Ilyen szempontból helyenként a monda és a valóság élesebb szembeállítását igényelné az olvasó.

Az itt először közölték sorában van még néhány további, rövidebb lélegzetű munka is a település-építkezés tárgykörében. Ilyen az Adatok a debreceni tanyáskodás kezdetéhez című tanulmány. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár 1829., illetve 1836. évi összeírása tanúsítja, hogy a tanyáskodás régi fokán a tanya nem a paraszti üzemszervezet tartozék települése. Debrecen keleti határára szegény ember, majoros, tehenész, méhészt, tehetetlen özvegyasszony él, mind debreceniek, gazda fia csak elvétve lakik közöttük. Lényegében irtástelepülés e terület, a gazdálkodás alapja az erdei kaszáló és a mellé telepített szántóföld. Az adott évszámok a terület másodszori beépítésének kezdő korszakát jelzik, az okmányok szerint akad már itt új építésű ház, de a tanyák túlnyomó többsége földalatti hajlék, földház, de van lakásnak alkalmatlan, husángokból összerótt kupalakú hegyeskunyhó, sőt egy „ágásra vett tüzelős ól” is.

További érdekes adalék a türkevei sártisztítók című dolgozat. A vastag ragadós sártól itt a házat kosáronként készítette vesszőszőnyegek és ennek kiegészítőjeként földbe vert karók közé erősített abróncs vagy lapos vasdarab védi, amelyek alkalmasak a sár ledörgölésére. Az utóbbiakból egyazon udvarban többet is alkalmaznak.

Ismertetésünkben kellettél kisebb teret kaptak Dankó vásárvizsgálatai, holott ezek közül a hortobágyi hídi vásár s a gyöngyösi vásár leírását kötetünk ismét kezünk ügyébe adja, emlékeztetünkbe idézve a szerzőnek a gyulai, valamint a pécsi vásárokról írt műveit (az előbbi 1969-ben önálló kötetként jelent meg A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai sorozatában, az utóbbi 1964-ben a Janus Pannonius Múzeum Évkönyvében). Mi több, ismét olvashatjuk az Opuscula lapjain A magyar vásárok funkciója című átfogó dolgozatot éppúgy, mint a vásári laci-konyhák hangulatos bemutatását. E sorozatot két újabb írás egészíti ki a kötetben. A teherhordás, -szállítás változásának vizsgálata egy eszközfejlődésének bemutatása kapcsán Dankó a fa- vagy vaskerekű tengelyre szerelt, deszkából álló állatfelhajtóval ismerteti meg. A eszköz tíz-egy-néhány éve alakult ki a korábbi állatvásár-telepek, vasútállomások mellé épített állatrakodók tehermentesítésére. Kialakulását az tette szükségessé, hogy az állatok szállításában a teherautó, majd a vontató mind nagyobb szerepet kap, s az állatoknak a járművekre való feltereléséhez így sajátos, helyett szükségeszerűen változtató eszközt kellett szerkeszteni.

A másik idevágó dolgozat, amely először itt jelenik meg, Pataky Lászlónak a debreceni nagy vásárról minden bizonnyal századunk elején készült alkotása; e nagyméretű, sok viszontagságot látott festmény méltán őrzi az egykori, rövid életű debreceni Városi Múzeum emlékét.

Nem térhetünk ki itt a kötetbe foglalt további dolgozatokra, amelyek korábbi közlésekből ismerőseink. Mégis legalább cím szerint említést kíván itt is több érdemes tanulmány. Ilyen A bodrogközi Hosszúréti települése, A Hortobágyi településéhez, A hajdú ethnikum kérdéséhez, az Adalék a debreceni kertészek életéhez című (az utóbbi az 1757. évi kertészi szabályzat szövegével); ilyenek a szokás- és mondat tanulmányok, mint A bajai pszurikálás (aprószentekkor szokásos korbacsolás), A hajdúnánási Testhalom mondája, A Báthori család eredetmondája.

Égészetben sokoldalú, gazdag, eredményes kutatói pályáról kaptunk áttekintést: meg kell remélnünk, csupán e pálya egyik közbelső állomásként.

KOCZOGH ÁKOS: Medgyessy-émlékeimből — — — — —	3—9
SZ. KÜRTI KATALIN: Medgyessy művészeti tanulmányai (1905—1910) — — — — —	10—12
BÍRÓ KATALIN: A debreceni Petőfi-szobor sajtóvisszhangjáról — — — — —	23—32
DÖMÖTÖR JÁNOS: Medgyessy és Vásárhely — — — — —	33—39
DANKÓ IMRE: Márkos András és Medgyessy Ferenc Petőfi szobráról — — — — —	40—54
Múzeumátadások, kiállításnyitások Debrecenben és a megyében — — — — —	54
LEGÁNY PÉTER: Debrecen, Péterfia utca 28. sz. — Medgyessy Múzeum — — — — —	55—62
Bemutatók, konferenciák, kulturális események — — — — —	62
Ortutay Emléknepok Hajdúhadházon — — — — —	62
Múzeumi Hétfők előadássorozat Püspökladányban — — — — —	62
DANKÓ IMRE: Medgyessy Ferenc és Nagykároly — — — — —	63—71
TAMÁS ATTILA: Bevezetés a Déri Múzeum Kaffka Margit centenáris emlékünnepeéhez — — — — —	76—77
Medgyessy Emlékezés Debrecenben, a Déri Múzeumban — — — — —	77
DANKÓ IMRE: Kaffka Margit és Nagykároly — — — — —	78—83
Medgyessy Ferenc emlékezés Hódmezővásárhelyen — — — — —	83
KERESZTESNÉ VÁRHELYI ILONA: Kaffka Margit munkásságának jelentősége a magyar regény stílusfejlődése szempontjából — — — — —	84—88
Kiállításról — kiállításra — — — — —	88
ÁCS ZOLTÁN: Bővebb tájékoztatás a burgenlandi Alsóórben folyó honismereti, helytörténeti munkáról — — — — —	89—91
Olah Gábor centenáris emlékünnepe a Déri Múzeumban — — — — —	91
SÁNDOR ISTVÁN: A Múzeumbaráti Kör nagyszerű kiadványáról, Dankó Imre tanulmánykötetéről — — — — —	92—96

